BIBLIOTÉKA PAEDAGOGICKÁ.

SBÍRKA SPISŮV

PRO

UČITELE, PĚSTOUNY, RODIČE

A PRO VZĚLAVATELE LIDU VŮBEC

VYDÁVANÁ

POMOCÍ OSVĚDČENÝCH NAŠICH PAEDAGOGŮV.

SVAZEK XL.

PRAKTICKÉ UČENÍ ZEMĚPISU ČECH.

SEPSAL

ŠTĚPÁN BAČKORA.

V PRAZE 1878.
NAKLADATEL FR. A. URBÁNEK, KNĚHKUPEC
pro paedag. literaturu a učebné pomůcky.

č. 295
C. 83.

PRAKTICKÉ UČENÍ ZEMĚPISU ČECH.

SEPSAL

ŠTĚPÁN BAČKORA.

(Druhé, opravené a rozšířené vydání.)

S 12 dřevorytinami, 2 půdorysy a geologickou mapou Čech.

(Spisů „Matice Komenského“ č. 4.)

MUSEJNÍ SPOLEK V JIČÍNĚ

V PRAZE 1878.
NAKLADATEL FR. A. URBÁNEK, KNĚHKUPEC
pro paedag. literaturu a učebné pomůcky.

* 818

P

ÚSTŘEDNÍ KNIHOVNA
PEDAGOGICKÉ FAKULTY
HRADEC KRÁLOVÉ
Signatura U 425
Inventář. č. 201049

OBSAH.

Strana

Předmluva 1

Pojednání I.

Čtyry strany světa: Východ, poledne čili jih, západ, půlnoc čili sever. Prostý půdorys školní světnice. Plastická představa školní světnice . . 8

Pojednání II.

Úplnější půdorys školní světnice. Naznamenání věcí na podlaze stojících. 11

Pojednání III.

Půdorys (prostranství) sadu Svatojindřišského 13

Pojednání IV.

Půdorys blízkého okolí. — Ulice Jindřišská čili Svatojindřišská. — Náměstí Svatováclavské. — Růžová ulice. — Jerusalemská ulice. — Bredová ulice. — Marianská ulice 15

Pokračování. Nekazalka. — Ulice Panská. — Příkopy č. Kolovratská třída. — Poříč č. ulice Penízková (Šilinková). — Josefský plácek. — Hibernácká ulice. — Nádraží státní. — Senovážná ulice. — Senovážný plac. — Dlažební ulice 18

Pojednání V.

Farní osada čili okrslek. Městská hlavní část čili městská čtvrť. — Město Praha 22

Pojednání VI.

Praha. — (Rodiště.) — Velikosť a poloha její 23

Pojednání VII.

Obyvatelé. — Obec 25

Pojednání VIII.

Původ a dějepis Prahy (místa — rodiště) 31

Pojednání IX.

Okolí Pražské. (Okolí rodiště) 35

Pojednání X.

Hory, hřbety a údolí v blízkém okolí Pražském (rodiště) 39

Pojednání XI.

Horniny blízkého okolí Pražského. (Okolí rodiště) 41

Strana

Pojednání XII.

Zeměznalecký přehled okolí Pražského (rodiště) 44

Pojednání XIII.

Rostlinstvo okolí Pražského (rodiště) 53

Pojednání XIV.

Živočišstvo okolí Pražského (rodiště) 56

Pojednání XV.

Země Česká. (Vlast.)

1. Obyvatelstvo. — Krátký dějepis starých předků našich. — Hranice. — Řeky a rybníky 63
2. Plodiny země České 72
3. Živnosti. — Průmysl a obchod země České 74
4. Rozdělení země České 75
5. Pamětihodná místa země České:

A. Kraj Pražský 77
B. Kraj Litoměřický 85
C. Kraj Boleslavský 88
D. Kraj Jičínský 90
E. Kraj Královéhradecký 92
F. Kraj Chrudímský 94
G. Kraj Čáslavský 96
H. Kraj Táborský 98
J. Kraj Budějovický 100
K. Kraj Písecký 102
L. Kraj Plzeňský 104
M. Kraj Chebský 106
N. Kraj Žatecký 108

6. Pražská nádraží 110
7. Přehled železných drah v Čechách 111
8. Přehled abecední významů přírodopisných v praktickém učení zeměpisném Čech 114

PRAKTICKÉ

UČENÍ ZEMĚPISU ČECH.

PŘEDMLUVA.

Dříve, než se kdo na zkušenou do širého světa odebeře, jest mu třeba předcházejících zkušeností, postoupně nabytých v domácnosti své, ve svém okolí a ve své vlasti, aby přišed do ciziny mohl pak své vlastní zkušenosti s cizími porovnávati, a je novými, lepšími a potřebnými dále rozmnožovati.

Jako vůbec známá vychovatelská zásada nepřipouští, aby se dalekými a neznámými věcmi začínalo, ale blízkými a známými; tak také i zde nebylo by na místě, zásady této pomíjeti. Protož nezdá se nám přiměřeným býti, propravu k zeměpisu činiti zeměpisem mathematickým, kterýž mnohých vědomostí a mnohých proprav vyžaduje, jichž mládeži po tu dobu ani nelze postihnouti, a kterýž vlastně závěrkou všeho zeměpisu býti by měl. — Což také zpomůže dítěti, povídá-li se mu o velikosti slunce, měsíce a hvězd a jich milionů milové vzdálenosti, když ještě ani své pozemské bydliště nebylo poznalo? — Co zpomůže dítěti, dovede-li po jiném říkati, že se země okolo slunce a měsíc okolo země otáčí, nepoznalo-li poněkud aspoň zákony tíže, přítažlivosti, odstrkavosti, přilnavosti, tření? —

Což zpomůže posléz, vykládá-li se mu o dílech země, pohořích, řekách, jezerách, městech, národech atd., když nezná ani svého okolí, svou vlasť, hory a pohoří ji prostupující neb lemující, její řeky ji zavlažující, a národ, jemuž náleží aneb s kterým obcuje? —

Odpověď na otázku, kterak by dítko zeměpisu mělo se učiti, není daleká. Tuším, že by se to mělo díti podobným spůsobem,

jakým člověčenstvo vůbec se učilo. Člověčenstvo, jsouc ještě v dětském stavu, neznalo než svou domácnosť a své okolí; potřebou a okolnostmi jsouc však dále vedeno ze své domácnosti a svého kraje, poznávalo více a více rozsáhlosť povrchu země a všeho toho, co se na něm nacházelo. Takovýmto poutěm pak ani pouště ani širé moře nezabraňovaly. Lidé přišedše na poušť, neuzřeli kol a kolem ničehož, než strašnou, písčitou rovinu; po moři se plavivším bylo jest patřiti na širošírou vodu v šedé dálce vůkol s nebem splývající. Tu nebylo žádných cest, po kterýchž by bezpečně k cíli bráti se mohli. A jelikož se obávati bylo, aby jak v poušti, tak i na moři nezabloudili, a život ve snadnou záhubu nedávali, bylo jim po známkách se ohlížeti, podle nichž by se na cestách pustých řídili. I našli známky tyto na obloze nebeské. Slunce, měsíc, hvězdy, buď jednotlivé neb v celých skupeních (souhvězdími zvané) byly jejich průvodcové; proto a i z jiných ještě příčin snažili se s nimi více a více se seznamovati.

Toto maje na mysli, psal jsem tyto počátky zeměpisné, jež jsem *„Praktické učení zeměpisu Čech“* nazval. —

Nejprve seznamuji dítky se školní světnicí, kde se učí, a to s její podobou, polohou, velikostí, jakož i s věcmi v ní se nalezajícími; pak rejsuji podlahu školní světnice, znamenaje spolu i místa, kde jsou dvéře a okna, jakož i věci důležitější na podlaze stojící dle zmenšené míry.*)

Světnice, kteráž jest v tomto spise za východiště vzata, jest čtvrtá třída dívčí školy u sv. Jindřicha v Praze, nacházející se v prvním patře.**) Výkresy tyto možná ovšem jen jako půdorysy představiti.

Seznámily-li se dítky s půdorysem školní světnice, jde se do síně, do jiných světnic a místností, jakž to právě nejpříhodněji jest, a jak toho potřebí. Pak se připojí půdorys dvorečku, dvoru

*) Mělo by se vlastně začíti domem otcovským; že však domácnosť dítek jest rozličná, škola pak všem dítkám společná a známa, stala se tudíž škola středem, z něhož na všecky strany do okolí se vychází.

**) Jindy byla to první třída a nic zajisté nám v tom nevadí, budeme-li i dále tuto třídu za 1. pokládati.

atd., všeho, co ke škole patří. Potom následuje půdorys školního domu a místa, blízkého okolí (města, městečka, vsi), kteréž opět nechť za východiště slouží v dalším zeměpisném postupu. Konečně následuje půdorys okresu, pak celé vlasti, kteráž při pokračování v zeměpisu nechť se opět za východiště považuje. Při tom na to pozor dáti sluší, aby se země ne náhodně, ale dle přirozené souvislosti k sobě řadily.

Když konečně mládež v tom tak dalece dospěla, že se jí obraz Evropy předložiti může, nechť se jí ukáže Evropa na umělé zemské kouli čili globu v souvislosti s ostatními díly zemskými. Pak teprv může se k mathematické geografii přikročiti. —

Nastává otázka, kde, totiž ve které třídě, má se počíti propravou k zeměpisu?

Dle našeho mínění již v první, aneb raději ve *druhé třídě* může se základ k tomu položiti vyrejsováním půdorysu školní světnice, školního domu a jeho bližšího okolí.

Toto by pro druhou třídu postačilo. — Ale poněvadž čítanka pro druhou třídu v tomto odvětví učebném dále jde, mohou se, aby čítance té třídy se vyhovělo, naznamenati hranice země České, hlavní řeka Labe s nejdůležitějšími přítoky, Vltavou a Ohří, jakož i hlavní město Praha, po případu i jiná města a místa, jakožto rodiště (bydliště) mládeže.

Dle toho, jak půdorys rodiště se rozšiřuje, třeba jest, dle menší a menší míry jej kresliti. —

Rozumí se samo sebou, že učitel při tom seznámí dítky s věcmi pamětihodnými v obci, aniž by do široka zabíhaje paměť mládeže zbytečně obtěžoval. Je-li však obec na věci pamětihodné chuda, tož přece naskytá se učiteli příležitosť, mládeži na paměť přivésti, co obec jest, jakým řádem se zpravuje, jakou živnosť vůbec občané provozují; rozkládá-li se obec v údolí, v úžlabině, po stráni, na vrchu neb na vysočině; jaký potok neb řeka skrze obec teče a v kterou stranu; aneb je-li potok neb řeka na blízku? Jsou-li tu v okolí lomy, z nichž obec béře kámen ku stavení; hlíniště, z něhož se béře hlína na cihly, na nádobí hrnčířské; kde by sady ovocných neb jiných stromů mohly se založiti, jak by se daly zachovati a pod.

Pak se počne půdorysem rodiště s nejbližším okolím. Aby se k tomu potřebného místa získalo, znamená se rodiště již příslušným kroužkem.

Odtud vychází se na vše strany, buď podle čtyr světa stran, buď po drahách, neb po silnicích, řekách, tak, jak se to za nejvhodněji uzná.

Co v blízkém okolí jest, ať již to ves, městečko neb město, vše se přiměřeným kroužkem znamená. Ano slouží-li to k lepšímu pojmutí věci, nechť se i jednotlivé domy, dvory, letohrádky, kapličky, studně, zříceniny atd. příslušně poznamenají.

Když pak žáci s blízkým okolím rodiště svého náležitě se byli seznámili, naznačí se hranice okresu, třeba i kraje, aneb celé země (vlasti), zvláště, je-li tato přirozenými hranicemi, jako jsou řeky, pohoří, úžlabiny, objata; nápodobně znamenají se i hory, řeky, lesy, vinice, chmelnice, lázně, rudné báně, sklárny (skelné hutě), fabriky, atd. vhodnými známkami.

Ponenáhlu seznamuje učitel žáky své s polohou vzdálenějších míst, které rodiče aneb přátelé jejich v příčině mnohých svých záležitostí navštěvují, a poví jim vše, co jest o místech těch pro ně památného, a čeho jim věděti třeba.

Žádoucno by bylo, aby učitel, dříve, než co se žáky svými u věci té započne, do okolí s nimi povyšel, a je s okolím náležitě seznámil, tak aby se jim obraz celku v paměť vštípil; jinak by se jim věc velice ztížila. Za stanovisko ať zvolí se nejbližší a nejvyšší vrch, aneb aspoň k tomu účelu dosti vysoký. Nejprv by se vyhledaly čtyry strany světa — pomocí magnetické jehly — a k vyznačení jedné každé strany světa ustanovil by se takový předmět, který se k tomu nejlépe hodí, jako: vzdálený strom, kopec, kaplička atd. Učitel obrátí nejprv pozornosť žáků svých na jejich rodiště (bydliště) i na to, jak vzdálené jest a na které straně od něho stanovisko (vrch) se nalezá. Bylo by záhodno, aby žáci již zde návodem učitele svého vše to, co učitel tuto před se béře a znamenati zamýšlí, sami si též znamenali. — Co tuto se dělalo, dělá učitel ve škole na tabuli a žáci provedeněji na papír neb na tabulku.

Učitel nabývá tím vhodné příležitosti, aby s takovými vycházkami ještě i jiné účely spojil; může prozpytovati krajinu v ohledu hospodářském, zahradnickém, lesnickém, hornickém, tak aby mu lze bylo, žáky se všemi důležitějšími živočichy, rostlinami a nerosty krajiny té seznámiti; při tom řídí se ovšem stále pokročilostí a spůsobilostí žáků. — Jak veliký zisk žákům z toho by vyplynul, nelze ani dosti oceniti. Tolik jen podotýkáme, že by nejen plody krajiny své náležitě poznali, ale podle těchto poznaných přirozených věcí snáze i jiné krajiny, jiné země znáti se učili, jelikož věci ty zhusta i jinde na zemi se objevují; k známým pak podobné přidružovati, není již nic nesnadného. Byť by se i zdálo, že se mnoho najednou před se béře, nechť se uváží, že předce lépe jest, věci tyto na svém pravém a přirozeném místě poznati, než jako trosky z něho urvané v kabinetech přírodnických, kde nezřídka pouhá náhoda vévodí, aneb docela jim se učiti z kněh, v nichž se pouhá slova místo skutečných věcí nalezají. Boží přírodu věru nelze pouze z kněh, ale opět jen z Boží přírody poznávati. Knihami a sbírkami přírodnickými se toliko doplňuje, čeho mládeži nelze ve skutečnosti ukázati; mládež pak majíc skutečnost za základ, snáze a lépe zase knihám a sbírkám přírodnickým porozumí.

K tomu ať se také hlavně přihlíží, aby se dítky upozornily, v čem jedna krajina druhé se podobá, jak a čím se opět od jiné liší? — Jak je pro domácí a vůbec i jiné živočichy vydatná? — Co poskytuje z říší přírodních, a co se v ní nejlíp daří? — Jak přírodní dary tyto na průmysl hospodářský a řemeslnický, jak na obchod působí neb působiti by měly? —

Mládež má již záhy navykati, o účelu věcí přemýšleti, aby pak dosáhnuvši věku dospělejšího, kdež jí bude věcmi takovými a podobnými se obírati, rozhodně si počínala a s prospěchem jimi nakládala.

K celku rovněž ještě by patřilo, aby půdorysy netoliko školy a blízkého okolí, ale celých krajevidů, možná-li i celé vlasti i jiných zemí, buď pro památné útvary hor, pro pamětihodné dějiny, neb i pro jiné důležitosti plasticky dítkám se představily, a to aby se to dělo podobným spůsobem, jak výše pověděno. Plastický půdorys školní světnice a celé školy může se ze špalíčků

dřevěných neb korkových, stejně nařezaných, na prkénku postaviti; tak i věci na podlaze stojící mohou buď ze dřeva, korku neb i jiné hmoty shotoveny býti. —

Plastiské představení půdy, krajevidů, celého kraje, vlasti neb jiné země dělá se ze hmoty, kterážto jest smíšenina z mouky, ustrouhané křídy a rozředěného klí arabského. Dle potřeby vezme se na to kůra borová, kaše papírová atd. Povrch pak se tak obarví, jak hornina vyhlíží. Skály mohou také býti přirozené kusy skal takových, jaké jsou v krajině neb zemi, kteráž se právě představuje. Voda naznačuje se plochým sklem podloženým ze spodu zamodralým papírem, tráva nizounkým mechem. Toho ovšem se pomíjí, jakmile krajevid v rozsáhlé kraje a země přechází. K tomu ještě patří, aby hory, skály a vůbec celé pozemí krajevidu s tímto co nejúplněji se shodovaly, totiž aby v náležitém poměru k sobě byly. Totéž platí i o ostatních věcech v krajevidu se nalezajících, jakož jsou budovy, rybníky, rostliny, živočichové atd.

Napotom se mohou jiné okolní a vzdálenější kraje a země k původním přidružiti, ale tak, aby se poměr naznačený zachoval a vždy jedno o druhé se opíralo.

Ale zvláště bylo by žádoucí, aby vydána byla plastická zobrazení vlasti; nápodobně i těch zemí, pro celé téměř člověčenstvo památných, jako jest *Palestina*, *Řecko*, *Egypt*, *Indie* atd. Plastické vypodobnění krajin a zemí jest smyslům mládeže a i každému mnohem přístupnější, než pouhé mapy. Aby tedy v mysli mládeže tím pevněji utkvěly jasné názory oněch památných zemí již shora jmenovaných, jest zvláště v té příčině věcí důležitou, poněvadž půda a i celý útvar země na vývin ducha i těla lidského působí a ráz národu ji obývajícímu vtiskuje; ano takořka bývá i podmínkou celé jsoucnosti a dějin národa.

Již jen pouhé nazírání na takové plastické představy by dítkám velikých prospěchů přineslo.

Aby se žáky třetí třídy všechen tuto ve spisu uvedený materiál se probral, bylo by věcí nesnadnou; zvláště co se týče přírodopisných a zeměznaleckých pojednání. Jeť tedy prozřetedlnosti učitelově ponecháno, mnoho-li z toho vzíti za potřebné uzná. V této třídě může se půdorys rodiště, má-li toto rovné ulice a náměstí

(náves) a není-li příliš rozsáhlé a dítky je ve všech částech znají, na tabuli vypodobniti aneb hotový již dítkám předložiti. Je-li rodiště nepravidelné a rozsáhlé, že by dítkám těžko bylo, rozvětvování ulic stopovati, nakreslí se nejznámější část místa ve spojení se školním domem a ostatní část rodiště naznačí se jen v obrysu povšechném. — Co do zeměpisu pouhého učiní žáci této třídy zadost, naučí-li se znáti: Čechy, Moravu a Slezsko, jejich hranice, pohoří, vrchy vynikající, hlavní řeky a důležitější jejich přítoky, hlavní města, kraje, krajská a jiná pamětihodná města a místa. Rakouské mocnářství předvedeno budiž v širších obrysech, rozděleno na země, z nichž se skládá, se sídelním městem, s hlavními městy ostatních zemí, s hlavní řekou a její hlavními přítoky. Konečně aby poznali obrys Evropy jakožto doplňující část Rakouského mocnářství.

Ve čtvrté třídě probírá se to, co ve třetí třídě bylo se předsevzalo, jen že se to děje obšírněji. Evropu aby žáci naučili se znáti o sobě a na státy rozdělenou, s hlavními městy a hlavními řekami i ve spojení s ostatními díly světa na globu a na polokoulích.

V páté třídě probere se stát Rakouský ještě úplněji. Známost Evropy aby se rozšířila mimo hlavní města a hlavní řeky na jiná ještě důležitá města a jiné patrnější řeky; dále nechť se žáci seznámí s pohořími, jezery, moři, zálivy, ostrovy atd., s ostatními díly světa a jejich moři; tudíž i s povrchem zeměkoule podle globu a na něm s umělými body a kruhy a s jiným opatřením; nechť se dále obeznámí s pohybem zeměkoule a zví o příčinách dne a noci, ročních časů, i také něco o soustavě sluneční, možno-li na dobrém teluriu.

Rozmnožení železných drah v naší vlasti i mimo ni úsilovně vymáhá, aby mládež důkladně s nimi se seznamovala. Jsouť železné dráhy zajisté věcí předůležitou, anať jimi vzdálenosť míst takměř na rychlo se krátí a tím i drahého času mnohonásobně se ušetří.

Jak dalece účelu spiskem tím dosaženo, nechť posoudí muži, té věci znalí, nechť rozhodne zkušenosť sama. Že i tu mnohých nedostatků a mnohých vad se objeví, kdož by o tom pochyboval? Tím však věci samé ublíženo nebude, ano právě na opak, k jejímu zdokonalení se přispěje, ať již vytýkání toto přichází odkudkoli.

I chybami se učíme!

Spisovatel.

Pojednání I.

Čtyry strany světa: Východ, poledne čili jih, západ, půlnoc č. sever. Prostý půdorys školní světnice. Plastická představa školní světnice.

Učitel. Vyprávěli jsme si již o naší škole všelicos; pověděli jste mi, které věci v této školní světnici máme, k čemu každá tato věc slouží, na kterém místě se nachází a které jsou hlavní č. nutné části školní a vůbec každé světnice! — Kdo chodí do školy? kdo tam chodí každý den dopoledne i odpoledne? — kdo častěji? — kdo někdy? — Také jsme si pověděli, že žáci a žákyně bedlivě do školy mají choditi; že nejen čistí do ní přicházeti, ale i školu v čistotě udržovati mají. K tomu ke všemu ještě patří, aby žáci při učení byli náležitě pozorni, aby jim nic z toho neušlo, čemu se ve škole učí. —

Každý zajisté by si přál, tuto školní světnici, kde tak mnohému prospěšnému se přiučuje, viděti narejsovanou, i také, aby si ji každý sám narejsovati dovedl. — Rád vám to ukáži. Ale než k tomu přikročíme, třeba si některé věci na paměť uvésti, jež nám při tom jak náleží dobře poslouží. Pověz mi někdo z vás, na které straně slunce vídáme vycházeti? — Kde je vidíme, když jest poledne? — Kde pak se slunce nachází, když se večer blíží? — Jak se jmenuje strana ta, kde slunce vychází? *(Východní strana* čili *východ).* Jak se jmenuje ta strana, kde slunce v poledne stojí? (*Polední strana* čili *jih).* Jak ta strana, kde slunce zapadá za hory? *(Západní strana* čili *západ).* Naproti straně jižní jest *strana půlnoční* čili *severní.* *)

Ukažte mi všickni čerstva na východ! — Na západ! — na polední stranu č. jih! — na půlnoc č. sever! —

Kolik stran jste mi ukázali? — Čtyry tyto strany jmenují se *strany světa.* —

Na které straně jest tato zeď, — při které tabule stojí? — *(Na východní straně).* — Protož ji nazveme: *východní zeď.* — Na které straně jest ona zeď, ve které jsou dvéře? — *(Na západní*

*) Všelikého opakování, jakéhož jest třeba, aby žáci vše to, o čem se jim povídá, v paměti podrželi, zúmyslně jsme opomenuli, aby věc tato pojednávaná příliš se nerozšířila.

straně). — Kterak nazveme tedy onu zeď? — *(Západní zeď).* — Jak nazveme tam tu zeď, ve které jsou okna? — *(Severní zeď).* — Proč? — A jak onu, kteráž jest půlnoci na proti? — *(Jižní zeď).* — Proč?

Nemají-li zdi školní světnice právě takové postavení, aby se podle čtyr stran ustanoviti mohly, musí učitel žáky s ostatními stranami světa seznámiti, jako jsou: *jiho-západ, jihovýchod, severo-západ, severo-východ.*

Nyní naznamenám zdi tyto čarami na tabuli. — Nejprve uděláme severní zeď. — Jen že nevíme, jak ji dlouhou udělati máme. — Co počneme, abychom se dozvěděli, jak ji dlouhou máme udělati? — (Změříme ji). — Jdi tedy, Petříku*), zde máš metr a měř; ty Pavle mu při tom pomáhej.**) — Jak jest tedy zeď tato dlouhá? (9 metrů, 1 decimetr). — Ale možno-li, abychom zde na tabuli tak dlouhou čáru udělali, jak jest severní zeď dlouhá? — Toho také není třeba; uděláme to podle malé míry.

Učitel vezme dřívko neb proužek papíru, kteréž za zmenšený metr sloužiti má a tím pak odměřuje. Může tu i kružidla použiti.

Toto dřívko považujme za metr, totiž zmenšený. Tím odměříme na této čáře, kterouž jsem tuto vedl, 9 metrů. — Nyní si vzpomeneme, kolik decimetrů činí 1 metr? — 1 decimetr nám ještě schází. — Abychom nemusili každý metr zvláště odměřovati, uděláme si zde na straně rovnou čáru, a na tu si odměříme více metrů najednou, třeba 10; poslední metr rozdělíme na 10 decimetrů, jak to také na skutečném metru bývá, 1 decimetr odměříme a přidáme jej k 9 metrům.***) — 9 metrů a 1 decimetr odměřil jsem tuto na čáře, kteráž napodobuje severní zeď. (Viz A—B obraz E, str. 10.) Teď naznamenáme zeď jižní, která jest právě tak dlouhá, jako severní. Ale třeba jest sobě povšimnouti, zda-li zdi severní a jižní od sebe se vzdalují, neb někde k sobě se blíží, aneb ve stejné vzdálenosti všude od sebe jsou? — Poněvadž zeď jižní se zdí severní v stejné vzdálenosti podle sebe běží, co o nich řekneme? — Ale jak daleko jest jižní zeď vzdálena ode zdi severní? — Chceme-li zvěděti, jak daleko jižní zeď vzdálena jest ode zdi severní, co tu počíti? — Kde pak změříte tuto vzdálenosť? (Při východní neb západní zdi.) — Změřte to — Petříku a Pavle. — Mnoho-li tedy činí šířka této školní světnice? — (4 metry, 7 decimetrů.) — Protož také ve vzdálenosti 4 metrů, 7 decim., rozumí se dle zmenšené míry, povedeme čáru, kteráž jižní zeď nápodobuje. — Jižní zeď jest rovnoběžná se zdí severní; kterak povedeme čáru, jež má nápodobiti jižní zeď? — Čáru tuto rovnoběžnou na-

*) Pro krátkosť uvádějí se tuto jména křestná; jinak nechť se žáci zároveň jmenují příjmením aneb pouze příjmením.

**) Jest-li že učitel se žáky takové měření na lavicích, na tabuli, na podlaze a pod. dříve již byl prováděl, nebude to žákům nic nového a také nic těžkého.

***) Není třeba, aby měření až do podrobna se dálo; protož ať se vynechají malé míry, jež by činily obtíže.

značil jsem ve vzdálenosti 4 metrů 7 decim. a to tak, že jejich konce stejně začínají a stejně končí. — A jak že dlouhá jest čára, jež představuje jižní zeď? — Zda-li pak jest třeba, abychom na ni 9 metrů, 1 decim. odměřili? — Abychom však se přesvědčili, zda-li to správné jest, změříme ji. — Jeť to správné; neboť měří právě 9 metrů, 1 decim. jako zeď severní (viz D—C obraz. E. — Ještě nám zbývá naznačiti zeď východní a jižní. — Kde pak naznačíme zeď východní a kde jižní? — (Zeď východní nahoře, zeď západní dole.) — Ale jak asi jest východní zeď dlouhá? — (4 metry, 7 decim.) — Odkud to víme? — A jakou délku má západní zeď? — (Též takovou.) Je-li pak nám třeba, odměřovati východní a západní zeď? — Spojíme tedy východní konce těchto dvou čar, jež nápodobují severní a jižní zeď, a tím dostaneme čáru, značící zeď východní (viz A—D obraz. E). — Spojíme-li západní konce čar těch, dostaneme čáru západní, jež představuje nám západní zeď (viz B—C obraz E). — Které zdi jsou rovnoběžné? — Které jsou stejně dlouhé? — Kolik metrů a decim. čítá severní zeď? — kolik západní? — jižní? — východní? — Jakou délku má tato školní světnice? — Jak jest široká? — Jakou podobu má podlaha této školní světnice? Jakou podobu má tento výkres? (obrazec E). — Což jest nápodobeno tímto čtyrúhelníkem? —

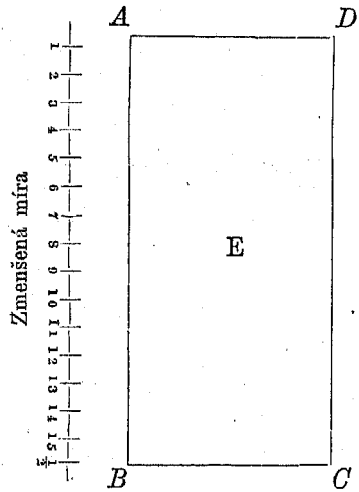

Představme si nyní, jakoby tabule tato ležela na zemi neb na stole, tak, jako leží vaše tabulky. — Kde čáry tyto jsou, *AB* — *BC* — *CD* — *DA* musili bychom zdi postaviti.

Učitel dosáhne ještě jistěji účelu svého, jestli že si opatří hojnost špalíčků čtvercových a nějaké prkénko neb nějakou lepenku přichystá. Na prkénko, kteréž si na tabuli zavěsí, přerejsuje čtverúhelník, podlahu školní světnice představující; pak položí prkénko trochu sklonmo (svahovitě) k dítkám, ale tak, aby dítky vše dobře viděti mohly. Na to klade špalíčky na čáry v tomž pořádku, jak byl čáry narejsoval, aby nápodobil zdi. Toto plastické vypodobnění půdorysu sklonní světnice uschová pro příští cvičení.

Pojednání II.

Úplnější půdorys školní světnice. Naznamenání věcí na podlaze stojících.

Učitel narejsuje v krátkosti půdorys školní světnice podle malé míry; ale dá si vše prv od dítek povědčti.

Uč. Pojď sem, Vojtíšku, a ukaž mi čáru, která vypodobňuje *východní zeď.* — Ukaž nám čáru, která *jižní zeď* značí. — Která pak čára představuje *západní zeď?* — A která *severní?*

Ve které zdi jsou dvéře? — (V západní). — Chceme-li tuto na našem výkresu dvéře naznamenati, kde pak je naznamenáme? — Tedy na čáře, která představuje západní zeď. (Viz obrazec *A B C D* str. 12.) — Ale snad jste si povšimli, že dvéře bývají někde v prostředku, někde více v levo, někde více v pravo. Kde se nacházejí dvéře této školní světnice? — (V západní zdi více v levo). — Pojď sem, Václave, ukaž nám to místo na čáře, kteráž představuje západní zeď. — Abychom ale v ničem nechybili, třeba jest dvéře právě tak daleko od severní zdi udělati, jak skutečně jsou. — Jdi, Pavle, a změř nám, jak daleko dvéře od severní zdi stojí? — (4 decimetry a něco více než polovice decimetru). Tedy i zde 4 decim. a něco více než polovici decim. podle naší malé míry odměříme a vpravíme na čáru, západní zeď značící a to od levého úhlu. — Ale tam, kde jsou dvéře, není zdi, tam je prázdno; prázdnina ta jest dveřeji uzavřena. Prázdninu dveřovou naznačíme rovněž prázdninou. Vymažeme totiž na tom místě čáru, kde chceme dvéře naznačiti.

Na našem výkresu musíme dvéře v náležité šířce udělati; protož jest potřebí věděti, jakou šířku skutečné dvéře mají. — Jdi, Pavle, a změř šířku dveří — (1 metr a asi $1^1/_2$ decimetru.) — Tedy zde na naší zmenšené míře odměříme 1 metr a asi $1^1/_2$ decimetru a tak široký uděláme otvor, jenž dvéře představuje na našem výkresu.

Podobně si učitel počíná při naznačování oken. — Nebylo by sice chybeno, kdyby učitel, chtěje se mnohým nesnadnostem vyhnouti, neb rychlejšího úspěchu v počínání svém docíliti, všeliké délky a šířky podle oka udal; jen ať povstalé poměry nestojí v nápadném sobě odporu. Ale proto nelze upírati, že měřením netoliko věc sama větší dokonalosti nabývá, ale i oko mládeže se bystří, jakož i mládež sama předběžně pro takové a podobné práce znamenité zručnosti nabývá.

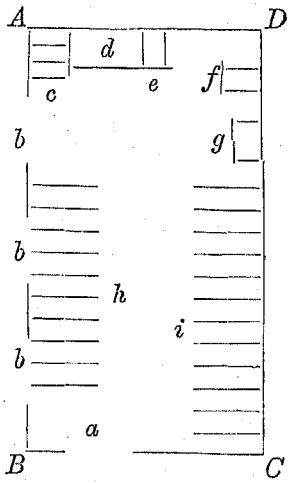

A-B severní zeď. — *B-C* západní zeď. — *C-D* jižní zeď. — *A-D* východní zeď.

a dvéře. — *b-b-b* okna. — *c* školní stůl. *d* výstupek. — *e* stupníček. — *f* kamna. *g* skříň. — *h* levá řada laviček. — *i* pravá řada laviček.

Učitel, kterýž má plastické vypodobnění půdorysu školní světnice, předloží ho k nazírání žákům. Narovná pak o jednu neb více vrstev špalíčků na předešlé; toliko tam, kde jsou okna, klade špaličky do přiměřené výše, jak vystupuje zeď, a kde mají býti dvéře, vybere je zcela, aby povstalo místo prázdné.

Na to vede učitel žáky k tomu, aby na půdorysu místo udali, kde se má udělati výkres jednoho každého předmětu na podlaze školní světnice stojícího.

Učitel. Čtverúhelník tento, jak již víme, představuje podlahu čili půdu této školní světnice mezi čtyrmi zdmi. Takový výkres, a každý jemu podobný jmenuje se *půdorys.* — Hle na skutečné podlaze jest však mnoho věcí, kterých posud na našem půdorysu nemáme. Tyto naznamenati také již za těžko nám nepřijde. Tak na příklad stojí tuto školní stůl. I ten naznamenati nám dlužno. Dříve, však se dobře podívejme na místo, kde se nachází. — (V koutě, mezi východní a severní zdí). — Pojď sem, Jaroslávku, a ukaž nám tuto na půdorysu místo, kde máme školní stůl (*c*) naznamenati. — Dobře jsi to ukázal. Nyní, kdož mi poví, kde se nalézá výstupek, na kterém stojí postavec se školní tabulí? — (Výstupek se nalézá u východní zdi, u samého školního stolu). — A kde stupníček? — (U pravého konce výstupku). — Jeníku, pojď sem a ukaž nám na půdorysu, kde naznamenáme výstupek (*d*). — A také, kde stupníček (*e*) máme naznačiti? — Kdo pak mi ukáže, kde naznamenáme kamna (*f*)? — Tedy u východního konce jižní zdi. — Vojtíšek nám ukáže, kde uděláme skříň (*g*)? — Tedy blíže kamen u jižní zdi. — Máme tu také dvě řady laviček, jednu na pravo, druhou na levo. Kde uděláme levou řadu lavic (*h*)? — pověz a ukaž nám Vojtíšku. — A kde pravou (*i*)? — (Levou řadu lavic narejsujem podle severní zdi, a pravou řadu lavic podle jižní zdi.) —

Výkresy ty jsou tak rejsovány, jak bychom je viděli, kdybychom se na ně dívali s hůry, jako vznášející se pták; tudy jest jen jich svrchní část viděti. Protož se říká o takových výkresech, že jsou podle *ptačího shledu čili půhledu* rejsovány.

Výkresy však musí býti co možná jednoduše nápodobeny, aby dítkám zbytečných obtížností při rejsování půdorysu nečinily.

Druhou hlavní věcí jest, aby dítky s předsevzatou věcí důkladněji se seznámily. Za tou příčinou dá si učitel od nich na půdorysu věci naznamenané

ukazovati. Pro větší pak rozmanitost může mnohé žáky vyzvati, aby ukazovali, kde ten neb onen žák sedí neb stojí.

Na př.

Uč. Pojď sem, Pavlíku; pověz mi, ve které lavici sedíš? — (V první lavici). — Ale v první lavici sedí více chlapců? — (Na kraji). — Ukaž mi zde na půdorysu, kde bych tebe musil narejsovati, kdybys seděl ve své lavici? — Vašíček sedí také v první lavici, kde pak bych toho naznamenal? — Tedy u prostřed lavičky. — Ladislávku, pověz mi, kde sedíš? — (Ve čtvrté lavičce u zdi). — Ukaž mi, Vašíčku, kde bych musil Ladislávka naznamenati? — Ukaž mi nyní také na půdorysu, kde já stojím? — Já nyní udělám zde na půdorysu tečku. Tečka ta představuje tebe, Vojtíšku; jdi nyní a postav se zde ve škole tam, kde jsem tebe tečkou na půdorysu naznamenal atd. —

Podobně sobě počíná učitel při rejsování ostatních místností ve školním domě, avšak vždy co možná souvisle s původní světnicí, tak aby půdorys školních místností ponenáhlu se rozšiřoval. — Aby však plocha tabule pro rozmnožené půdorysy postačila, vyrejsuje učitel poznovu školní světnici úplně, jen že podle ještě menší míry, přiděluje pak ke školní světnici ostatní místnosti.

Jelikož zatím oko žáků na výkresy takové již dostatečně navyklo, vyzve učitel žáky, aby totéž na svých tabulkách činili.

Na plastické představování školních místností se při tom zapomenouti nemá. Jako dříve tak i později známým již způsobem ať se místnosti špalíčky naznačí. V plastickém tomto vypodobňování jakož vůbec u rejsování místností nechť se tak dlouho pokračuje, dokud to dělati lze a dokud se to za potřebné uzná. — Tím spůsobem povstal by ve jmenované škole půdorys první třídy, (nyní čtvrté) síňky před touto třídou, druhé třídy (nyní třetí) a třetí třídy (nyní první) se síňkou a vším nábytkem na podlaze se nacházejícím. Rozumí se samo sebou, že věci na podlaze stojící v ptačím půhledu se rejsují.

Aby žáci věc pojednávanou náležitě i dále pojímali, jest třeba, aby se se žáky vše a dle potřeby opakovalo. Učitel táže se, i dá si ukázati všelikě, na půdorysu nalézající se místnosti, jakož i věci, kteréž tam naznamenány jsou; dá si ukázati, kudy z místnosti do místnosti by se jíti mělo, a t. d.

Pojednání III.

Půdopis (prostranství) sadu Svatojindřišského.

Nyní k tomu došlo, že si narejsujeme půdorys sadu Svatojindřišského, kterýž jest před školním domem. Nejprve povšimněme sobě, čím sad ten ohrazen jest. — Pomysleme si, že stojíme před školou, obráceni tváří ke škole: (Půdor. I. Obr. 1.) Kdož by mně pověděl, na které straně stojí školní dům? — (Na jižní straně). — Na téže straně jsou mimo školní dům ještě jiné budovy; které jsou to? — (Dům pro vel. p. p. kaplany a fara). — Školní dům i dům pro vel. p. p. kaplany jsou průčelím svým obráceny do

sadu. — Na jižní straně stojí ještě fara. — Kde pak má fara své průčelí? — (Do Jindřišské ulice). — Všecky tyto budovy stojí na jižní straně sadu Svatojindřišského. — (Obr. 1. *a-b-c.* Příloha. Půdor. I.) — Má-li rejsování díti se rychleji, učiníme to prozatím bez měření, jak se říká podle oka. — Aby se nám vše na tabuli vešlo, musíme nákres hodně zmenšiti. Příležitě mohou někteří z vás sad po délce i po šířce dle kroků změřiti a rozměry jeho sobě pamatovati, abychom, až budeme sad po druhé rejsovati, tím se říditi mohli. — Čím jest sad z východní strany ohrazen? — (Z části zábradlím a domy). Toto zábradlí naznamenáme tečkami *z z* a domy čarou *d d.* Ve východní zdi jsou dvéře, jimiž jde průchod do ulice, kteréž se říká u *Půjčovny.* Průchod ten (*e*) si tak naznamenáme, jakož vůbec dvéře se znamenají. — Sad podobá se čtverhranu, v němž na západní straně stojí kostel, kterýž průčelím svým obrácen jest k jihu Sad ten čtverohranem (S) napodobíme a v něm stromy se vykreslí.*) Kostel č. chrám jest pro každého nejdůležitější budova. Tam přicházíme, abychom Boha velebili, jemu za všecko dobré děkovali a jej o to, co nám potřebného a prospěšného, prosili. — V chrámu Páně zvěstuje se slovo Boží, tam se vykonává oběť nového zákona; tam i všelikě slavnosti církevní se světí a mnohé jiné pro člověka velebné výjevy se konají. — Kostel bývá obyčejně z kamene vystavěn, a mívá jednu, také dvě i více věží, na kterých bývají zvony a hodiny. Do kostela vchází se *velkým vchodem*, který nezřídka uměle ozdoben jest. U velkých kostelů bývá mimo hlavní vchod jiných i *menších vchodů.* — Světlo přichází do vnitř *okny*, která svou zvláštní podobu mívají. — V kostele vidíme *velký oltář*, více *menších oltářů, obrazy a sochy svatých, kazatelnu, křtitelnici, zpovědnice, stolice, kruchtu č. kůr, světlonoše* atd. — Kostel obstarává *duchovní otec.* Správa kostela Svatojindřišského svěřena jest vel. p. *faráři.* — Kostel spravovaný p. farářem nazývá se *farní kostel.* Při farním kostele bývá i škola pro mládež; ta se zvala dříve farní školou; nyní se zove podle zasvěcení kostela *školou (obecnou) u sv. Jindřicha.***) — Abychom nákres kostela na první pohled poznali, poznamenáme jej křížkem (†). — Nyní, přihledneme-li k západní straně, což pak se tam nalezá? — (Ulice Svatojindřišská). — Ta počíná od ulice Jerusalemské.

Učitel táže se potom ještě na vše, i dá si povídati a ukázati, čemu se bylo už učilo, i vyzve žáky, aby si půdorys ten také na svých tabulkách, neb tužkou na papíře narejsovali. —

---

*) Ještě výhodněji by pro žáky bylo, kdyby učitel s nimi na prostranství před školou povyšel a je na vše, o čem se pojednává, upozornil. Ovšem na veřejném a hlučném místě, jako jest sad před školou Svatojindřišskou, těžko výklady činiti, ješto pozornost žáků nemálo by rušena byla přítomnými lidmi.

**) Vypravovacího způsobu tuto pouze pro ušetření místa použito; i předpokládá se, že se mládež otázkami vhodnými povzbudí, aby o všelikých předmětech těch sama úsudky své pronášela.

Místo vůkol kostela Svatojindřišského, kde sad se nalezá, bývalo před lety *hřbitovem* čili *svatým polem*. Ano i část ulice Svatojindřišské až k oné věži před hlavním vchodem náležela k němu. — Hřbitov takový býval téměř u každého farního kostela. — Zemřelí pochovávali se povždy na hřbitov oné fary, ku které náleželi. — Ze zkušenosti se ale shledalo, že, kde mrtvá těla u valném počtu se pochovávala, — a to se dělo všude v lidnatých městech, — tam nezřídka morová rána povstala, kteráž přemnoho lidí v krátkém čase zahubila. — Příčina toho byla ta: Mrtvá těla do země vložená hnijí, při čemž se vyvinuje puch, zdraví škodlivý. Čím více tedy mrtvol v zemi hnije, tím více se puch množí a vzduch kazí, z čehož pak škodlivé nemoci, ano jak již praveno, *morová rána* povstává. — Morová rána č. mor jest taková nakažlivá, záhubná nemoc, že, kohož zasáhla, v krátké době zahynul. — Aby se tomu zlému předešlo, nařídil císař Josef II., — jet tomu více než sto let — aby všecky hřbitovy ve městech větších se zrušily a dále za městem se zřídily. — Pomníky, zasazené do zdí školního domu a kostela, pocházejí z oněch dob.

Pojednání IV.

Půdorys blízkého okolí. — Ulice Jindřišská čili Svatojindřišská. — Náměstí Svatováclavské. — Růžová ulice. — Jerusalemská ulice. — Bredová ulice. — Marianská ulice.

Učitel vyrejsuje půdorys školy, kaplanky, fary, kostela u sv. Jindřicha i sadu vůkol něho dle ještě menší míry, než před tím. Při tom ať již na to pomýšlí, aby půdorys ten tak narejsoval, aby mu pro dále rozšiřující se půdorys dostatečného ještě místa zbylo.

Uč. Onehdy jsem vám tuto na tabuli vyrejsoval půdorys školy, kaplanky, fary, kostela u sv. Jindřicha i sadu vůkol něho. Dnes vidíte půdorys ten opět, jen že ještě více zmenšený. (Viz Obr. 2. B. Příloha. Půdorys I.) — Jakžkoli půdorys tento, — viz *S*, — jest mnohem menší než předešlý, nesmí na něm ničeho z toho scházeti, co jsme na předešlém viděli. — Půdorys tento jsme jen proto zmenšili, abychom jej dále rozšířiti mohli. — Uhlídám, zdali na tomto zmenšeném půdorysu vše tak, jako na předešlém, dovedete vyhledati. — Pojď sem, Bohuši, a ukaž nám, kde jest naznamenán školní dům? — Kostel? — Fara? — Vchod do Růžové ulice?

Vyjdeme-li ze sadu do Jindřišské ulice, vidíme na pravo velikou věž; k levé straně táhne se ulice dále. — Za těžko nám také nepřijde půdorys Jindřišské ulice narejsovati, jest-li že jen víme, jaký má ulice tato směr? — Kdo si povšimnul, že

o poledni slunce do ulice té tak skoro svítí, že domy takořka žádného stínu do ulice nevrhají, tomu bude snadno udati, ke které straně ulice ta směřuje? — (K jižní straně). — Ale ne úplně, sice běží k jihu, ale trochu k západu se uchyluje. Takový směr nazýváme *jiho-západní**) — Ulici Jindřišskou (*c c*) naznamenáme si dvěma rovnými čarami směřujícími k jiho-západu. Ulice, jak vám známo, omezena jest ze dvou stran zdí a domy, v řadě proti sobě. Také jste si povšimli, že bývá ulice dlouhá neb krátká, široká neb úzká, rovná neb nerovná. — Je-li ulice na jednom konci zdí neb domem zahrazena, že tudy projíti se nemůže, nazývá se *ulicí slepou*, jinak slove ulicí otevřenou. — Jaká jest dle toho ulice Jindřišská? — Jak daleko běží ulice Jindřišská k jiho-západu? — (Až k Václavskému náměstí). — Jaký směr má Václavské náměstí? — (Od západu k východu). Takéť ne úplně. Poněkud se uchyluje východním koncem k jihu; což jinak říkáme, že směřuje k *jiho-východu*. Západním koncem uchyluje se opět trochu k severu, což jinak říkáme, že druhým koncem směřuje k *severo-západu*. — Asi v polovici toho náměstí vbíhá Jindřišská ulice do něho. — Náměstí to jest široké a velmi dlouhé, a z obojí strany ohrazeno jest pěknými a velkými domy. — *Náměstí Svatováclavské* (*d d*) naznamenáme si také dvěma čarami. Celá prostora jeho vysázena jest stromy; což slouží nejen k okrase místa toho, ale i ku zdraví a pohodlí občanův. — Domy z obojí strany náměstí se nacházející i stromy naznamenáme na ten spůsob, jakož jsme školní dům, kaplanku a faru i sad u sv. Jindřicha naznačili. —

Náměstím nazýváme místo prostranné, obyčejně do čtyr úhlů domy ohrazené. Z větší části nacházívá se náměstí u prostřed města. Tam se sbíhají hlavní ulice i více jiných ulic. — Nyní vrátíme se zase k svému východišti, ke dvoru Jindřišskému. Mysleme si, že jdeme ulicí Jindřišskou na Václavské náměstí podle levé její strany. Po krátké chůzi přijdeme k nárožnímu domu, u něhož jiná ulice počíná. *(Růžová ulice.)* — V jakém směru běží Růžová ulice? — (K východu.) — Má tentýž směr, jako Václavské náměstí: má tedy směr jiho-východní. Jdeme-li ulicí tou pořáde k jiho-východu, přijdeme do sadů od Pražské obce právě zřízených. — Na jihovýchodním konci bývala ulice ta ulicí slepou. — Téměř v polovici ulice té počíná jiná ulice, která běží na levo; aneb, chceme-li směr její určitěji udati, řekneme, že se obrací ke straně poněkud mezi východem a severem. Ulice Růžová (*e — e*) má jako dvě ramena, jedno, které směřuje k jiho-východu *(e — e)* a druhé, které běží k severo-východu (é—é). V novějším čase dostalo se jí jména: *U půjčovny. Ulici Růžovou* s oběma ramenama (e—e, é—é) si také čarami naznamenáme. — Avšak z ramena, jež směřuje k jiho-východu, vybíhá dále jiná ulice na pravo, nedávno zřízená, kteráž svým

*) Jiných podrobnějších světa stran užívati nebylo by radno; dvojité toto udání stran pro tyto dítky dostačuje.

uhým koncem vbíhá do Bredovské ulice. Tu si také naznamename (*ě—ě*). — Na začátku, kde se do Růžové ulice vchází, jsou a nárožní domy, jeden v levo, druhý v pravo; ty také narejsujeme. mo to jsou v Růžové ulici mnohé jiné ještě domy, které taktéž bě poznamenáme. — Ulice Růžová vbíhá svým severo-východním ncem do Jerusalemské ulice. Nyní se nám o to jedná, abychom *ulici Jerusalemskou* naznamenali. — Vzpomeňme si, jaký směr i ulice tato? — (Má právě takový směr, jak první část Růžové ce.) — Zpomeňme si také, jak daleko běží? — Severo-západním ncem vbíhá do Jindřišské ulice, druhý její konec běží k jihochodu a vbíhá do *nových sadů*. Co jsme pověděli, to i nakreme. — Vycházíme-li Jerusalemskou ulicí do Jindřišské ulice, máme pravo nárožní dům, jehož jedna strana jde do Jerusalemské ce, druhá je obrácena proti domu, v němž se váží vozy se senem, očež také zkrátka *Váha* se nazývá. Dům ten nárožní, i řada mů k severo-východu se táhnoucí, tak i Váhu (*g*) si naznameme. — Od Váhy táhne se zeď ke věži, na které jsou zvony hodiny. — Ale zeď nesahá až k věži; po ní následuje dům, kde říká *u věže* a teprv přijde věž. — Věž, na které jsou zvony, zývá se *zvonicí*. — Zeď, dům i zvonice jsou rovnoběžné sadem. Zeď, dům i zvonici, kteráž stojí skoro na proti stelu Svatojindřišskému, si také naznamenáme (*h i*). Tu jsme ět, odkud jsme byli vyšli: totiž u sadu Svatojindřišského. — ltud započneme opět pouť ulicí Jindřišskou k jihozápadní straně. Jdeme-li po levé straně ulice, přijdeme k Růžové ulici; tu me již naznamenanou. — Která ulice následuje po Růžové ulici, eme-li k Václavskému náměstí? (*Bredová ulice*). — V jakém ěru leží Bredová ulice? — (V témž, jako Václavské náměstí). Jest tedy rovnoběžná s Václavským náměstím. — Kde pak se edová ulice končí? — (*U Marianské ulice*). — Vpadá tedy č. í se do Marianské ulice. — Jdeme-li Marianskou ulicí k jihopadu, kam přijdeme? (*Na Václavské náměstí*). Jaký má směr rianská ulice? — (Jiho-západní.) — Marianská ulice má tedy směr, jako Jindřišská. Ulice Jindřišská, Bredová a Marianská u rovné; zda-li ale ulice tyto mají stejnou šířku? — Skoro; Jindřišská ulice jest přece mezi nimi nejširší. — Nyní nám zbývá jiného, než abychom ulice: Bredovou a Mariánskou také ejsovaly: (*k*) jest *Bredová* (*l*) jest *Marianská ulice*. —

V Bredové ulici jsou mnohé domy veliké a nádherné. Kdo ubírá z Jindřišské ulice do Bredové, vidí na pravo nárožní iký dům, ten slove *pošta;* v něm odevzdávají se listy č. psaní, ží a jiné zásylky, jež mají se jistým osobám a do určitých míst lati. Toto obstarávají poštovní úředníci. —

Nyní vám dám nějakou úlohu. Ti, kteří bydlí v Jindřišské ci, změří ulici tu podle kroků, po délce i po šířce. Totéž ať ní ostatní žáci v ulici, ve kteréž bydlí, a kroky ať sobě pama-; neboť se budoucně podle vyměření toho říditi budeme. Jen se vše děje ve vší slušnosti. —

Pokračování.

Nekazalka, Ulice Panská, Příkopy č. Kolovratská třída. Pořič č. ulice Penízková (Šilinková), Josefský plácek, Hibernácká ulice, Nádraží státní, Senovážná ulice, Senovážný plac. Dlažební ulice.

Učitel při rejsování půdorysu uvede kroky žáků v poměr k metrům. Rozumí se samo sebou, že kroky žáků nejsou stejné, a protož tuto více, tamto méně kroků na jeden metr připadne. Tou příčinou nechť se vede čára 1 metr neb 2 metry dlouhá křidou na podlaze a nechť žák měří délku tu kroky svými, když dle potřeby na něho byla řada došla. Podle kroků těch udá se míra metrická. Při tom se upozorní, že kroky nebývají stejné a tudíž za míru zevrubnou se nehodí, což vedlo k tomu, že se spolehlivé míry, totiž metrů, decimetrů, užívá.

Nyní navraťme se zase ke svému východišti, k sadu Svatojindřišskému a mysleme si opět, že se ubíráme Jindřišskou ulicí k náměstí Václavskému, a to po pravé straně, ku které ulici se nejprv přijde? — (K *Nekazalce*). — Pozastavme se tuto, a pozorujme předně, jaká to ulice co do délky i co do šířky; a za druhé, jaký má směr? — (*Jest dlouhá, úzká a běží k západu*). — Vlastně k severozápadu. Mimo to, že jest úzká, má také tu vadu, že jest nerovná. — Jdeme-li z Jindřišské ulice Nekazalkou, až na konec, kam přijdeme? (*Na Příkopy*). — Ulici Nekazalku si také naznamenáme; začíná skoro naproti Růžové ulici (*n—n*). — Jdeme-li okolo Nekazalky dále k Václavskému náměstí, ke které ulici se pak přibereme? (K Panské ulici). — Nyní mi povězte vše, čeho věděti nám třeba, abychom i ulici tuto narejsovati mohli. (*Panská ulice jest široká, rovná a běží k severo-západu a jest s Nekazalkou rovnoběžná*). Kdo by šel z Jindřišské ulice Panskou ulicí, kam pak by přišel? — (*Na Příkopy*). —

Panskou ulici (*o—o*) si také naznamenáme; jest tak dlouhá jako Nekazalka a začíná naproti Bredové ulici. — Kdo Panskou ulicí aneb okolo Panské ulice chodí, zpozoroval, že do Panské ulice před osmou hodinou ráno a před druhou odpoledne mnoho chlapců větších, menších ano i dospívajících jinochů se ubírá; kam pak asi tyto cesta vede? — (*Do školy*). — Ano, v Panské ulici jsou mnohé školy. Tam jest předně *c. k. česká obecná cvičná škola o pěti třídách*, kteráž byla zřízena počátečně co hlavní škola o třech třídách asi před 26 lety J. V. císařem Ferdinandem Dobrotivým (r. 1848). — S touto školou spojena jest jiná vyšší škola, v níž vzdělávají se jinoši pro úřad učitelský, a tudíž *vzdělávatelna učitelská* slove. —

Též byla v tétéž budově *realná škola nižší a vyšší*, kteráž o něco později rovněž císařem Ferdinandem Dobrotivým založena jest. Tato realná c. k. škola přeložena jest r. 1875—76 do nově vystavěné budovy v Ječné ulici na Novém městě. V realné škole učí se žáci ještě více, než v obecné škole; učí se tam vědomostem pro vyšší učení potřebným. — Tam jest i *gymnasium*, totiž škola, kde žáci učí se zvláště jazyku latinskému, řeckému i jinému; též učí se tam umění řečnickému a básnickému i jiným vědomo-

m. Učiti se umění řečnickému znamená tolik, jako učiti se zumitelně, důkladně a krásně o věcech vyprávěti. — Učiti se ění básnickému znamená učiti se skládati zpěvy, žalozpěvy, ně, vyprávěti dějiny skutečné, ano i smyšlénky v pěkné a podle měru slabik uspořádané řeči. —

Jmenované školy: česká obecná cvičná škola, vzdělavatelna telská a gymnasium jsou v někdejším konviktě a v klášteře veleb. pp. Piaristů. — Konvikt nazývá se ústav, kde žáci zdarma o za malý peníz vychovávani a vyučováni, jakož i vším potřebm zaopatřováni bývají.

U Piaristů jest kostel, kde se vykonávají služby Boží pro y všech těch škol v oné veliké budově. — Kostel ten obrácen t průčelím na Příkopy a tvoří u Panské ulice levý roh, jde-li z Příkopů do ní. — Vedle kostela, v tu stranu k Nekazalce, jí velký dům, je to někdejší konvikt. *Kostel i konvikt (p)* si znamenáme. — Od konviktu až k Nekazalce jest ještě několik nů, ty čarou a půdorysy domů rovněž naznačíme. — Jdeme-li Příkopů do Panské ulice, stojí na pravo nárožní dům, kde se á u *Tří lip.* Od tohoto nárožního domu k jiho-západu táhne řada krásných, velkých domů až k Václavskému náměstí. Celá řada domů, ano celé Příkopy mají totéž položení, jako Jindřišská ce, a tudíž nebude nám za těžko, celou řadu domů, ano i celé kopy (*r*—*r*) naznačiti. — Vyjdeme-li z Nekazalky na Příkopy, me po pravé ruce veliký nárožní dům, *dům musejní* čili *museum.* kto se nazývá místo neb dům, kde se nacházejí *sbírky věcí rožitných* a *uměleckých* jako jsou: *starožitné zbraně, okrasy, azy, řezby, sochy*; kde bývají i *sbírky věcí přírodních*, totiž *ostů, sušených rostlin, vycpaných* aneb *v lihu uchovávaných očichů.* Při museum bývá také *knihovna, archiv* t. j. sbírka ěh a rukopisů staré i nové doby, nad kterými má *knihovník* hlídku a je na místě samém na požádání i půjčuje. Toto vše chází se v našem museum, kteréž v jisté dny v témdni (v úterý pátek) jest pro ty otevřeno, kteří z těch věcí poučení bráti chtějí. *useum (ř)* si také naznamenáme. — Od museum k severovýdní straně táhne se opět v rovné čáře řada domů nádherných k velikému hostinci, kde se říká u *Modré hvězdy.* Tuto řadu nů čarou naznamenáme, jakož i druhou stranu na proti, kteráž táhne až k Prašné věži. *Prašnou věž* vypodobníme čtverúhelem (*š*). — Prašná věž čili Prašná brána jest veliká, krásná dova, kterou se vchází na Staré Město. Pochází z těch dob, y ještě Staré a Nové město hradbami a příkopy odděleny byly. vitelem jejím jest Matouš Reysek, toho času rektor č. učitel ly Tejnské. Hradby táhly se z jedné strany od Prašné věže Františku, z druhé strany k můstku a dále Ovocnou ulicí řídou Ferdinandovou. — Nebude vám tedy nesnadno, sobě vysvětproč ona prostranná ulice, kteráž se táhne od Můstku až Prašné věži, *Příkopy* se nazývá? — Ulice ta slove také od kolika let *Kolovratskou třídou* a to na poctu bývalému císař-

skému ministru (nejvyššímu úředníku) *Kolovratovi.* — Postavíme-li se proti Prašné věži, vidíme na pravo dlouhé, nízké, poněkud zaokrouhlené stavení, ve kterém samé krámy se nacházejí. Toto stavení naznamenáme si podlouhlým, úzkým, poněkud zaokrouhleným čtverúhelníkem *(t)*. — Odtud táhne se zeď k severu *(t')*, která hradí dvůr kasáren, kdež se říká v *Králově dvoře. Králův dvůr* nazývá se proto, že tam za starodávna také čeští králové sídleli. — Naproti Prašné věži, trochu v levo, vypíná se veliká, vysoká budova s pěkným průčelím na Josefský plácek; jeť to *hlavní celnice*, totiž úřad, kde se clo odvádí. — Tam také se skládá všeliké zboží, které se na trhu neprodalo. — Naproti Prašné věži opět trochu v pravo stojí taktéž veliká budova, hostinec již jmenovaný u *Modré hvězdy*, kde pocestní se zahošťují. — *Hlavní celnici (u)* i *Modrou hvězdu (s)* si naznamenáme. — Jde-li se z Josefského plácku k severní straně, přijde se do ulice, která slove *třída Eliščina.* Tou přijde se na most *Františka Josefa.*

Jdeme-li okolo průčelí hlavní celnice k severo-východu, přijdeme k ulici, která slove *Pořičská* čili krátce *Pořič*, také *ulice Penízková* (jindy sloula ulicí *Šilinkovou*), má tedy směr k severo-východu. Na počátku ulice této a to na levé straně stojí *kostel sv. Josefa.* — Před časy býval při něm klášter kapucínský, který později zrušen a v kasárny proměněn byl. Od r. 1833 opět jsou vel. pp. kapucíni v nárožním domě při kostele stojícím ubytováni. *Kostel sv. Josefa (v)*, i velké *kasárny* po pravé jeho straně, *nárožní dům*, tak i část *Pořiče* čili *Penízkové ulice (w)* si naznamenáme. Prostranství před kostelem sv. Josefa nazývá se *Josefský plácek.* Odtud rozbíhají se ulice na kolikero stran. — Ulice podle *jižní strany* hlavní celnice se táhnoucí jmenuje se *Hibernácká ulice*, kterouž mnoho nádherných domů krášlí. — Touto ulicí, jdeme-li k severo-východu, přijdeme k nádraží. — Nádraží jest místo prostranné, podobné dvoru, kde se parovozy zastavují i odtud vyjíždějí. Tu, než odjedou, zaopatřují se dřívím, neb kamenným uhlím k vytápění parních kotlů, vodou a jinými pro parovozy potřebnými věcmi. Tuto lidé, chtí-li parním vlakem jeti, se ohlašují, výkazní lístky do vozu kupují a na vůz sedají. Také zboží, jež se parovozem zavážeti má, sem se přináší a nakládá. Zde jsou také dílny kovářské, zámečnické, strojnické a jiné, aby, co pro parovůz potřebného, tuto se zhotovilo, neb co porouchánо, opravilo. Při nádraží bývá i telegrafická stanice, odkud se na vše strany, kudy dráty vedou, může telegrafovati, totiž jistými znameními dávají se návěští převelmi rychle, což se děje pomocí jisté síly, kteráž elektricko-magnetická síla slove. — *Hibernáckou ulici (z z)* i *nádraží (ž ž)* si zaznamenáme.

Jdeme-li podle průčelí *Modré hvězdy* k východní straně, přijdeme na roh hostince toho, kdež se počíná ulice na Senovážný plac vedoucí. Kterak se ulice ta jmenuje, jistě že mnohým z vás jest známo? — *(Senovážná ulice).* — Ulice ta směřuje ku straně, která jest mezi východem a jihem, má tedy směr jiho-východní;

ovná a dosti široká. — *Senovážnou ulici (1—1)* si také na-
náme. Na konci té ulice v pravo je nárožní dům, kde se
Duhy. Druhá strana domu toho obrácena jest na Senovážný
Senovážný plac (2) si také naznamenáme. — Od nárožního
na levé straně Senovážné ulice táhne se dlouhá řada pěkných
skoro k východní straně směřující. Asi v polovici Senovážného
vbíhá do něho ulice jedna ve směru jiho-východním. Jeť dosti
a jmenuje se *Dlažební ulice*. — Ulici tu (3—3) si také
nenáme. — Poslední budova v řadě domů k východu, kteráž
ážný plac od severu hradí, jsou *kasárny*. Že kasárna jest
a pro vojáky, jest vám známo. — Vojáci bydlí pohromadě
aby byli vždy ku bránění pohotově. Jsouť k tomu usta-
, aby nás před nepřítelem bránili. —

Senovážný plac býval na východní straně uzavřen hradbami,
evnou a vysokou zdí; ty dříve táhly se kolem celého města.
však hradby na té straně se zbouraly. Na místě zbouraných
jakož i na prostranství za hradbami zřizují se sady a staví
ny. Kde posud hradby jsou, tam nacházejí se i brány, kudy
ta se vychází a do něho vchází. — Ze Senovážného placu
také jedna brána za město; ta sloula *Nová brána*. Brány,
cí do města, nazývají se *městské brány*.

Plac neb náměstí jmenujeme místo prostranné, domy neb
razené; méně prostranné nazývá se *plácek*. Často bývá
eb plácek k tomu ustanoven, aby se na něm zboží prodávalo
ně peníze tržily; tehdáž se plac takový jmenuje také *trh* čili
. — Trh dostává pak podle zboží, jaké se na něm prodává,
néno. — Máme na př. *ovocný trh*, kde se ovoce prodává,
ý trh, kde vejce se prodávají. Kdo by chtěl dřevěné uhlí
ati, kam pak by pro ně šel? — (Na *uhelný trh*). Matka
chce-li koupit zeleninu, kam pak pro ni obyčejně chodívá?
lený trh). — *Václavské náměstí* jmenovalo se dříve *koňský*
roč? —

Zde na našem půdorysu máme plac, na kterém se seno a
prodává; jelikož jest tam i dům, ve kterém se seno váží,
d té váhy dosáhl jméno: *Senovážný plac*. —

Ulice, náměstí a placi bývají *dlážděny kamenim* (někde také
ky), aby se zvedání prachu a tvoření se bláta zamezilo. —
Po délce ulic, buď po stranách neb prostředkem, vedou *strouhy*,
ni zbytečná voda a všeliká nečistota se odvádí do *stok* (kanálů)
o blízkého potoku neb do blízké řeky. Na náměstích, placech
ích bývají *kašny*, do kterých se voda vede troubami pod
z řeky, potoku, neb studánky.

Z vod nízko stojících vede se voda do kašen pomocí *vodáren*.
ny jsou budovy, v nichž se nacházají stroje ku tlačení vody
stských kašen.

Kašny bývají všelikou *kamenickou neb sochařskou prací* ozdo-
Také spatřiti lze na místech takových *čerpadla* (pumpy),
se vůkolní obyvatelé pramenitou vodou zásobují. —

Jmenujte mi ulice a náměstí, kde jest nějaká kašna? — Na náměstích a placech stávají také *sochy svatých* neb vůbec *sochy představující lidi,* kteří pro své veliké a dobré skutky zásluh sobě vydobyli. Kdo pak by mi pověděl, kde se takové a podobné sochy nalézají? —

Teď sobě prohlídneme náležitě náš půdorys. — Pojď sem B., a ukaž nám *školní dům.* — Ukaž nyní, kudy bys šel na *Václavské náměstí?* — Ukaž a jmenuj nám ulice, kudy bys přišel na *Příkopy?* — Ukaž nám ještě *jinou cestu.* — Ještě *jinou.* — Kterou cestou bychom přišli nejdříve na *Josefský plácek?* — Žák z obecné školy u sv. Jindřicha bydlel by v Hibernácké ulici, kudy asi chodí do školy? — Ukaž, kde jest *nádraží?* — Právě by přijel vlak; ty bys u vchodu nádraží stál, a některý pocestný by tě požádal, abys ho dovedl do hostince *u Modré hvězdy*; kudy bys ho vedl? — Dále by tě požádal, abys, jestli že máš času, jemu památnosti *v okolí kostela Svatojindřišského* ukázal; kudy a kam bys ho vodil? —

Kdo pak by mi pověděl, *jaký směr* má *ulice Svatojindřišská?* — Jmenuj a ukaž *všecky ulice*, které mají směr *k jiho-západu.* — Jaký směr má *Václavské náměstí?* — Jmenuj a ukaž všecky ulice, které mají směr *k jiho-východu* aneb podobný. —

Jaký směr má *Senovážný plac?* — Jmenuj a ukaž všecky ulice, které mají směr k severo-východu atd. —

Učitel opakuje vše a dá si i vše ukázati, co se žáky byl probral, a to činí tak dlouho, až žáci náležitý přehled půdorysu mají. Pak je vyzve, aby si půdorys ten doma na papír neb na tabulku vyrejsovali.

Pojednání V.

Farní osada č. okrslek. Městská hlavní část, čili městská čtvrť. — Město Praha.

Předešle jsme měli tuto narejsovaný půdorys kostela Svatojindřišského a jeho okolí, ale hlavně půdorys osady farní u sv. Jindřicha.

Farní osada obsahuje všecky domy, jejichž obyvatelé v duchovní správě pana faráře stojí. Obyvatelé ti slovou *farní osadníci.* — Farní osadníci dávají dítky své ve svém farním chrámě křtíti; zemřelé své dávají od duchovních ze své fary vykropovati; dítky své posýlají do školy téhož okrsku a do farního kostela, jakož i sami ke službám Božím do něho přicházejí. Každé dítko narozené na faře té osady, kde se zrodilo, do zvláštní knihy od pana faráře se zapíše. Kniha ta se jmenuje *kniha mateční* čili *matrika.* Z té činí pan farář na požádání výtahy pro ty, kteří jich mají

potřebí. Takových výtahů potřebují dítky při zápisu do školy; nápodobně, když chtějí nějakému řemeslu se učiti; později, žádají-li o povolení k nějaké živnosti atd. — Výtahy takové nazývají se také *křestními listy*. —

Nyní vyhledáme na tomto půdorysu všecky ulice, které činí farní osadu Svatojindřišskou. Sem náleží *ulice Jindřišská, Jerusalemská, Růžová, Bredová, Marianská, Hradební, severovýchodní strana Václavského náměstí až k Jindřišské ulici, Panská ulice, Nekazalka, jihovýchodní strana Příkopů, téměř od Václavského náměstí až k Modré hvězdě, Hibernácká ulice, Dlaždební ulice, Senovážná ulice, Senovážný plac, větší část Jizdecké ulice a několik ještě domů* na Příkopech a na Poříčí.

Farní osada Svatojindřišská náleží k *Novému městu Pražskému*.

Na Novém městě Pražském jest mimo *osadu Svatojindřišskou* ještě *osm* farních osad, z nichž skoro každá od kostela, k němuž přináleží, své jméno má. Jsouť tyto: *Osada Svatopetrská, osada u Panny Marie Sněžné, u sv. Trojice, u sv. Vojtěcha, u sv. Štěpána, u sv. Trojice pod Skalkou, u sv. Apolináře, u sv. Václava* ve hlavní trestnici.

Ale Nové město jest jen *část města Prahy*. Nové město bylo od Karla IV. založeno a vystavěno. Před tím byly na tom místě z větší části pole, zahrady, vesnice, lesy a planiny. Mimo *Nové město* nalezá se tu ještě *Staré město, Židovské město* čili *Josefov, Malá strana* (č. *Menší město Pražské*) a *Hradčany*. K tomu se ještě i *Vyšehrad* připočísti může.

Praha jest tedy rozdělena na *pět hlavních částí*, kterým se jinak také *hlavní čtvrti* říká.

Pojednání VI.

Praha. — (Rodiště). — Velikosť a poloha její.

Praha jest *město*, neboť má náměstí, placi a ulice veskrz dlážděné. Praha jest *veliké a pěkné město*; neboť počítá znamenité množství domů (více než 3500) a kostelů, mezi nimiž mnoho pěkných a nádherných. —

Kdo by chtěl celou Prahu přehlednouti, musil by vystoupiti na některý blízký vysoký vrch, jakož jest *Žižkov, Vyšehradská skála, Zámecký vrch* a nedaleko od toho *Petřín*. S těchto vysokých vrchů, zvláště s Petřína a Zámeckého vrchu, jest krásné podívání na Prahu, která z části v *údolí*, z části *na stráních* a *návrších* se rozkládá.

Města, zvláště větší, leží obyčejně u vod. Také naše město

Praha rozkládá se při vodě, a to při řece Vltavě. Kdož mi poví, v kterou stranu Vltava běží? (K severu). — Z obojí strany řeky vystupuje země, *břehy* totiž. — Ale břehy ty jsou spojeny *mosty*. Které mosty jsou to? — *Kamenný most;* ten stojí již přes pět set let. Vystavěti jej dal král Český Karel IV. — Kamenný ten most jest velké a znamenité dílo stavitelské, mimo to okrášlen jest mnohými zdařilými sochami svatých. Výše nad mostem Karlovým vede přes střelecký ostrov *Františkův most řetězový*, jenž byl dostavěn r. 1841. — Níže pod mostem Karlovým jest *řetězová lávka* pro pěší; tato byla dostavena r. 1869. *Řetězový most Františka Josefa* vystavený v letech 1865—67, vede z Nového města na Letnou. *Železniční most*, vedoucí z Podskalí na Smíchov, byl dostaven r. 1872. — *Železniční most* zděný vede ze státního nádraží do Buben. Nyní staví se kamenný most z Podskalí na Smíchov obcí Pražskou.

Praha leží na obojím břehu Vltavy na *pravém* i na *levém*. Šířka Vltavy mezi oběma břehy u kamenného mostu činí 330 metrů. — Kterak poznáme pravý a levý břeh? — (Postavíme se po vodě, nejlépe na most; břeh pak po pravé ruce jest pravý, po levé ruce jest levý). Nové město, Staré město, Židovské město a Vyšehrad leží na pravém břehu, Malá strana a Hradčany leží na levém břehu řeky Vltavy. —

Tu jsme si o Praze mnoho pověděli, i předzvídám, že byste také půdorys města Prahy rádi viděli. — Tedy vám ho již narejsovaný ukáži.

Půdorys tak rozvětveného města, jako jest Praha, na tabuli rejsovati není snadnou věcí; protož dobře učiní učitel, když si půdorys Prahy dříve v dostatečné velikosti buď sám narejsuje neb třeba rytý opatří. Ale spolu také ať zvláštní barvou každou hlavní část města naznačí. — Není-li to jinde s obtížemi spojeno, nechť učitel postoupně půdorys rodiště před očima žáků na tabuli provede; neboť tím nejen že žáci snadněji věc samu pojmou, ale spolu se jim navedení dává k provedení tétéž úlohy. —

Nato ukáže a vysvětlí žákům i dá si od nich ukázati půdorys místa, kde farní osada, ve které bydlí; ostatní farní osady; hlavní část města, ku které osada farní náleží; ostatní hlavní části, náměstí, placi, trhy, hlavnější ulice, brány atd.

(Viz plán král. hlav. města Prahy s nejbližším vůkolím vydaný slav. radou král. hlavn. města Prahy.) —

Nechť se opět dítkám připomenou strany světa.

Tuto jest *řeka Vltava;* řeka znamená se vůbec čarou čeřitou; na půdorysech podle větší míry zhotovených znamená se takto na menších čarou prostou, ale silnější, aby se od potoků, které se tenčí, rou znamenají, roze- znávala.

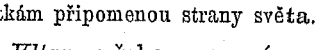

Zdá se, jakoby Vltava již u prostřed Prahy k východu se zatáčela a tekla; točí se sice brzy v pravo, brzy v levo, ale ostatně směr svůj od jihu k severu v celku neztrácí. — Šipky tuto narejsované ukazují svými ostny, v kterou stranu voda teče. — Bílé

tyto prouhy znamenají ulice, místa větší znamenají náměstí, trhy a placi. — Jakou barvou jest Nové město znamenáno? — Jakou Staré město? — Josefov? — Malá Strana? — Hradčany? —

Která z těch městských čtvrtí má největší rozsáhlosť? — Která nejmenší? — Které části leží při řece? — V kterou stranu od Nového města leží Staré město? — Josefov? — Malá strana? — Hradčany? — Vyšehrad? — Kterými ulicemi bychom přišli z Nového města na Staré město? — Kterými ulicemi přišli bychom na kamenný most? — na řetězový most Františka Josefa? — na Františkův most řetězový? — Na Karlovo náměstí? — Kudy bychom přišli na Malostranské náměstí? — Kudy na Hradčany? — na Petřín? — na Strahov? — Kde a které ulice jsou dlouhé a široké? — Které rovné? — Které křivolaké? — Které rovné a krásné? — atd.

Pojednání VII.

Obyvatelé. — Obec.

Lidé, kteří v městech bydlí, jmenují se *obyvatelé měst* čili *měšťané*. Měšťané zabývají se rozličnými pracemi. Mnozí provozují *řemesla*, jiní zabývají se *obchodem*, jiní *uměním*.

Podle jména míst přijímají obyvatelé svá zvláštní jména. Následovně obyvatelé Prahy nazývají se *Pražané*.

Obyvatelé města neb místa činí dohromady společnosť; mají za povinnosť, přispívati na věci, kteréž všem užitek neb pohodlí přivádějí. Obyvatelé takto spolčení činí *obec*, a jmenují se podle toho *občané;* ano místo samo *obcí* se nazývá. Užitek, jakový pro všecky z takového spolčení vyplývá, slove *obecné dobré*. K obecnému dobrému patří především *kostel* a *škola*; — *bezpečnosť života* a *jmění*, *dostatek vody* a *čerstvého vzduchu* a mnohé jiné. —

V kostele se občané ke službám Božím scházejí, tam slyší slovo Boží, přijímají duševní posilu, aby zlému nepodlehli; tam se vykonávají všeliké, ku blahu občanů prospěšné obřady. —

Jmenujte kostely v Praze, které znáte. — Všech kostelů otevřených v Praze počítá se, mimo 20 kaplí, 52, mezi nimiž mnohé svým stářím, svou stavbou i tím, co ve svém vnitřku chovají, památnými jsou. Především jmenujeme *kostel sv. Vita* na hradě pražském; ten jest památným nejen svou velikostí, ač nedostaven, ale i svou ušlechtilou stavbou, jakož i tím, že v něm těla mnohých patronů, knížat a králů Českých odpočívají. — Zde jsou pohřbeni: *Svatý Václav*, kníže Český, první chrámu toho zakladatel; *svatý Vojtěch*, druhý biskup Český, *Karel IV.*, který se otcem vlasti České nazývá, a chrám ten znovu v nynější podobě

dal vystavěti, *sv. Jan Nepomucký, král Jiří z Poděbrad* a ještě jiné znamenité osoby. — Chrám ten nebyl pro mnohé překážky dostaven. Podle původního ustanovení Karla IV. měl býti o mnohem více než o polovic větší, než jak jej nyní spatřujeme. Dejž Bůh, aby svatyně tato, památka to důstojná z dávnověkosti České, v té velebné podobě se zaskvěla, jakouž Karel ve své zbožné mysli ji byl stanovil. I lze očekávati, že se tak stane; neboť sestoupila se jednota, kteráž o to pečuje, aby nejen tato důstojná památka pro budoucí časy ve své podstatě se zachovala, ale aby i důstojně dostavěna byla. — Jednota tato nazývá se také proto „*Jednota k dostavení hlavního chrámu sv. Víta*". S potěšením připomínáme, že žáci mnohých škol Pražských přispívají peněžitými částkami ku dostavení vznešené budovy té. — *Způsob stavění* čili *sloh* chrámu toho nazývá se *gotický*. — Mnohé chrámy jsou opět ve *slohu vlašském* stavěny, jako kostel sv. Mikuláše na Malé straně, u Piaristů a jiné. Sloh gotický liší se od vlašského hlavně tím, že stavba gotická projevuje pevnosť a klenutí její v oblouk ové špičce se sbíhá, kdežto sloh vlašský v okrouhlých obloucích se jeví. —

Památný kostel jest také *kostel sv. Jiří* za kostelem sv. Víta. Jeť velmi starý; ten stavěn jest ve slohu bizantinském. Zde leží pohrobená sv. *Ludmila*, syn její *kníže Vratislav*, otec sv. Václava a zakladatel chrámu toho, *blahoslavená Mlada*, dcera Boleslava I., kteráž založila u toho kostela klášter řádu Benediktinek, a co první abatyše v něm svůj tichý život dokonala. — *Hlavní farní chrám nanebevzetí Panny Marie v Tejně* jest také velmi znamenité stavení; dle původu svého nejstarší kostel v Praze. *Bořivoj*, první křesťanské kníže, vystavěl ho asi r. 894 po narození p. Krista v podobě a velikosti ovšem skrovné. — V chrámě tomto svatá Ludmila, první křesťanská kněžna Česká, skroušeně k jedinému Bohu se modlívala. Zde, ve věku pozdějším, když nábožné potomstvo toto posvátné místo v prostranný chrám bylo proměnilo, rozléhal se kárající hlas ctihodného muže, pro pravou ctnosť a česť Boží horlícího, Jana z Nepomuka, našeho patrona, nejen v naší vlasti, nýbrž i v celé křesťanské říši velice ctěného. — Krásné dvě věže řečeného kostela dal postaviti Jiří z *Poděbrad*, král český. — Jeť tu ještě více paměti hodných chrámů, o kterých, kdo by chtěl více zvěděti, nechť čte *Popsání královského hlavního města Prahy od Karla Vladislava Zapa.**)

Jmenujte kostely, které v *gotickém*, a které ve *vlašském slohu* vystaveny jsou. — Mnohé z chrámů těch nalezáme ovšem z části v gotickém, z části ve vlašském slohu, jako na př. chrám sv. Jindřicha, což se ale obyčejně chybným přestavováním a chybnými opravami stalo. —

S chrámem v úzkém spojení stojí *škola*. Ve škole opět dítky

*) I poukazujeme tu na dílo velevýtečné: „*Dějepis města Prahy*" od V. V. Tomka. Posud vyšly *tři* díly.

občanů se vyučují a pro život připravují, aby z nich řádní, bohumilí a rozumní občané byli. —

V Praze máme 19 obecných škol kromě mateřských škol, kde malé dítky vychovávány, a mimo opatroven, kde malé dítky chudých rodičů po celý den opatrovány bývají, dokud je rodiče neodvedou. Také jsou tu školy pro mládež dospělejší, tak zvané *střední školy:* gymnasia, realná gymnasia a realné školy. Jinoši ze středních škol, kteří ještě vyššími vědomostmi chtějí se obohatiti a chtějí se státi kněžími, lékaři, ranléky, právníky — jdou na *vysoké školy* č. *universitu;* kteří chtějí býti staviteli, strojníky, zeměřiči, lučebníky a podobnými, jdou do *škol technických.* Ti, kdož chtějí býti učiteli neb učitelkami, jdou do *ústavu učitelského* čili *do vzdělavatelny učitelské (pedagogium).* — V Praze jest také *škola průmyslová pro nastávající řemeslníky* a *akademie* č. *škola obchodnická* pro nastávající obchodníky.

Aby občané práce své volně a bezpečně vykonávati mohli, jest třeba, aby někdo zvláště o pořádek a vůbec o potřeby obce se staral. Toť jest *starosta s obecními staršími.* — Obecní starší zvoleni jsou od svých spoluobčanů na jistou dobu; tito opět zvolí si ze svého středu též na jistou dobu starostu, jenž v městech purkmistrem sluje. Starosta s obecními staršími schází se v obecním domě aneb v radnici v určitý čas a vůbec tehdy, kdy se o obecné dobré jedná.

Starosta s obecní radou starají se o to, aby netoliko potřeby kostelní a školní se zjednaly, ale i o jiné pro obec potřebné věci péči vedou: k tomu náleží mezi jiným, aby obec náležitě vodou opatřena byla. Protož dává *stavěti kašny* neb *kopati studnice, klásti trouby* k vedení vody do kašen, *stavěti vodárny* a j.

Ze zkušenosti víme, že požár, jestliže se rychle neuhasí, často převelikých škod v obci učiní a z občanů zámožných naději žebráků. Tudíž přihlíží starosta s obecními staršími k tomu, aby bylo všecko *hasicí nářadí,* jakož jsou stříkačky a koše na nošení vody, řebříky, háky na trhání střech a j. četně při ruce a v dobrém stavu. —

Stalo-li by se však, že by požár v noci, kdy všecko spí, vznikl, mohlo by neštěstí ještě větším býti, neboť by požár bez překážky se šířil a občanům nejen zničením jmění, ale i nebezpečím života hrozil. Jeť tedy obecních starších hlavní také záležitostí, aby i takovému případu se předešlo; tudíž k tomu hledí se, aby tu kdos byl, jenž by v noci na obec bedlivý pozor dával a při spatření ohně aneb i jiného nebezpečenství občany budil a je k zamezení jeho vyzýval. — V malých obcích zastává službu tuto *ponocný,* který ozbrojen pikou neb holí a opatřen trubkou, za tmavých nocí i svítilnou, po obci chodí a hlídá. Mimo to má za povinnost, každou hodinu odtrubovati neb pískati. V městech bydlí takovýto hlídač na věži kostelní aneb na věži radního domu a jmenuje se *hlásný.* Někde bývají dva hlásní, kteří se střídají, tak sice, že jeden hlídá do půl noci, druhý opět od půl noci. —

Jakmile hlásný oheň zpozoruje, dává bez prodlení na zvon znamení; a aby obyvatelé věděli, na které straně hoří, vystrčí buď praporec v onu stranu ukazující, na němž nočního času svítilna zavěšena bývá, neb to oznamuje dalekomluvem s věže dolů. Znamení na zvon bývá rozdílné. U nás v Praze při tak veliké rozsáhlosti města oznamuje se požár jistým počtem ran na zvon, a to podle toho, v které městské čtvrti hoří. Hoří-li na Starém městě, udeří se vždy po chvíli na zvon *jednou.* — Hoří-li na Novém městě, oznamuje se toto *dvojím na zvon udeřením. Troje udeření na zvon* ohlašuje požár na Malé straně; *čtvero* na Hradčanech, *patero* v Židovském městě, *šestero* pak, hoří-li za branou neb na venkově. Ve venkovských městech mívají zvláštní pronikavý zvonek ku zvonění na poplach; zvoní-li se jen na ten zvonek, hoří za městem, bije-li se při tom ale i na velký zvon, hoří v městě samém. — V Praze a v mnohých obcích i mimo Prahu zřízeny jsou zvláštní sbory hasičské, jimž za povinnosť uloženo jest, k požáru vzniklému v obci neb v blízkém jejím okolí co nejrychleji s potřebným hasičským náčiním se dostaviti a požár uhasiti.

Nemálo také na tom záleží, aby byly v obci a vůkol obce *dobré schůdné cesty*; neboť jsou-li cesty špatné, nerovné, jak často se na nich neštěstí stává; buď se vůz s velkým nákladem svrhne, buď se kolo zláme, ano i lidé tudy jdoucí k úrazu přicházejí. Protož k tomu v obci obecným představenstvem se přihlíží, aby byly ulice vydlážděné aneb aspoň vyrovnané; tak i silnice a cesty okolní aby se spořádaly. —

Obecní představenstvo i o to péči míti musí, aby občané daremnými, svárlivými a zlými lidmi ve svých prácech nebyli vyrušováni aniž by na svém statku zkracováni byli. K tomu konci zřizuje zvláštní dohlédače, tak zvané *dráby*, č. *policajty*, kteří všelikým výtržnostem v obci na příkoř se staví a rušitele pořádku napomínají neb je zatýkajíce před soud staví. — *Soud* jest úřad, kde se soudí. Nejhlavnější osobou u soudu jest *soudce*; jest to muž, který zná důkladně zákony obecní (i zemské) a jest k tomu ustanoven, aby vyšetřoval, kdo jest z těch, před soud pohnaných, vinen neb nevinen; zpytuje, proti kterým zákonům se jednalo a vyměřuje podle těchže zákonů trest. Než soudce nad někým trest vyřkne, musí míti jistotu, že souzený skutečně vinen jest. Protož přísně o to se přičiňuje, aby vina člověka před soud pohnaného dokázána byla výrokem *svědků*. Svědkem může jen ten býti, kdo o provinění obžalovaného jistotnou známosť má. Svědka zřejmou povinností jest, aby vydal svědectví pravdivé, kteréž i přísahou, t. j. odvoláním se na vševědoucího Boha, potvrditi s to jest. Kdo by svědčil jinak, než se s pravdou srovnává, svědčil by *křivě*; ale křivým svědectvím by se bližnímu ublížilo a třeba tak ublížilo, že by se to již ani napraviti nedalo. Křivý svědek prohřešuje se velice proti Bohu i bližnímu svému, a již zde, na tomto světě, těžký trest na se uvaluje. Nelze-li vinu dokázati — neboť i nevinný někdy nařknut bývá — tedy soudce obžalovaného propouští.

Má-li odsouzený za to, že neprávě odsouzen jest, žádá u vyššího, totiž u zemského soudu o rozhodnutí, kterýž soudní nález buď potvrdí, aneb zavrhne, aneb zjinačí. — Nejvyšší zemský soud nalezá se v Praze. Vinník však, když se na něm vina dokázala, bývá také podle velikosti provinění svého odsouzen a pokutován, buď na jmění neb zavřením do vězení (káznice). *Vězení* slove budova, kde provinilci jsou zavřeni a bez dohlídky nikam vyjíti nesmějí. — Bože, každého račiž chrániti před zlými skutky, osvěcuj jeho rozum a nakloň srdce k dobrému, aby poznával Tebe a svatou vůlí Tvou se řídil! — Obecní představenstvo pečuje i o to, aby míra a váha prodavačů byla spravedlivá; aby tito ničeho neprodávali, co by zdraví lidskému na ujmu bylo. Dostaví-li se nakažlivé nemoci, činí taková opatření, aby tyto šířiti se nemohly; dbá i o čistotu v obci, kterou vůbec nemoci se obmezují.

K obecným záležitostem také náleží, aby nemocní, kteří pro chudobu ani lékaře ani léku opatřiti, ani posluhu náležitou sobě zjednati nemohou, bezpečného útočiště nalezli. V té příčině zřizují se, kde toho okolnosti dovolí, a kde povážliví občané bydlí, *nemocnice*, totiž domy, kam se onemocnělí dopravují, aby buď zdarma neb za malý peněžitý příspěvek lékařskou pomocí se opět uzdravili. — Zde v Praze máme více nemocnic. První jest *nemocnice obecná*, rozsáhlé to stavení na konci Karlova náměstí. Druhá jest *nemocnice pro mužské u milosrdných bratří* na Františku. Třetí jest *nemocnice pro ženské u Alžbětinek* ve Slupech. Čtvrtá jest *nemocnice vojenská* na Karlově náměstí od kostela sv. Ignace až k obecní nemocnici se táhnoucí. Pátá jest *nemocnice pro dítky*, též na Karlově náměstí a sice na druhé straně naproti vojenské nemocnici. Nemocnici dětskou založil a zřídil šlechetný doktor lékařství *Löschner*. Konečně *nemocnice milosrdných sester* pod Petřínem na Svatojanském plácku. — Mimo to jest na Karlově dům pro lidi, již jsou tělesnou nezhojitelnou chorobou stíženi; dům ten sluje *chorobnice*. — V Kateřinkách a ve Slupech jsou domy, kde lidé choré mysli se opatrují a léčí. Domy ty slují *bláznince* č. *domy pro choromyslné*.

Mnozí z vás šli okolo těchto jmenovaných domů; mnozí snad i byli v nich: ti by je mohli zde na půdorysu vyhledávat a ukázati.

Kdo mi ukáže všeobecnou nemocnici? — vojenskou? — dětskou? — u Alžbětinek? — u milosrdných bratří? atd.

Nedovedou-li žáci na půdorysu místa žádaného nalézti, ukáže jim to učitel sám, naznačuje při tom cestu prstem, kudy se tam jde. Také je při příležitosti vyzve, aby těmi ulicemi, jakož na půdorysu viděli, až k místu naznamenanému šli, na vše se náležitě podívali a až se vrátí, dostatečnou o tom zprávu dali.

V obcích bývají také domy pro chudé a stářím sešlé, tudíž k práci neschopné občany, kde vším potřebným opatřeni bývají; takové domy nazývají se *domy pro chudé* č. *chudobnice*. — Jeť to povinností mladších a možnějších občanů, aby pečovali o ty, kteří pro obec svým působením mnohých zásluh sobě vydobyli, nyní

však jsouce stářím sklíčeni, o sebe se starati nemohou, aniž mnohdy koho ze svých přináležejících mají, jenž by je ošetřoval. —

V Praze máme dům pro chudé, kdež se říká *u sv. Bartoloměje.* Jeť to na cestě z Karlova náměstí k Vyšehradu. — Kdož mi to dovede na půdorysu zde vyhledati? —

Takových a podobných dobročinných ústavů jest v Praze více, jako pro *sirotky tři domy*, jeden blíže slepé brány, druhý na Malé straně, tak zvaný *Vlaský sirotčí dům*, založený před lety od Vlachův, kteří se tu u valném počtu za příčinou obchodu zdržovali, třetí na Hradčanech, zřízen od obce Pražské. —

Dva domy pro slepé, kde tito svého útočiště docházejí. Tuto učí se slepci mnohým užitečným věcem, zejmena čtení, psaní, počítání, zeměpisu a to pomocí vypouklých literek, číslic a pomocí map polovypouklých; mimo to učí se zpěvu, dějepravě, hudbě a mnohému jinému. Mnozí lékařskou působností i zraku nabývají. — *Dům* č. *ústav pro hluchoněmé*, kde pacholata a děvčata od narození hluchá, následovně i němá, se cvičí a to v předmětech takových, jako jiné dítky ve škole. Děje pak se cvičení to přiměřeným pohybem těla, zvláště rukou a rtů i významným tvářením se. Tento spůsob mluvení nazývá se *mluvením v posuňkách.* Mnozí z těch hluchoněmých chovanců nejen že až ku podivu se vzdělají, ale i tak daleko to přivedou, že dosti srozumitelně rozpráví; což ze strany učitelů zajisté nemalou jest prací. —

Také jsou v Praze ústavy, ve kterých umění se pěstuje. Sem náleží *konservatorium*, ústav totiž, kde se hudbě a zpěvu učí; *varhanická škola* a *akademie malířská.* — V jiných ústavech se opět i nad to mnohým vědomostem učí, jako na podotknutých vysokých školách učí se dějepisu, jenž se týká celého člověčenstva, což se *všeobecným dějepisem* nazývá: tam se vyučuje *dějepisu národů jednotlivých* a *dějepisu církevnímu;* tam se vyučuje o věcech na zemi bytujících živých i neživých, což slove *přírodopis*, o silách a úkazech přírodních, jako o teple, blesku, zvuku, světle a j., což slove *přírodoskum* č. *fysika*, tam se vyučuje *vyššímu počtářství* č. *mathematice*, *hvězdosloví* č. *astronomii*, *lučbě* č. *chemii* t. j. rozebírání věcí přírodních na ty nejjednodušší části i těchto slučování; tam se učí *právu obecnímu, zemskému i církevnímu;* tam se vyučuje *rozličným řečem*, a jinému a mnohému. —

Z toho ze všeho zřejmo, že Praha nejen četnými ústavy dobročinnosti se vyznamenává, ale i pro umění a vědomosti zaujata jest. —

Praha, jakož jsme seznali, jest z části město otevřené a to od severo-východní strany a od východní; ostatní části, zejmena Malá Strana a Hradčany, jsou obejmuty hradbami, v nichž jsou brány.

Kterými branami vychází se z Malé strany? — (*Oujezdskou* a *Bruskou*). Z Hradčan? — (*Strahovskou* č. *Pruskou*). Zdaž ze Starého Města vedou brány za město? — Před časy byla města Pražská, jež nyní také čtvrti se zovou, každé o sobě hradbami obejmuta, tak že z jednoho města do druhého nikudy, než branou

neb braňkou vcházeti se mohlo. Z takových zbyly ještě: *Prašná brána*, *Mostecká staroměstská*, a *Mostecká malostranská brána*. Tam, kde se říká *na Můstku*, stála také brána, kteráž se nazývala *branou Svatohavelskou*, dále byla *braňka*, na konci Perlové ulice, kde se do *Ferdinandovy třídy* vchází; na *Perštejně*, kde se též vchází do *Ferdinandovy třídy*, byla *brána*, kteráž sloula *brána sv. Martina* č. *Zderazská*; *brána sv. Štěpána* stála na Štěpánském plácku blíž Poštovské ulice. Mimo to vedly ještě jiné brány na Poříč a v onu stranu. — Okolo hradeb táhly se příkopy, přes které vedly do bran *zdvihací můstky*, kterými se brány uzavíraly.

Město hradbami opevněné, nazývá se *pevnosť*. Hradby jakož i příkopy, kteréž v čas potřeby i vodou se naplniti mohou, bývají u pevnosti kolikeré. Pevnosť slouží k tomu, aby vojsko mělo bezpečného místa proti nepříteli, táhnoucímu s velkou silou do země. Praha bývala také pevností. Prostranství, jež Praha zaujímá, jest rozsáhlé. Kdo by chtěl Prahu obejíti, potřeboval by k tomu téměř 4 hodiny.

Zde tyto čáry klikaté na půdorysu znamenají hradby. — Kdo by mi tuto ukázal brány? — Kdo by nám ukázal nejbližší cestu od školního domu ku každé bráně? —

Pojednání VIII.

Původ a dějepis Prahy (místa — rodiště).

Kdy a kterak Praha počátek svůj vzala, nelze s jistotou udati. Nejstarší letopisec Kosmas praví, že kněžna Česká, Libuše, kázala v těch místech, kde posud hrad a chrám sv. Víta a sv. Jiří stojí, postaviti pevný hrad, kterýž nazvala *Prahou*. Jméno Praha odvádí tentýž letopisec od *prahu*, což v staré mluvě znamená vodopád, který nedaleko odtud potok *Bruska* č. *Brusnice* tvořil. — Podle jiné pověsti opět se vypravuje, že v těch místech spatřila kněžna Libuše muže, dřevo tesajícího, i tázala se po jednom ze své čeledi, co by to dělal, a muž odpověděl: že *práh k obydlí*. I řekla Libuše, že hrad, jejž postaviti dala, *Prahou* slouti má; ale tato pověst za nedůvodnou byla se shledala. — Pozoruhodná jest také důměnka, jakouž jeden z novějších badatelů dějin pronáší: On se domýšlí, že jméno Praha souvisí se slovem *pražiti*; že totiž les, kterýž se v těch místech daleko, široko rozprostíral, dal se *vypražiti* č. *vypáliti*, čím asi dříve věc ku konci se přivedla, než by se to vysekáváním lesa bylo stalo. —

Dříve však, než hrad Praha povstal, vypínal se výše na pravém břehu řeky Vltavy již od nepamětných časů pověstný *Vyšehrad*

na vysoké skále, nejstarší to sídlo knížat a panovníků Českých, kde již *Libuše*, otec její, moudrý soudce *Krok* a snad jeho předkové přebývali. —

Pod hradem Vyšehradem, jakož později i kol hradu Pražského, rozkládaly se budovy, kde čeleď a družina knížecí, jakož i všelicí řemeslníci a obchodníci bydleli. — Aby pohodlně choditi a jezditi se mohlo, stavěly se domy v ulice a co možná v rovných řadách; tak i na prostrannější místa pro trhy se pamatovalo. I chrámy vznikaly rozšiřováním se náboženství křesťanského na mnohých místech. Budovy pod hradem se rozkládající slouly *podhradí*.

Podhradí Vyšehradské bylo sice starší než *podhradí Pražské*; toto však zase, zvláště když knížata Česká hrad Prahu za sídlo stálé sobě byli zvolili, rychleji se rozšiřovalo; nejprve v těch místech, kde *Malá strana* leží, pak i na druhém břehu, kde *Staré město* se rozkládá. Obě dvě hlavní části podhradí Pražského na pravém a na levém břehu Vltavy byly od nepamětných časů mostem spojeny. Most ten, zprvu dřevěný, stál bez pochyby v těchže místech, kde nyní kamenný most stojí. Důkladnější a sice kamenný most přes Vltavu vystavěla později, asi roku 1167, když předešlý velikou povodní byl strhán, *královna Judita*, manželka Vladislava, krále Českého. — Ale i ten vzal velikými povodněmi za své. — Nynější kamenný most pochází od Karla IV., kterýž r. 1358 sám první základní kámen k němu byl položil. —

Od těch dob, kdy podhradí Pražská pevnou zdí byla obehnána, počala se *městy Pražskými* nazývati. Ale toto opevnění nedělo se v stejný čas. Nejprve se obehnalo zdí Podhradí na pravém břehu řeky Vltavy (za krále Václava I. r. 1235), později po několika letech bylo i podhradí na levém břehu zdí opevněno (za krále Otakara II., syna jmenovaného krále Václava.) Podhradí na levém břehu jmenovalo se *Nové město*, na rozdíl od podhradí na pravém břehu ležícím, jež slulo *Starým* č. *Větším městem Pražským*. — Třetí město Pražské byly *Hradčany*, v ten čas ne velmi známé. Povstáním nynějšího *Nového města*, kteréž, jak vám již bylo pověděno, Karel IV. r. 1348, dle vlastního rozvrhu pravidelně vystavěti dal, změněno bylo jméno dřívějšího Nového města za jméno *Malá strana*.

Než Praha takového rozšíření, jako ji nyní vidíme, dosáhla, drahně časů uplynulo. Na mnohých místech, kde se městské části rozkládají, stály *vesnice*. Tak byla v místech, kde kostel sv. Štěpána na Novém městě stojí, ves *Rybník* č. *Rybníček*, ze kterých dob se až posud malý, okrouhlý kostelík (ve slohu byzantinském) spatřuje. — V těch místech, kde jest ulice, nazvaná *Opatovice*, mezi starou Poštovskou a Spálenou ulicí, stávala ves *Opatovice*. Při řece, kde Poříč se rozkládá, byla ves aneb vlastně osada *Poříč* č. *Poříčany*, od Němců, do Čech přišlých, obydlena. — Ves *Obora* stála pod Petřínem, kde jest nyní vlašský sirotčí dům a špitál milosrdných sester. *Oujezd* na Malé straně býval také vsí, kteráž od podhradí Pražského nemálo vzdálena byla. — *Židovská Zahrada*,

nyní ulicí *Vladislavskou* zvaná, byla vskutku osadou židovskou, kteráž rovněž jako jmenované vsi, před zdmi městskými se prostírala.

O rozšíření Prahy, jakož i o zvelebení její nejvíce knížata a králové Čeští péči vedli. Toto platí hlavně o knížatech Boleslavu I. a II., Soběslavu I., králi Janu Lucemburském, ale zvláště o synu jeho Karlu IV., který mnoho chrámů a jiných skvělých budov vystavěti dal, vysoké školy založil, i mnoho řemeslníků, jakož i umělců do Prahy povolal, tak že za jeho časů Praha v největší slávě se stkvěla. — Po smrti Karla IV., a to již za panování syna jeho Václava IV., počaly vnitřní nepokoje, různice a války, kteréž přemnoho zachvátily a zničily, čím se Praha prve honosila, tak že toto město nikdy více takové skvělosti, jako za časů Karlových, nedosáhlo. Často i zevnější nepřátelé dotírali na město, a nejednou velikých nátisků Praze od nich snášeti bylo. Mnohokráte i sami živlové, oheň a povodeň, městu záhubou hrozili; neméně morová rána a hlad převeliké spůsobily spousty mezi obyvateli. Avšak zachovala Praha, vzdor těmto velikým pohromám, předce slavnou pověst a velikou slávu, a málo měst může se vykázati tak pamětihodnými ději, jako Praha.

Pražané, jakkoli ne vždy svorní, byli předce udatní, i uměli se statečně brániti. Po několikráte zachránili město před zlostným nepřítelem jedině svou udatností.

Zaměstnání Pražanů záleželo od jakživa hlavně v *provozování řemesel a obchodu.* Mnozí z nich provozují řemesla svá u velkém, pomocí mnohých strojů: ti slovou *továrníci* čili *fabrikanti.* — Některé řemeslnické a fabričné výrobky vyznamenávají se zvláštní důkladností a lácí, což má za následek, že nejen na místě hojně za ně peněz se trží, ale i do ciziny velkého odbytu docházejí. To platí především o zboží *kloboučnickém, rukavičkářském, krejčovském, mydlářském.* Kromě toho se tu hotoví mnohé *nástroje hudební* jako housle, basy; jsou tu také *fabriky znamenité na rozličné stroje* ze železa, ocele, mědi, dřeva, na ručnice znamenité ceny, na fortepiana, hodiny, zboží porculánové; jsou tu dílny na předení bavlny, na dělání kartounu atd.*)

Obchod byl od dávna veden netoliko od domácího obyvatelstva, nýbrž z velké části také od cizích kupců do Prahy přijíždějících, kteří zvláštní své stanoviště v Týnském dvoře měli.**) Později za panování Karla IV. dosáhl obchod pražský, jak ze všeho vysvítá, zvláště velké rozsáhlosti, tak sice, že Praha takořka středištěm obchodu okolních zemí byla. Jakkoli časy a okolnosti

*) Rozdílu mezi fabrikou a dílnou se již skoro ani nedělá; v užším smyslu vzato, stává rozdílu toho, že ve fabrice se výrobky z tvrdých hmot hotoví, jako ze železa, mědi, mosazu a jiných kovů, kostí, dřeva atd. v dílnách však toliko z měkkých látek, jako vlny, bavlny, kůží, lnu atd. zboží se vyrábí.

**) Dějepis města Prahy od Václ. Vlad. Tomka.

valně se změnily, zaujímá Praha mezi obchodními městy až posud znamenitého jména.

Umění jest v Praze mnohými památkami *stavitelskými*, *sochařskými*, *liteckými*, *řezbářskými* a *malířskými* chvalně zastoupeno. Mnohé pocházejí již z doby staré, nejvíce z dob Karlových; jako jest podotknutý chrám sv. Víta*), chrám na Karlově**), kamenný most s mnohými zdárnými sochami, vyvedenými od pražských sochařů *Prokofa* z doby starší, od bratří Maxů z doby mladší. Kovová litina sv. Jiří na velkém nádvoří hradu Pražského pochází z dob Karla IV.***)

Také Praha tím se vyznamenává, že mnozí znamenití umělci, učení mužové a upřímní a horliví národovci buď v Praze jsou zrozeni, buď v ní se zdržovali neb zdržují. Mezi těmi uvádíme z doby staré: *Kosmu*, prvního dějepisce vlasti naší, země České; *Tomáše Štítného*, výtečného spisovatele náboženských a mravoučných děl; *Flašku Smila z Pardubic*, znamenitého básníka; *Daniele Adama z Veleslavína*, slovutného spisovatele a vlastence, *Jana Amose Komenského*, biskupa bratří Českých a výtečného učitele a spisovatele. Po mnoholeté, hrobové přestávce povstali: *Josef Dobrovský* a *Pavel Šafařík*, proslulí badatelé slovanských jazyků; *Frant. Palacký* a *Vladivoj Tomek*, na slovo vzatí dějepisci čeští; *Jos. Jungmann*, *Frant. Ladisl. Čelakovský*, *Jan Kollár*, *Kar. Vinařický*, *Kar. Jar. Erben*, *K. H. Mácha*, *Vaceslav Hanka*, znamenití učenci a básníci, mimo jiné, kteří rovněž *v básnictví*, *zpytování starožitných památek*, *ve zdokonalování* jazyka českého a podobných věcech velice prosluli. Jakožto v lékařství pověstné muže uvádíme našeho *Jana Purkyně*, *Hamerníka*, *Weisse* a jiné. V přírodopisu se vyznamenali: *Svatopluk Presl*, *Jan Krejčí* a j. Z umělců především jmenovati sluší malíře z doby starší *Skretu*, *Mengsa*, *Brandla*; z novější doby: *Čermáka*, *Hellicha*, *Manesa* a j. ze sochařů: *Levého*, *Maxe*, *Böhma*, *mladšího i staršího* a j.

Dlouhá řada mužů proslulých by byla, abychom chtěli tuto všecky uváděti. Ale vězte také, že nepostačuje, abyste pouze jména znamenitých mužů věděli, ale i poznali jejich šlechetné snahy, skutky a vlastnosti; mnohé z toho ovšem jest vašemu dospělejšímu věku zůstaveno.

Netřeba připomínati, že každé místo mělo neb má muže o vlasť a o obecné dobré zasloužilé, kteříž zpomínky zasluhují a mládeži buď v tom, buď v onom šlechetném směru za vzor slouží.

Co do národnosti jsou Pražané z větší části Čechové, z menší části Němci a Židé. Čechů počítá se přes 120000, Němců asi 21000, Židů asi 13000. Všeho obyvatelstva i s cizinci počítá se v Praze 158000.

---

*) Viz Památky. Díl II. r. 1857. Od Karla Vlad. Zapa.
**) Viz *Paměti Karlova*. Od K. Navrátila.
***) Viz Památky od r. 1858. Díl III. Od K. V. Zapa.

Pojednání IX.

Okolí Pražské (Okolí rodiště.)

Půdorys č. plán král. města *Prahy* s nejbližším vůkolím zahrnuje v sobě mimo město Prahu i městečko *Vyšehrad, obce Karlín, Smíchov, Vinohrady, Žižkov, Volšany, Bubna,* též *silnice, nádraží, dráhy* kol města se táhnoucí, dále *potoky, vinice* atd.

O tom, jak dalece učitel blízké okolí rodiště se svými žáky probrati má, rozhoduje dílem menší neb větší vzdálenosť míst, dílem těchto důležitosť.

Později dobře poslouží u provádění našeho účelu předně: *Půdorys okolí Pražského, který vyšel nákladem Matice České**), jen že při tom třeba, aby učitel místa v okolí (vsi, městečka, města), jichž při učení se dotýká, jakož i vrchy, brda, lomy, lesy, silnice atd. nějak patrněji, tedy živými barvami naznačil, tak aby žákům i u větší vzdálenosti znatelnými se staly. Za druhé *širší půdorys okolí Pražského,* vydaný od slav. rady král. hlav. města Prahy pro školy Pražské.

Kde není půdorysu místa a okolí, nechť si ho tedy učitel, byť by i takový půdorys třeba jen v přibližujících se rysech vypadl, shotoví.

Je-li místo v obvodu města Prahy, může se půdorysů dotčených jak toho, jenž vydán jest slavn. radou městskou, tak onoho, jenž vydán jest „Maticí Českou" s dobrým prospěchem užiti.

Jdeme-li z Josefského plácku po Poříčí ku straně poněkud severo-východní, přijdeme do *Karlína*, kterýž rozkládá se po pravém břehu řeky Vltavy, nejináč, než jako nějaké město. — Karlín býval dříve Pražským předměstím; nyní činí obec samu o sobě. — Asi před padesáti lety nacházelo se tu několik jen nepatrných domků; nyní vidíme tu pěkné město, kde i mnoho fabrik se nalézá. Mimo to jest tuto postaráno obecnými školami, i měšťanskou a realní školou o vzdělání mládeže. Počet obyvatelů činí přes 12.000, mezi nimiž mnoho čilých řemeslníků a umělců se počítá. Nade všecky budovy vypíná se mohutný, lepotvárný chrám v čistém slohu byzantinském.

Již od r. 1863, kdy chrám ten dostavěn byl, rozléhají se v něm chvalozpěvy k Bohu a k sv. slovanským apoštolům *Cyrillu* a *Methoději*, jimž chrám ten zasvěcen jest. Právě v onu slavnou dobu uplynulo 1000 let, co *svaté náboženství křesťanské do Moravy, Čech a jiných slovanských zemí* sv. Cyrillem a Methodějem uvedeno bylo. —

Za Karlínem k východní straně rozprostírá se veliká rovina, v jejímž takořka středu stojí *dům* znamenité výstavnosti *pro vysloužilé vojáky.* — Rovina ta rozšiřuje se dále k severu po levém břehu řeky Vltavy. —

Kdo pak by nám tu cestu z Josefského plácku až do Karlína a i obec Karlín spolu ukázal? — Kde jest naznamenán dům vysloužilců? —

---

*) Druhé, opravené vydání obstaráno r. 1876.

Od Karlína k severu jest několik ostrovů na Vltavě; nejznamenitější a největší z nich jest ostrov *Štvanice*, přes který, jakož i přes ostrov Jerusalemův, vede železnice severní státní dráhy po rozsáhlém mostu (viaduktu); ostrov *Rohanův* leží ze jmenovaných ostrovů nejdále k východu. — Mimo to uvnitř měst Pražských několik ostrovů se nalézá. Kdož nám je poví? — (*Žofín*, *ostrov Střelecký* a ostrov *Židovský*). — Ostrov znamená se takto: Kdož by nám jmenované ostrovy zde na půdorysu vyhledal?

Od Karlína na straně jižní vypíná se vrch; — kdo z vás ví, jak se jmenuje? — (Žižkov.) Dříve nazýval se *Vítkov;* od těch dob však, kdy Žižka z Trocnova s malým počtem Čechův v těch místech nad velikým nepřátelským vojskem Německým mocně zvítězil, nazývá se vrch ten Žižkovem. — Vrch znamená se čárkami odstředními: vrch však podlouhlý č. hřbet znamená se takto: 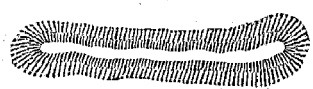

Pod Žižkovem k západní straně jest *nádraží*, z něhož vede železná dráha k východu a jihu (jižní železná dráha),*) kteráž tuto na půdorysu značnější čarou znamenána jest.

Kdo pak by nám zde na půdorysu hřbet Žižkova od Prahy táhnoucí se k východu, nádraží a železnou dráhu, běžící podle Žižkova, ukázal? —

Jdeme-li přes Štvanici, a dáme-li se přes Vltavu na druhý břeh převézti, kam pak se dostaneme? — (do *Buben.*) — Bubny jsou ves v příjemné krajině, od níž nedaleko výše stojí starožitný kostelík se hřbitovem. —

Ukaž nám někdo na půdorysu, kde jsou Bubny? —

Jdeme-li od Buben podle řeky k západu, přijdeme na vrch, kde veliká rovina se rozprostírá. Každá znamenitá prostranina na vrchu slove *vysočina.* Vysočina podotknutá slula *Letná* č. *Leteň;* od r. 1871, kdy princ *Rudolf* poprve navštívil Prahu, nazvána jest sady *Rudolfovými* a postaven tam pěkný žulový památník. — Od tamtud se také krásná vyhlídka na Prahu naskytá. — Jdeme-li po Letni dále k západu, přijdeme *k hradbám Mariánským.* Odtud se táhnou hradby dále, objímajíce Hradčany a Malou stranu. Od Letně k severní straně nalezají se krásné *sady Bubenečské*, zde na půdorysu znamenané stromovím. — Dokud Praha ještě stálým sídlem Českých králů bývala, byla zde královská obora, kde se králové často honbou a jinými kratochvílemi bavívali. — Hned u samých sadů na levo leží výstavná ves *Ovenec*, kde zámožní

*) Severní státní dráha Rakouská.

obyvatelé Pražští letní čas trávívají. Obé, sady Bubenečské i Ovenec, jsou ode zdí městských asi malé půl hodiny vzdáleny. — Kdo nám zde na půdorysu ukáže *Leteň?* — Hradby, jež Malou stranu a Hradčany obstupují? — Bubenečské sady a Ovenec? —

Vyjdeme-li opět z Malé strany Oujezdskou branou, octneme se na *Smíchově*. Smíchov býval *druhým předměstím Pražským*, nyní jest jako Karlín obcí samostatnou. — Leží na levém břehu Vltavy, a vyznamenává se zvláště množstvím fabrik na kartoun; též je tu fabrika na porcelán, na železné stroje, parní mlýn americánský a jiné *přemýšlením* č. *průmyslem* povstalé závody. Zdejší kostel sv. Filipa a Jakuba jest sice původu starožitného, jen že z původnosti té mnohými nejapnými opravami na naše časy málo zbylo. Nyní pomýšlí se na to, aby na Smíchově vystavěl se chrám nový, prostranný. — Na Smíchově jest mnoho zahrad, mezi nimiž především zasluhují jmenovánu býti: *Zahrada knížete Kynského*, hned od brány na pravo, pro svou krásnou polohu a zahradnickou úpravnosť, a *zahrada botanická* č. *rostlinnická* pro veliké množství rostlin, kde nastávající lékaři všeliké ty rostliny dle podoby a jistých znaků, jakož i dle účinku, znáti se učí. — Ze Smíchova po silnici, kteráž vede k západu, přijdeme do vesnice Košíř, vedle níž *Malostranské svaté pole* se nalezá.*) Druhá silnice odtud vede k jihu, po níž asi za půl hodiny přijde se do vsi *Zlíchova*, kde na kopečku malý kostelík stojí, jejž z kamenného mostu dobře viděti jest. Naproti Zlíchovu přes řeku a rovněž i z kamenného mostu viděti jest šedou, příkrou skálu, pod kterou se vesnice *Braník* rozkládá. Skála ta se nazývá *skála Branická*, a dává hojnosť vápence, ze kterého se pálí *nejlepší vápno ku stavení*; i cement k vodnímu stavení z něho se připravuje. Podle Vltavy táhnou se skály vápencové hodně daleko: i několik úžlabin, vápencovými skalami hrazených, táhne se k západní straně. —

Na konec Smíchova jest *nádraží západní dráhy* a též nádraží *dráhy Pražsko-Duchcovské*.

Dali-li bychom se na začátku Zlíchova na pravý břeh převézti, dostali bychom se do *Podola*, vesnice pod samým Vyšehradem ležící. — Blíž Podola viděti jest v řece vysoké koly nad vodu strmící; ty se jmenují *lapači*, poněvadž dříví polenové ze Šumavských a jiných při řece ležících lesů zadržují č. lapají. —

Jdeme-li podle Vyšehradských hradeb do kopce nahoru, přijdeme k *Vyšehradské bráně*, kterou opět na Vyšehrad vejíti můžeme. Celé temeno Vyšehradské skály jest silnou zdí opevněno. Neveliké místo, obyčejně na temeni hory, silnými zdmi opevněné, jmenuje se *tvrz*. Ve tvrzi Vyšehradské jest mimo obydlí vel. pánů kanovníků a některých vojenských stavení *kostel sv. Petra a Pavla*. Chrám k poctě těchto Svatých byl počátečně od knížete *Vratislava II.* r. 1070 založen, při které příležitosti sám knížecí zakladatel na

*) Učitel, rozumí se samo sebou, že prstem neb proutkem na půdorysu při vyprávění vše ukazuje.

vlastních ramenou dvanáct nůší kamene k započetí stavby snesl. Při chrámu byl od něho téměř v tomž čase dům pro *kapitolu Vyšehradskou*, totiž pro kanovníky a jich představeného č. probošta vystavěn. — Chrám, jakkoli hned z počátku s velkým nákladem stavěný, došel ještě většího zevnějšího lesku za knížete Soběslava I. — 350 let stál chrám ten ve své nádhernosti, až pak r. 1420, když Husité hradu toho dobyli, nejen hrad, ale i chrám stroskotali, tak že po dlouhý čas tuto vše pusto ostalo. — Nynější podobu dostal chrám Vyšehradský za pozdějšího věku. — Od brány Vyšehradské počíná silnice, která vede do *Krče*, vesnice blízko Krčského lesa ležící a dále do jižních krajin. —

Jdeme-li po Senovážném plácku z města, přijdeme na cestu, která vede do *Olšan*. — Což jest vám známo o Olšanech? — (Že jest tam *sv. pole pro zemřelé Nového a Starého města.*) — Na které straně od města leží ves Olšany? — (Na východní.) — Jak dlouho to asi trvá, než se tam volným krokem dojde? — (Asi malé půl hodiny ze Senovážného plácku.) Na cestě do Olšan vidíme v pravo nádražní dům a nádraží, odkud vede dráha do jižních krajin; jak slove toto nádraží i dráha ta? — (*Nádraží a dráha jižní císaře Františka Josefa.*) — Ukaž nám toto nádraží na půdorysu! — Zde také sedají do vlaku ti, kdo chtí do severovýchodních krajin jeti, (na př. do *Mladé Boleslavi*, *Turnova*). — Kdo by nám ves Olšany a svaté pole zde na půdorysu vyhledal? — Kde jest tvrz Vyšehradská? — kde ves Podol? —

Nyní mně povězte, které místo leží nejprve za někdejší *Koňskou branou?* — (*Vršovice a Nusle*). V kterou stranu od Prahy leží *Vršovice?* — (k jiho-východní straně). — A v kterou stranu jsou *Nusle?* (k jižní). Jaká jest to cesta, kterou se jde do Vršovic? (silnice). Povězte mi všecko o té silnici, co víte, totiž je-li rovná? nerovná — přímá neb se zahybující v pravo neb v levo? táhne-li se rovinou, údolím, po stráni neb přes vrchy? — Co se vám na té celé cestě líbí? — Jakou polohu mají Vršovice? (leží-li totiž v údolí, na stráni, na vrchu, v úžlabině nebo na pláni?) — Na které straně jsou nejvyšší kopce? — Ku které straně rozšiřuje se údolí? — Kdo by chtěl jíti z Vršovic do Nuslí, v kterou stranu by se musil obrátiti? — Ale kdyby cesty neznal, aniž by tu kdos byl, který by mu o cestě pověděl neb ji ukázal, kterak by si asi počínal, aby nezbloudil? (Šel by po potoku). — Kterak se jmenuje potok ten? — (*Botič*). Potok Botič teče tedy skrze Vršovice a Nusle dále, až mezi městy Vyšehradem a Prahou do Vltavy vtéká. Kdo jde z Prahy na Vyšehrad, musí jíti konečně po můstku přes potok Botič vedoucím. Kdo z vás by mi pověděl, jakou polohu mají Nusle? — Které budovy nad jiné vynikají? — Ku které části města Prahy jsou Nusle nejblíže? — Kdo by mi řekl, kterou cestou by se z Nuslí do Prahy ubíral? — Kterou cestou by ještě mohl jíti do Prahy? —

Dostoupíme-li vrchu na cestě, kteráž vede z Vršovic neb z Nuslí ku Praze, rozkládá se dosti veliká prostranina před námi.

Prostranina tato bývala všelikým stromovím a křovím jako protkána, jež před lety baron *Wimmer* zříditi dal, po němž také sady ty „*Wimmrovské sady*" se jmenovaly. Nyní jest v těch místech a dále mnoho domů postaveno. Celá ta prostranina mezi Prahou, Vyšehradem, Nuslemi, Vršovicemi, Žižkovem slula ještě do nedávna *Vinohrady*, kdež již za dávných dob bývaly vinohrady; v nejnovější době vystavěno tu mnoho domů, a osadě té dáno jméno *Nová Praha*. Pod zemí vedena jest tudy dráha Františka Josefa dlouhým tunelem č. průkopem až k Nuslím, kde dělí se jedny koleje k Táboru, druhé na Smíchov. — Sadů podobných, jako byly sady Wimmrovské, nad to ještě bedlivěji pěstovaných a k veřejným procházkám určených máme i uvnitř hradeb pražských, jako jsou: *Sady Chotkovy* a sady na *Marianských hradbách*. I prostranina hradební mezi někdejší Poříčskou a Slepou branou bývala stromovím a křovím posázena ano i zdobena pěknými květinami. Tyto sady byly zřízeny slovutným hrabětem *Chotkem*, toho času nejvyšším správcem č. purkrabím v Čechách, na Moravě a Slezku. O zachování těch sadů pečovala slavná rada městská bedlivě. Hustě stromovím porostlé ostrovy: *Žofín*, *ostrov Střelecký* a *Štvanice* jsou veřejným procházkám otevřeny. — Vzdálenější místa jsou *Kanálská zahrada*, *Leteň*, *Bubenečská obora*. Mezi Karlínem a Vinohrady zřízeny jsou v době nejnovější velkolepé sady slavnou radou městskou.

Zřizování sadů, zvláště v městech lidnatých, jako jest Praha, přináší městu veliký prospěch; nejen že město i celé jeho okolí nabývá tím utěšeného pohledu; nejen že poskytuje sad milého útulku v čas prázdných dob; ale vysazováním stromů, keřů a jiných rostlin přispívá se i k tomu, že vzduch mnohými výpary znečistěný, opět výdechem vzdušných, čistých látek z rostlin se osvěžuje. — Slavná rada poroučí sady ty v ochranu obecenstva, pro něž jsou zřízeny. — Kdož pak by nechránil věc tak krásnou a tak prospěšnou? — Byl by to dojista člověk na nejmíň bezcitný a otrlý, kterýž by rostliny v sadě kazil.

Pojednání X.

Hory, hřbety a údolí v blízkém okolí Pražském (rodiště).

Učitel tuto může použiti mapy: „*Okolí Pražské*" od Matice České vydané.*)

Postavíme-li se na některou výšinu v Praze neb u Prahy, pozorujeme, že nejen půda města, ale i krajina kol něho jest nerovná. Město samo leží z části v rovině, ale z větší části roz-

*) Pro školy by bylo potřebí velké mapy, mnohem větší než jest tato.

kládá se po vršinách a stráních. — Malá strana leží na úpatí Petřína a Zámeckého vrchu. Staré a Židovské město čili Josefov rozprostírají se podle řeky v rovině. Nové město pak dílem v rovině dílem po stráních a na návrších. — Karlín jest v rovině na pravém břehu Vltavy, tak i Smíchov rovinou, avšak po levém břehu Vltavy, se táhne. Městečko Vyšehrad, kteréž uvnitř Pražských hradeb se nalézá, leží pod skalou Vyšehradskou.

Mnohé ty vrchy aneb vlastně hřbety táhnou se z objemu města Prahy dále za město. *Hřbet Petřína*, jehož výška as 138 metrů nad Vltavou činí, a nejvyšším jest místem uvnitř hradeb městských, spěje k západu až k Bílé Hoře. Též *hřbet Zámeckého vrchu* na $64^1/_2$ metru vysokého, táhne se, jen že na krátko, téměř také v tu stranu, v rovinu se ztráceje. *Hřbet Větrova*, jehož výška 41 metrů čítá, běží k východu, splývaje s vysočinou *Olšanskou*. Na východní straně od města táhne se hřbet *Žižkova*, téměř 77 metrů nad hladinou Vltavy povýšeného, jenž obrubuje z jižní strany velikou rovinu Vltavskou. Dále jižněji v tomtéž směru, totiž k východu, táhne se podle vídeňské silnice *hřbet Otšanského* vrchu až k tak zvaným *Židovským pecem*. *Vysočina Leteň* spouští se od severní strany příkře k Vltavě, tvoříc její levý břeh. —

Vltava tekouc k Libni činí tu veliký záhyb, teče zase velký kus nazpátek okolo vsi *Holešovic a Troje*. Něco dále obrací se opět k severu. Pravý břeh, počínaje od Libně k Troji, jest více méně příkrý, tu a tam výmoly prorvaný, které vesměs k Vltavě vycházejí. Dále pak k severu oba břehy příkře vystupují. — Od Libně prodlužuje se rovněž příkrá stráň k východu, běžíc okolo *Vysočan*. Nad Vysočany k severu stojí na znamenité výšce ves *Prosík*, kterouž z některého povyšeného místa, jako k. p. z Letně dobře viděti jest. — Od Prosíka rozkládá se rozsáhlá vysočina až k Vinoři. — Obrátíme-li pouť svou z Libně k severu přes ves *Kobylisy*, přijdeme na nejvyšší, asi 213 metrů mající, vrch v Pražském okolí, jenž slove *Dablický vrch* (Dablické Ladví). —

Podle hřbetů hor a vysočin táhnou se údolí, na mnoze stísněná, kde totiž příkré a tvrdé skály většímu jich rozšíření brání. Kde však skály méně mohly odporovati vodám a povětrnosti, rozšířila se údolí u větší míře. —

Největší a nejhlavnější údolí jest *údolí Vltavské*, kteréž zde a onde v kotliny se rozšiřuje. — V jedné takové kotlině leží Malá strana. V druhé, mnohem ještě rozsáhlejší kotlině rozkládá se: *Staré město*, *Židovské město č. Josefov*, *severní část Nového města*, pak obec *Karlín* a vsi *Bubny*, *Libeň*, *Holešovice*, *Troja a sady Bubenečské*. —

V údolí, jež mezi Žižkovem a Olšanským hřbetem se rozprostírá, leží obec *Žižkov*, kteráž před nemnoha lety velmi rychle až na několik set domů vzrostla. Ponenáhlu však údolí toto přechází ve vysočinu (*u hostince Ohrady*). — Ostatní údolí z větší části příčná, (k Vltavě se táhnoucí), naznačena jsou potoky. —

Údolí Botického potoka, na pravém břehu Vltavy, přichází

všelijak se kroutíc od východu. V něm leží, jak nám již známo, vesnice *Nusle*, *Vršovice* a *Michle*. —

Údolí Kundratického potoka, v němž leží vsi: *Dolní Krč* a *Braník*, táhne se taktéž od východu a ústí, jako předcházející a sice u Braníka, v údolí Vltavské. — Na levé straně Vltavy běží od západu k východu *údolí Košířské* a přechází taktéž v údolí Vltavské. V údolí tomto jest *Svaté pole Malostranské* a ves *Košíře*. — *Údolí sv. Prokopa* táhne se od jihozápadu k severovýchodu a vbíhá u Hlubočep do údolí Vltavského. — Týž směr má údolí tak zvané *Šárka*, kteréž od Prahy na severovýchodní straně leží a pro své podivuhodné útvary skal, jakož i pro své půvabné sady, hojně navštěvováno bývá. Toto údolí ústí u Podbaby v údolí Vltavské.

Pojednání XI.

Horniny blízkého okolí Pražského. (Okolí rodiště).

Kdo chce stavěti dům, zajisté na to nejprve pomýšlí, kterak by si potřebného staviva opatřil. — Odkud *kámen pevný*, který se snadno nerozpadává a vlhko nepůsobí? — Odkud *vápno*, *písek*, *hlínu*, *dříví* a vše ostatní, co k stavbě potřebno jest, má sobě opatřiti? — Ale netoliko tomu, kdož staví, jest známost tato prospěšna, ale i těm, již stavivo připravují, jakož jsou *kameníci*, *cihláři*, *vápeníci*, *sochaři*.

Tuto jsme mluvili pouze o horninách, kterých hlavně ku stavení třeba jest; což teprv, zmíníme-li se o horninách jiných, které vůbec pro každého, zvláště ale pro řemeslníky a umělce, předúležitými jsou. Neuvádějíce jiných toliko jmenujeme: *kamenné uhlí*, *hnědé uhlí*, *síru*, *křemen*, *břidlici*, *sůl*, *kamenec*, *tripl*, *pemzu*, *rudy všelijaké* a j.

Jeť tedy důležitou věcí, i rovněž nám nejprve přísluší, abychom znali, zdali a v jakém množství takových aneb jiných potřebných hornin v okolí našem se nachází. Dozvíme-li se, co nám v tom ohledu naše okolí za horniny podává, poznáme také aspoň poněkud, jakých nám schází. — Čeho se nám však v naší krajině nedostává, nalezneme třeba v krajině sousední. Seznámivše se s tím, co na blízku jest, zabereme se opět dále, a tak putujíce z místa na místo, seznamovati se budeme povždy s věcmi pro nás prospěšnými.

Jakých tedy hornin máme v nejbližším okolí (Pražském) a kde nalezají se? —

Za hradbami *na Petříně* jsou rozsáhlé kamenné lomy, odkud

se od pradávna pěkná *opuka* na stavění domů v Praze přiváží. — *Opuka* jest kámen barvy žlutošedé, sestávající z drobounkého písku, vápna a hlíny.

Pod opukou spočívá opět vrstva *pískovce*, kterého se též ku stavění a v domácím hospodářství užívá. *Pískovec* vychází na den také *na výšinách za Strahovskou branou v levo.* — Vrstvy pískovce a opuky táhnou se přes *sv. Markétu k Bílé hoře*, rozkládajíce se pak mezi *potokem Letovickým*, *Rusiní*, *Libocí*, *Veleslavínem a Břevnovem.* — Pískovec se také nalézá na vysočině *mezi Šárkou* a *Tuchoměřicemi*; na východní straně Prahy a sice *na výšinách za Libní*, u *Ztracené stráže*, *Proseka*, *Hloubětína* a *okolo Vinoře.*

Vápencové skály, z nichž se výtečné vápno pálí, spatřujeme u *Braníka a podle Vltavy na vysočině Pankracké.* — Na levém břehu Vltavy rozšiřují se skály vápencové dále k jihozápadu od *Zlíchova* počínajíce až k vesnici *Tetínu*, ležící na řece Berounce blíže Berouna, ano až ke Zdicům zasahujíce. Hornina vápencová zaujímá prostoru mezi *Chuchlí*, *Lochkovem*, *Třebotovem*, *Vonoklasy*, *Mořinkami*, *Bělčí*, *Kornem*, *Tetínem*, *Vráži*, *Vysokým Újezdem*, *Tachlovicemi*, *Zbuzany*, *Řeporyji*, *Ohradcem*, *Butovicí* a *Radlicí.* —

Celou tuto prostraninu vápencovou spatřujeme zde na půdorysu okolí Pražského. Viz Půdor. II. *Obr. 3.* Vápencová prostranina má podobu vejčitou, rozkládá se mezi Prahou a Zdicemi, znamenána lit. *e-f-g-h.*

Potok Dalejský, kterýž teče údolím svato-Prokopským, jest z obojí strany příkrými vápencovými skalami ohrazen. —

Je-li vápenec jemnozrný, jmenuje se *mramor.* Mramor bývá podle barvy rozličný: bílý, černý, šedý, zelený, červený, žlutý a jiný. — Nejlepší bílý mramor jest *mramor Kararský*, tak zvaný od města *Karary* v Italii. Z toho dělají sochaři sochy, sloupy, pomníky a podobné věci. — Vápenec pálí se ve vápenných pecech (č. vápenkách) na vápno. —

Zelenokámen (diorit) jest kámen tmavozelený. Skály zelenokamenu jsou lysé, balvanovité, často skládají se z koulí, vrstvami soustřednými, na spůsob cibule vrstevnatě obejmutými; což zvláště na zelenokamenu zvětralém pozorovati jest. Zelenokámen tvoří veliké lože v černé, tak zvané graptolithové břidlici, kteráž v sobě velké množství zkamenělých mořských zvířátek (graptolithů) chová. — Zelenokámen dobře na dláždění ulic, nábřeží i za štěrk na silnici se hodí. Zelenokámen nalezá se blíže *Malé Chuchle* (u hospody *Vyskočilky*) na pravo u silnice. Taktéž lze zelenokámen stopovati od *Michle k Pankraci*, *Dvorcům* a dále.

Buližník vystupuje v podobě lysých kostrbatých skal u prostřed úrodných polí. Jest obyčejně barvy tmavošedé, červenošedé a má znamenitou tvrdosť. — Nalézá se v divoké *Šárce.* Na cestě ze *Šárky* do *Ounětic* viděti jest lysé hřbety buližníkové, tak zvané *Kozí hřbety.* Na *Ladví*, nejvyšším vrchu u Prahy, táhnou se ná-

podobně kamýky buližníkové od *Dablic* ke *Kobylisům*. Užívá se ho za štěrk na silnice.

Porfyr jest hornina jako slitá, barvy zelenavě šedé, tmavočervené neb zažloutlé, s roztroušenými bělavými skvrnami, které od živce pocházejí; sloh mívá balvanitý. V uložení svém podobá se břidlici, v jejímž sousedství se nachází. Skládá se ze živcové hmoty se sporými zrnky křemenovými. Nalézá se u *Zbraslavi*, v *Šárce*, *u Podbaby* a *u Generálky*, mezi *Dolany* a *Kralupy*, kde u prostřed břidlice sloj tvoří. Porfyru užívá se na stavby silnic, na stavby budov. Z mnohých porfyrů jemnozrnných a skvrnatých dělají se věci umělecké, jako sloupy, desky, vázy a pod.

Felsit podobá se porfyru, jest celistvý, balvanitý, velmi tuhý, skládá se též z celistvého živce a zrnitého křemene; barvy jest šedozelené neb zarudlé. Nalézá se v *Šárkách*, u *Královky u Sedlce*, na kolmých skalách *mezi Klecánky* a *Husincem*, na kolmých břidličnatých skalách mezi *Podmorání* a *Letky*. Nejmohutněji vyvinutý nalezá se na *skále Libčické*, na níž strmí zbytky Liběhradu a jejíž pata železnicí odříznuta jest.

Živec (Feldspath) jest nerost tvrdý, a to tak, že tlučením o ocel jiskry dává; barvy jest bílé, přičervenalé, zažloutlé i také ještě jiné. Je-li průzračný, lesklý a barvu-li mění, slove *adular*. Živec jest kromě křemene a slídy také hlavní částí žuly a ruly. Taktéž se nalézá v porfyru, dílem jako hmota těstovitá, dílem v pěkných hlatích, a sice v sloupcích šestibokých; rovněž jest podstatnou částí i felsitu. Zvětráním proměňuje se živec v *kaolin*, totiž v jil, ze kterého se porcelánové nádobí tvoří. Nalézá se v *Šárkách*, *v háji u Dolan* a j.

Mandlovec jest hornina, obsahující bublinovité dutiny, kteréž vyplněny bývají vápencem, živcem, chalcedonem, karneolem, ametistem, achátem a i jinými ještě drahými kameny v podobě mandlí, a protož hornina ta slove mandlovcem. Mandlovec bývá rozličný, jako čedičový, porfyritový, melafyrový a jiný. Mandlovec porfyritový nalézá se v Šárce u Generálky, jest barvy zahnědlé neb zazelenalé, s četnými kuličkami hlaceného vápence, který, když zvětrá a vypadá, po sobě dutiny zanechává, načež dostává podobu bublinatého kamení.

Křemen jest kámen velmi tvrdý — tvrdosť jeho činí 7*); udeřením o ocel dává jiskry; bývá buď vyhraněn v podobě šestibokého hranolu, jenž uzavřen bývá na svých obou koncích jehlancem šestibokým; ale hojněji vyskytuje se křemen zrnitý, tvaru neurčitého, barvy rozličné. Křemen nalézá se hojně co valounky větší menší ve Vltavě a její přítocích, i také podle její břehů. Dávať látku na dělání skla. V kyselině kazíkové se ruší.

---

*) U nerostů znamená se tvrdosť určitými nerosty. Nerosty, jimiž znamenají se zvýšené stupně tvrdosti, jsou tyto: 1. *mastnek*, 2. *sadra* (také kam. sůl.) 3. *vápenec*, 4. *kazivec*, 5. *apatit*, 6. *živec*, 7. *křemen*, 8. *topas*, 9. *korund*, 10. *diamant*.

Křemenec jest barvy obyčejně světlé, žlutavé nebo šedé, někdy také zarudlé; skládá se z drobných zrn křemene a z bílé slídy, sem tam s přimíchanými, hlinitými částkami. Křemenec tvoří velmi dokonalé vrstvy, které nezřídka s vrstvami břidličnými se střídají. Křemenec rozkládá se v krychlové kusy a jest znamenitě tvrdý. Pro tyto vlastnosti užívá se ho, obzvláště v Praze, na dláždění ulic a za štěrk na silnice. Nalézá se na *Olšanském vrchu*, *Žižkově*, *Židovských pecech*, *v úvalu u Brusky*, u *Pračů* za Záběhlicemi a jinde.

Břidlice jest hornina šedá, tmavošedá, černá, někdy barvy zazelenalé, (bývá chloritem a mastnekem i jinými horninami proniknutá). Na povrchu snadno zvětrává, rozpadává se a tvoří ornici. Břidlice, jež ve větších deskách se štípá, užívá se k pokrývání střech, a je-li černá a jemná, na tabulky ku psaní.

Tvrz Vyšehrad u Prahy stojí na osamělé břidlicové skále. Po levém břehu Vltavy táhnou se od Prahy k jihu skály břidličnaté, po kterých od Smíchova počínají skály vápencové běžící až k Chuchli, odkud opět počínají hory břidličnaté, prodlužujíce se z obojí strany Vltavy ke straně jižní. — Hornina tato mnohými příměsky změněná, táhne se i po *obojím břehu Vltavy* k severu, a sice od *Sedlce* až ke *Kralupům* z jedné strany, a od *Podhoří* až k *Chvatěrubům* z druhé strany.

Hlína nachází se takořka na všech stranách, ale nejvíce za Oujezdskou, Strahovskou, Bruskou a Poříčskou branou u Vysočan, kde také obyčejně cihelny stojí.

Písek, na maltu zvláště výborný, bere se z Vltavy; pochází z rozdrobených skal, kterými Vltava protéká. Skály tyto jsou: *žulové*, *rulové*, *břidličnaté*, *porfyrové*, *zelenokamenné* a *vápencové*.

Pojednání XII.

Zeměznalecký přehled okolí Pražského (rodiště).

Pozorujeme-li hory vůkol nás, a povšimeme-li si hornin půdu okolí našeho skládajících, i jich uložení, tuť se nám mnohé otázka namítá, odkud to pochází, že vrstvy hornin někde jako podle šňůry vodorovně na sobě leží, kdežto jinde jako zkamenělé vlny mořské vypadají; jinde opět jako nadzdvižené neb proražené přímo stojí, a opět na jiném místě jako přelámané a rozdrcené podivnou směsici tvoří. —

Otázku tuto zodpovídati není věcí snadnou; neboť mnohé není až posud tak rozluštěno, aby se o tom určitý podal výrok. Než, co nám o tom známo, čeho jsme se dozvěděli od lidí, kteří

bedlivým prohledáváním hornin a neustálým skoumáním povrchu země se byli zabývali, tuto vyložíme.

Horniny, jaké se v okolí Pražském nalézají, vznikly téměř všecky uložením se z vod: ukládaly se totiž tak, jako se ukládá kal v zakalené vodě. Ale horniny tyto nepovstaly najednou, nýbrž ponenáhlu, v rozličných, po sobě následujících, dobách. Domysliti se již sami můžeme, že horniny, které nejníže leží, dříve se utvořily, než horniny na nich spočívající; následovně, že starší jsou než tyto; jakož opět horniny, kteréž na povrchu leží, později se utvořily, než pod nimi se nacházející, tudíž mladší býti musí.

Horninám nejnižším a nejstarším slouží *žula* a *rula* a z části i jistý druh *břidlice*, která prahorní břidlicí sluje, za podkladek. *Žula* a *rula* i prahorní břidlice tu již byly, než horniny na nich ukládati se počaly. Za tou příčinou se *žula*, *rula* a uvedená *břidlice* prahorninami čili prahorami nazývají.

V blízkém okolí Prahy nevystupuje na den ani žula ani rula. Žula jakož i prahorní břidlice u Prahy velmi hluboko pod zemí leží; nicméně na mnohých vzdálenějších místech na povrch vystupuje, jako na jiho-východní straně od Prahy, jmenovitě u *Škvorce*, na jihu u *Říčan*, u *Orlíka*, v *jižních končinách Čech* a jinde na západní a severní straně v horách pohraničných.

Počátečně byla krajina na více mil okolo Prahy prohlubní mořskou, se širým mořem toliko na severu a severo-východu spojena, jejíž dno bylo žulové neb břidličnaté.

Za oněch dávných dob děly se asi mnohé převraty, které povrch země znamenitě měnily. Převraty tyto byly způsobeny dílem velikými potopami, dílem vyvrhováním rozpálených tekutých hmot z útrob zemských, mocí vnitřního ohně. Toto mělo za následek, že jednak celé hory strženy byvše vodou z části rozpuštěny a rozdroleny na jiném místě se ukládaly; jednak zase z nahromaděných tekutých žhavých hmot z útrob země vyvržených opět nové hory se tvořily, jakož to až posud při sopkách spatřujeme.

Hory vnitřním ohněm zemním povstalé, nazývají se *plutonské*; hory uložené vodou, slovou *neptunské*. — Jména tato jsou vzata z *bájesloví řeckého* a *římského*. Pluto byl u starých Řeků a Římanů bohem vládnoucím v říši podzemní. Neptun byl zase u starých Římanů bohem vod. Snadno tedy nahlednouti, proč asi jmen takových v zeměznaleckém ohledu se užilo.

Horniny neptunské následovně se rozvrhují:

1. na horniny, jež spočívají na prahorách, obsahující skaměněliny živočichů mořských druhu nižšího. Horniny tyto vesměs zahrnujeme názvem: *Útvar silurský*.

2. Horniny spočívající (u nás) buď na útvaru silurském, buď na prahorách, i chovají v sobě zkaměněliny a uhelniny rostlin sladkou vodou napájených; tyto jmenujeme *útvarem kamenouhelným*.

3. Horniny, spočívající na útvaru kamenouhelném, jejichž hlavní známkou jsou mocné vrstvy červeného pískovce, a které

také zbytky živočichů mořských vyššího druhu obsahují, ty nazýváme *útvarem permským.* Také nazývá se útvar tento *útvarem červeného pískovce*, jelikož červený pískovec co hlavní hornina v něm vyniká. V útvaru permském nalézají se ložiska měděné rudy (*malachytu* a modré měděné rudy).

4. Horniny, spočívající (u nás) na silurském, z části na kamenouhelném útvaru se skamenělinami živočichů mořských i rostlin sladkou vodou živených. Útvar tento nese jméno *útvar křídový.*

5. Horniny naplavením, tekoucích neb stojatých vod a přívalů povstalé v pozdějším již čase; ty slovou *útvarem potopenin.*

Konečně jsou horniny, jež z proudů žhavých hmot svůj původ vzaly. — Jako až posud, tak zajisté ještě více za dávných věků, chovala země v útrobách svých mnohé hořlavé látky, kteréž zejmouce se horkem vnitřním spůsobily tolik, že všeliké páry a plyny, jež dutiny zemské vyplňovaly, přenáramné pružnosti nabyly, tak sice, že buď pozvednuvše vrstvy zemské, vodou uložené do znamenité výše chlumy vytvořily, aneb dokona prorazivše je na nich se uvrstvily. Chlumy ty obsahují také ve vnitru svém *čedič* — jako u nás v Čechách ve *Středohoří*, i nazývají se tudíž *útvarem čedičovým*, na rozdíl útvaru, jenž vznik svůj má v žhavé hmotě — *lavě* zvané, kteráž mocně ze země vyniknuvši rozkládala se na povrchu jejím.

Ačkoli části, z nichž útvar silurský se skládá, v hlavních věcech sobě se podobají, předce v jiných zase od sebe se liší; tím povstalo dvoje veliké oddělení a sice *oddělení dolejší*, jež jest *povahy břidličnaté*, a *hořejší*, jež jest opět povahy *vápencovité.*

Každé toto oddělení dělí se zase na čtyry navrstveniny, kteréž *pásma* nazýváme.

Pásma tato rozeznávají se dílem *svým uložením* (slohem), dílem podle *kamení přimíšeného*, dílem podle *zkamenělin.*

Sloh hornin bývá *vrstevnatý*, *celistvý*, *balvanitý*, *sloupovitý* a j.

Mnohé horniny obsahují v sobě jiné kamení, buď *hlacené*, buď *valounovité*, *peckovité* a j.

Otisků rostlinných jest v útvaru silurském velmi málo, a to jen jakýs druh *chaluh* č. řas mořských. Za to ale veliké množství *zkamenělin živočichů druhů nižšího v moři někdy žijících*, buď ze třídy *trojkarpců* č. *trilobitů*, zvířátek to malým ráčkům podobných; buď z třídy *mlžů*, *polypů* a jiných.

V prahorních útvarech žádných otisků ani zkamenělin se nenalezlo; z čehož souditi lze, že v ten čas, kdy se prahory tvořily, žádných ještě rostlin ani živočichů nebylo. Patrno z toho, že prahory staršího ještě původu jsou, než útvar silurský.

Abychom si o útvaru silurském, zvláště o položení pásem jeho, určitý pojem učiniti mohli, představme si pásma ta co ohromné mísy jedna v druhou vložené. Následující výkresy (Viz Půdor. II. Obr. 3. a Obr. 4.) nám to vysvětlí. Obr. 4. jest průřiz pásem útvaru silurského shora dolů. — Obr. 3. jest půdorys téhož útvaru.

A-b-c-d jsou *pásma břidlice*, nad kterými spočívají *pásma vápence: e-f-g-h.*

Nejdolejší pásmo *a-b* jest nejobšírnější; ostatní pásma *-c-d*, čím výše leží, tím více na objemu ztrácejí, tak že nejhořejší pásmo nejmenší objem má. —

Pásmo břidličnatého oddělení *a*, jež v novějším čase *pásmem Plzeňským* nazváno jest, podobá se valně břidlicím prahorním. Ano, v novějším čase i k prahorám se počítá. Břidlice prahorní, jak již na jiném místě podotknuto, slovou ty, v nichž nijakých stop po živočiších neb po rostlinách se neshledalo. Pásmo toto jest *mastnekem* a *chloritem* (zelencem) proniknuto, a obsahuje v sobě dosti zhusta sloje kovonosné, jako *stříbro*, *kyz*, *ostrušec* — zejmena u Příbrami; i *ryzí zlato*, na př. u Jilového, ovšem nyní jen v malé míře. —

Chlorit jest kámen barvy hnědozelené, jeví se také v žule.

Mastnek jest kámen štípatelný, na ohmat mastný, poněkud pružný a průhledný, bílý neb zelený.

Pásmo **b** podobá se břidlicím předcházejícím; než vyskytují se již v něm hrubokusé slepence z oblásků a valounů spodnějšího pásma. Na vysočině severně za Šárkou, jakož vůbec v severní krajině převládá břidlice, obyčejně povětrností zrušená a setlelá, z které tu a tam *kamýky buližníkové* v dlouhých řadách vynikají. Taktéž objevují se v břidlici této *zelenokámen*, blíže Chuchle a j. *sloje porfyrové* a *felsitové* s břidlicí se střídající v Šárce, dále u Štěchovic a j. Pásmo toto slove *pásmem Příbramským*. — Pásma **a—b** jsou ostatně sobě velice podobná, tak že těžko pásmo od pásma rozeznati. Protož je jako v jedno zahrnujeme.

Půda pásma **a—b** jest více studená, dílem jilovitá, dílem kamenitá a náleží nejvíce k půdě žitné.

Pásma tato podbíhají na severu pod vrstvy kamenouhelné mezi Rakovníkem a Vltavou; k jihu hraničí s prahorami.

Pásmo **c** jinak také pásmo *Skrejo-jinecké* zváno, vykazuje se již stopami zkamenělin, které v předcházejících pásmech jen nejisté stopy zanechaly. Jsouť to *trilobiti* z třídy korejšů, jeden druh *měkýšů ploutvonohých* (Pteropodů) a něco málo ještě jiných druhů zkamenělin.

Pásmo toto jen z malé části na povrch vystupuje v podobě dvou úzkých pruhů: severního a jižního. Oba mají, jako předcházející, směr jihozápadní. Severní pruh počíná úzce od Loděnického potoka, u prostřed protržen jest Berounkou a zapadá svým jihozápadním koncem pod vrstvy kamenouhelné u Radnic. — Jižní pruh vychází od severo-východu z úzka a končí úzce u prostřed jsa řekou Litavkou protržen. — Břidlice pásma tohoto jsou barvy tmavozelené, hlinité, s malým podílem křemenů. — Zrno těchto břidlic jest jemné, hmota jejich jako celistvá, tenounkými lupínkami slídy více méně prostoupená. Sloh jest v pásmu severním vždy poněkud lupenatý, jen že v rozličném směru; v jižním pásmu opět sloh kulovitý převládá. Délka pásma toho, jak severního tak jižního, pokud je v souvislosti stopovati lze, činí dvě

míle. — Severně od jižního pásma viděti jako malý ostrůvek, —*c*— nápodobně prorvaný Litavkou: toť jest totéž pásmo z hloubky byvši vzhůru vydmuto, a náleží k pásmu jižnímu. Jako pásmo a—b, tak i pásmo c jest bohaté na slepence.

Pásmo d, jinak *Brdské č. křemencové* zváno, vyznamenává se přede všemi ostatními mohutným vyvinutím *křemence*, který zvláště spodní část pásma toho zaujímá, v střední části často s břidlicemi se střídá, a konečně blíže povrchu pásma toho ještě jednou se objevuje. Tloušťka čili mohútnosť celého pásma jest znamenitá, a činí mnoho tisíc stop (u Rokycan a Komárova). — Skameněliny objevují se v pásmu tomto mnohem četněji, než ve všech pod ním ležících, z nichž mnohé jen tuto a v žádném jiném nepřicházejí. I také v tomto pásmu *porfyr* (Pf) na den vychází a to západně od *Zbiroha*, rozprostíraje se k severovýchodu; znamenán jest červenou barvou. — Pásmem tímto obejmutý jest kolkolem celý oddíl vápencový.

Na spodním oddělení silurském, t. j. břidličnatém, spočívá *oddělení vápencové*. Celá tato vysočina skládá se, jak již hned zprvu pověděno, ze *čtyr* pásem, nemnoho od sebe se lišících. Oddělení toto má tvar podlouhlý, vejčitý — viz Obr. 3. — Pásma oddělení toho — *e f g h* — znamenána jsou barvou červenavou, potaženou červenými rovnoběžnými přímkami.

Mezi břidličnatým a vápencovým oddílem však vystupuje *zelenokámen*; ale ten se střídá s černou, tenkolupennou graptolithovou břidlicí, přebohatou na otisky *pernatých polypů*. Zelenokámen viděti lze *blíže Chuchle*, u *kostela sv. Pankrace* za Vyšehradskou branou, u *Dvorců*, *Třebaně*, *Budňan*, v *údolí Litavky u Zdic* až k *Tetínu* a jinde kol vapencového útvaru.

Ve vrstvách graptolithové břidlice nacházejí se vápenné shluky okrouhlé, které vypadají, jako by speklé byly. —

Skály zelenokamenu jsou holé, příkré, obyčejně barvy zelenavé. — Zelenokámen nepovstal uložením se z vod, ale jak se mnozí domýšlejí, vyvřel mocí vnitřního zemního ohně z útrob země. A vskutku, kdekoliv zelenokámen se nalézá, viděti tu horniny jej obklopující nejen zdvižené, všelijak schroumané a překocené, ale také mnohé kameny v sobě uzavírá, které jen v horninách plutonských nacházíme.

Vrstva vápencová nese známky převratu vystouplým zelenokamenem; neboť spodní její část jest směsicí vápenných koulí, graptolithové břidlice a zelenokamenu. Čím výše, tím více ubývá příměsků ze spodního pásma k břidlicím náležejícího; ale za to přibývá vápenných koulí téměř tak, že je konečně jako jedinou takořka v sebe splývající hmotu spatřujeme. Vápenec tento jest barvy tmavé, ano i černé, málo kdy šedý, a bývá hojnými žilami bílého, štípatelného vápence prošlehán. Při tlučení vydává vápenec tento ze sebe zvláštní, nepříjemný, živičný zápach, a protož také *smrdutým vápencem* sluje. Černá barva, jakož i živičný zápach

pochází bezpochyby z pozůstatků zahynulých mořských zvířat. Užívá se ho, je-li jemného zrna, co *černého mramoru.*

V pásmu tomto, které jest lit. *e* znamenáno, vyskytují se také vrstvy *nečistého vápence*, skoro hlinité břidlici podobného, a sem tam zase sloje velmi *čistého vápna*, kterého se rovněž jako mramoru užívá. Pásmo toto nazývá se od vesnice *Litně*, podle níž se táhne, *pásmem Liteňským.*

Ze všech pásem našeho silurského útvaru jest toto nejbohatší na skameněliny; tutoť se nalézá mnoho druhů *trilobitů*, *hlavonožců*, *ploutvonohých měkkýšů*, *mlžů*, *ostnokožců*, *polypů* a j.*)

Na prvním pásmu vápencovém spočívá druhé pásmo vápencové, lit. f, tak zvané *Koněpruské*, jež má svůj název od vesnice *Koněprus*, ležící nedaleko Berouna. Vápenec tohoto pásma rozeznává se od vápenců pásma spodnějšího tím, že jest méně tmavý, z větší části barvy světlejší, nezřídka barvy bílé; ačkoli na některých místech i tmavý ba i černý se nachází, jako u *Dvorců*, na pravém břehu Vltavy, blíže Podola. Ale zvláště se liší vápenec Koněpruský od vápenců Liteňských tím, že nemá zápachu živičného a že neobjevují se v něm koule, jako v pásmu spodnějším, nýbrž skládá se z kusů hranatých, někdy hlinitou vrstvou obalených. — Uprostřed vrstev světlého vápence pozorují se také nezřídka nepravidelné kusy červeně neb žlutě zbarvené, kteréž pak jako pěkný *červený* neb *žlutý mramor* se lámou. — Co se týče skamenělin, těch v druhém pásmu není takové množství, jako v předešlém. — Pásmo toto poskytuje v četných lomech výborný vápenec dílem k stavení, k bílení, dílem co mramor. Chodníky na ulicích Pražských pocházejí z větší části z tohoto pásma.

Třetí pásmo vápencové (lit. g), též *pásmem Branickým* zvané, leží na předešlém. Panující hornina jest tu vápenec, uložený v mocných vrstvách, které obyčejně hlinitou hmotou proniknuty jsou, což u předcházejícího pásma se nepozoruje. Větší díl těch vrstev má sloh peckovitý, jakoby byly složeny ze samých nepravidelných přiokrouhlených kusů, jako ořech ba až jako hlava velkých. Pevná hlinitá hmota spojuje tyto kusy v jeden celek. Někdy vzdoruje účinkům povětří a celá skála zůstává souvislá; ale také někdy se ruší, a paty a úboče skal jsou pak pokryty nesčíslným kamením. Hmota vápenných pecek jest vždy celistvá, šedá, také zelenavá a červenavá, která také někdy shluky křemenité látky v sobě obsahuje. Mezi vrstvami vápence vyskytují se také vrstvy tenkolupenné břidlice, která ke svrchu mohutnější se stává a pak jako graptolithová břidlice kulaté shluky vápence obsahuje. Břidlice

*) Vypodobnění mnohých těchto mořských živočichů, jakož i obšírnější pojednání o nich a o útvaru silurském, prahorním, křídovém, kamenouhelném nachází se v *Živě*, časopise přírodnickém v ročníku IV. vedeném Fr. D. Janem Purkyněm a J. Krejčím. Taktéž podobných vyobrazení obsahuje spis od Ant. Friče pod názvem: *O vrstvách kůry zemské.* Číslo 16. Matice lidu. Ročník III. Číslo 4.

taková pozoruje se mezi skalami u Hlubočep na cestě k Zlíchovu. — *Šedé skály u Braníka* a u *sv. Prokopa* náležejí vesměs k tomuto pásmu, které vůbec příkrými stěnami se vyznamenává. — Skameněliny objevují se tuto ještě řídčeji, než v pásmu předešlém.

Na vápenných vrstvách pásma třetího spočívá *pásmo Hlubočepské* čili pásmo 4., lit. h, kteréž, ačkoli k vápencovému oddělení se počítá, předce neskládá se z vápenců, nýbrž z tenkolupenných břidlic barvy temné. Břidlice tyto činí osamělé ostrovy po různu ležící. Není pochybnosti, že břidlice pásma tohoto druhdy mnohém větší rozsáhlosť měly, nežli nyní, a že teprv později vodou porušeny a v jednotlivé části roztrhány byly; neboť všecky porůzné ostrovy, co do látky a slohu, jsou si rovny. — Hornina tato jest hlinitá břidlice, látky drobivé a loupavé, a snadno se na povětří rozpadává. Barva její jest šedá neb zažloutlá, někdy hnědá až i černá. — Sloje nečistého křemence střídají se někdy s některou touto břidlicí.

Břidlice pásma nejhořejšího pozorujeme v *údolí sv. Prokopa* za tak zvaným skalním hradem, *v okolí Lučce u Roblina*, u *Mořin blíž hřbitova*, a též na několika místech na *pravém břehu Berounky*.

Český silurský útvar, usazený v mořské zátoce mezi prahorami, nachází i jinde, jako v Anglii, Rusku, ano v daleké Americe své sourodáky, kteříž skoro totéž navrstvení, tytéž horniny a skameněliny obsahují. Povrch útvaru tohoto za dob svého úplného vyvinutí musil býti mnohem obsáhlejší, než v době nynější, kde jej jiné útvary již z velké části pokrývají. Není pochybnosti, že vrstvy tyto z prvopočátku vodorovně uloženy byly, a že teprve později svrašťováním země nebo vystupováním plutonských hmot nynější své umístění obdržely.

Český útvar silurský má směr od severo-východu k jihozápadu; jeho délka činí asi 20 (zeměpisných) mil. Udáme-li délku podle míst, táhne se útvar tento od Brandýsa nad Labem přes *Prahu*, *Plzeň*, *Stříbro* až k Domažlicům. Šířka není všude stejná; blíže Prahy, od Jílového až k Buštěhradu je asi $4^1/_2$ míle; u *Plzně* (od *Klatov* až k *Žluticům*) asi 12 mil. — Mocnosť čili tloušťka celého silurského útvaru činí 9482 až 11.378 metrů aneb $1^1/_4$—$1^1/_2$ míle.

Oddělení vápencové táhne se asi 5 mil do dálky (od Prahy až ke Zdicům) a na míli do šířky; mocnosť jeho na 316 až 410 metrů se počítá.

Ještě nám zbývá povědíti, odkud jméno „*útvar silurský*“ pochází. Název ten vzal původ svůj v Angličanech. Tam jest jedna krajina, kterouž před věky obýval národ *Silurů*, a kde se nacházejí též takové horniny, v stejném skoro poměru, jako u nás vůkol Prahy.

Skoumáním hornin těchto a jich uložením zanášel se slovutný Anglický zeměžpytec Sir Roderik Murchison, a po bedlidlivém proskoumání nazval ten útvar *útvarem silurským* podle někdejších starých té krajiny obyvatelů *Silurův*. —

Nyní podívejme se opět na půdorys útvaru silurského (Obr. 3). — Tu znamenáme černá místa na severní a západní straně, podobající se ostrovům (k—u). — Tím jest vypodobněn *útvar kamenného uhlí*, který na útvaru silurském spočívá. Útvarem kamenouhelným zove se proto, že v sobě chová vrstvy kamenného uhlí. — Kamenouhelný útvar skládá se hlavně *z vrstev červeného pískovce, lupku a slojů kamenného uhlí*, kterýž útvar ale ne jako útvar silurský z moře povstal, nýbrž původ svůj ze sladkých vzal vod. — Pískovec činí hořejší vrstvy; jest více méně drobivý. Pod ním spočívají *vrstvy* uhelné břidlice č. lupku, a pod těmito leží sloje kamenného uhlí. — Podle vyskytujících se otisků a skamenělin, zvláště rostlinných, jako *kapradin, rostlin přesličkovitých*, dosahujících i velikosti stromů, nejlépe až posud poznati lze, kde kamenné uhlí pod vrstvami leží. Podivuhodno jest, že rostlinstvo, jaké se tuto v otiskách a skamenělinách zachovalo, přináleží horkému pásmu, kde posud takové a podobné roste. —

Dále na Obr. 3. vidíme malé černé kroužky a čáry čeřité. Kolečka znamenají *místa*, čáry čeřité *řeky* a *potoky*.

Na oddělení vápencovém leží: *Braník, Budňany, Tetín, Zdice*. *Praha* jest na oddělení břidlicovém a sice na pásmu d u severo-východního konce vápencového oddělení. — Na tomže pásmu d leží *Velká Chuchle, Zbraslav, Zbirov, Rokycany, Beroun, Podbaba*.

Na pásmu c a to v části severní, leží *Skreje*, na jižní části *Jinec*. Od jižní části na sever takřka na ostrůvku téhož pásma c leží město *Hořovice*.

Na pásmu a—b leží *Úvaly, Škvorec, Říčany, Jílové, Mníšek, Příbram, Pořič Spálená, Blovice, Švihov, Přestice, Staňkov, Týn Horšův, Stříbro, Černošín, Manětín, Královice, Unhošt, Buštěhrad, Labský Kostelec*.

Hraničná čára útvaru silurského běží okolo *Říčan, Jílového, Stěchovic*, kteréžto místo leží na rozehrání silurského a prahorního útvaru, dále okolo *Příbrami, Nepomuku, Klatov* a *Domažlic*, kteráž poslední tři města již za čarou silurského útvaru na prahorách leží; okolo *Horšova-Týna*, okolo *Hostouně, Stráže, Žlutic, Rakovníka, Buštěhradu* až k *Labskému Kostelci*.

Na útvaru kamenouhelném — *ku* — leží: *Radnice, Plzeň, Stod, Touškov, Plasy*. Za severním krajem silurského útvaru leží též na útvaru kamenouhelném město *Slané*.

Řeka Vltava protéká od jihu k severu pásmo a-b. Tam, kde vstupuje na pásmo a-b, přijímá řeku *Sázavu* od východní strany tekoucí, přechází na pásmo d a běží přes severovýchodní cíp oddělení vápencového; přechází opět na severní část pásma d a pásma a-b. —

Řeka *Mže* č. *Berounka*, kteráž od *Plzně* přichází, teče k severovýchodu pásmem a-b prorývajíc dále severní část pásma c, severní část pásma d a celé vápencové oddělení na příč, přechází opět do pásma d a vlévá se u *Zbraslavi* do Vltavy.

MUSEJNÍ SPOLEK V JIČÍNĚ

Řeka *Litavka* přichází od jihu a teče pásmem a-b okolo *Příbrami*, přes jižní pruh pásma c okolo *Jince*, přes pásmo d, okolo jiho-západního konce oddělení vápencového a padá u *Berouna* do Berounky. — Od severu teče potok *Loděnický*, počínaje na severním útvaru kamenouhelném, teče k jihu přes severní část pásma a-b okolo severo-východního konce pásma c, přes severní část pásma d a na oddělení vápencovém padá do Berounky. — Ostatní řeky *Úslava*, *Úhlava*, *Radbuza*, *Střela* toliko západní část pásma a-b protékají a na něm samém, aniž jiného pásma se dotýkajíce do Mže se vlévají. Střela počíná na severu mimo útvar Silurský, přechází na pásmo *a-b* (*Plzeňsko-Příbramské*), teče dále po útvaru *kamenouhelném okolo Plas*, obrací se pak k východu a teče opět pásmem *a-b*, načež prorývajíc severní část *Plzeňského* útvaru kamenouhelného vlévá se do Mže blíže útvaru kamenouhelného u Radnic.

Vrstvy *opuky* a *pískovce* na *Petříně* a jeho na západ se táhnoucího hřbetu, jakož krajina od *Kobylis k Proseku*, *k Hloupětínu*, *k Dolním Počernicím* a *Chvalám* se táhnoucí nenáleží již do útvaru silurského, nýbrž do *útvaru křídového*, který ale rovněž, jako tento, z vod mořských se usadil. —

Přicházíť ovšem mnohým nápadné, že útvar ten křídovým slove, an předce žádné křídy neposkytuje. To jest takto: Útvar křídový není u nás zcela vyvinut; scházejíť mu pásma spodní i horní. Kdeko-li útvar křídový jest vyvinut, především aspoň hořejší jeho část, jako v severních zemích při moři, v Dánsku, Angličanech a jinde, tam se také i křída nalezá. Křídový útvar tento *-kř* — znamenán žluto-červenavou barvou — nachází se na severo východní části pásma *a-b* táhnoucí se od Prahy k západu, — k *Bílé Hoře*.

Útvary tyto, jak silurský, tak kamenouhelný, křídový i prahorní, nacházíme z větší části vrstvami hlíny, písku ano i vrstvami kamení pokryty. Tento *nános* vznikl hlavně povodněmi a přívaly, které v dávnověkosti bývaly mnohem větší, než nyní. Nános ten jest místem na mnoho metrů mocný, i nacházíme tam, kde hlína jest navrstvena, obyčejně cihelny. Náplav písku taktéž se rozrývá a vybírá co potřebná část ku stavení. V hlíně nanešené byly nalezeny mnohé vzácné skamenělíny dávného, avšak na vysokém stupni již vyvinutého živočišstva, jakové jen v horkých krajinách živo býti mohlo. U paty Petřína při kopání základů k letohradu knížete Kinského nalezeny byly zbytky *slona pravěkého*, a v hlíně na vinici Panenské, jakož i u Hloupětína, *zuby a kusy lebky nosorožce*. — Kterak máme o těchto nálezech souditi? Zdaž nám nepřipadá na mysl, pomníme-li spolu ještě na rostliny skamenělé v útvaru kamenouhelném, že naše vlast tehdy chovala rostlinstvo a živočišstvo zvláštního druhu a toliko horkému pásmu náležející? —

Zvětráním povrchu hornin, jakož setlíváním rostlinstva utvořila se *ornice* č. půda k pěstování hospodářských rostlin příhodná. — Ornice tato na horninách rozličných i rozličnou má povahu. Na břidlici jest hlinitá a těžká; na vápenci suchá a měkká; na útvaru

křídovém není ani příliš suchá, ani příliš těžká, tedy pro polní hospodářství velmi dobrá. Úrodná půda nalézá se také tam, kde ornice na břidlici a buližníku se utvořila. V okolí Pražském z větší části dobrá půda jest; kde však není, tam dobrý a rozmyslný hospodář i chudou půdu dovede v úrodnou proměniti.

V předmluvě již na to poukázáno, že slovy bez skutečného názoru málo by se mládeži posloužilo. Protož připomínáme znovu, že i tuto tak a nejinak věsti si musí učitel. K tomu cíli dobře poslouží vycházky s mládeží n. p. do *Šárky*, do *Chuchle*, k *sv. Prokopu*, ale také zvláště tam, kde jsou lomy.*)

Pojednání XIII.

Rostlinstvo okolí Pražského (rodiště).

Rostliny okolí Pražského jsou nejen velmi četné, ale i rozmanité. Příčina toho jest hlavně v rozličnosti půdy, jakou útvar silurský s sebou přináší.

Rostlinstvo vůbec jest na naší zemi přehojné a zároveň tak důležitou věcí, že člověk takřka všelikými z něho mu plynoucími požitky puzen, k němu jakožto k zřídlu domácího, polního, zahradního i lesního hospodářství musí pohlížeti.

Rostlinstvo živí svými plody člověka i velikou část zvířat; onoť mu dává stavivo, látku na oděv, látku na všeliké domácí hospodářské i řemeslnické nářadí; z něho béře člověk léky, barvivo, koření a mnohé jiné věci.

Však netoliko hmotný užitek, ale i podivuhodný a rozmanitý tvar jeho členů, jich květ, zrůst, podobnosť i rozdílnosť zasluhuje neméně naší pozornosti.

Známosť, která z důkladného pozorování rostlin vychází, přináší člověku tu znamenitou výhodu, že na základě jejím možná mu užitek, jejž z rostlinstva béře, rozmnožiti a zvýšiti. Mimo to pozorování přirozených věcí vůbec povznáší ducha k Tvůrci, který tak překrásně všecko byl učinil.

K snadnějšímu poznání rostlin i živočichů přidržíme se téhož pořádku, jaký příroda sama u nás zachovává. Uspořádání to jest podle měsíců, ve kterých rostlinstvo svými znaky patrně se jeví.

Rostlinstvo počíná se jeviti již počátkem měsíce března: měsícem dubnem přibývá ho znamenitě; ale nejvyššího stupně svého rozšíření, co do všelikých druhů i co do množství, dosahuje

*) Aby vycházky takové bez překážky díti se mohly, mělo by péčí býti těch, jimž o věcech takovýchto rozhodovati přísluší.

teprv měsícem květnem, kdy i přehojná část bylin také do květu přichází. *)

1. Březen.

Na počátku března květe v okolí Pražském *líska obecná*, později *sněženka lepá* a *bleděnka jarní*, kteréž někdy celé sněhem zaváty bývají.

Zimolez, kozí list č. *jericho*, který zhusta jako živý plot zahrady vroubí, počíná se v březnu zelenati; tak i *bez černý*, vůbec známý, jehož květu i bezinek za lék se užívá. *Srstkový* č. *angreštový keř*, *olše*, kteráž roste u vod a vůbec ve vlhké půdě, dává výborné dříví, zvláště k vodním stavbám. *Vrba bílá* listí má hálovité, pilovitě zubaté a špičaté, ve spod bílé; dřeva potřebují bednáři na sudy a větví na obruče. *Jiva*, jejíž květ jehnědí, *kočičky* zván, na květnou neděli se světívá. *Vrba ohebná* má ohebné pruty, z nichž košíky se pletou. *Osyka*, jejíž listí při dost malém větérku se třepetá; *dřín obecný* jest keř, listí má vejčité, květe žlutě, ovoce jeho červené, podlouhlé, dřínkami nazvané, je příjemné, zakyslé chuti; dříví dává dobré pro soustružníky; roste na Letni, v Bubenečské ohradě a jinde v sadech a hájích. — *Rozrazil modrokvětý*, podoben pomněnce, roste vůbec po mezích i v hájích a lesích. *Violka vonná* promodrává. *Sedmikrása* s květem bílým, paprskovitým, na hořejším konci červeně lemovaným v trávníku se bělá. — *Devětsil*, jehož květ podobá se květu smetanky, užívá se za lék proti zastaralému kašli; roste podle břehu Botičského potoka a jinde. *Podběl* má květy červené, hroznovitě vyrůstající. Kořen odporně zapáchá; potřebuje se ho v nemocech dobytčích. Nalezá se v Krči a j. — *Čápí nůsek*, květ má fialový; potřebuje se na dělání tlakoměru. *Křivatec luční*, jenž má květ žlutý, liliovitý, s listy dlouhými, travovitými; též květe v měsíci tom.

2. Duben.

Ze stromů pučí: *Dub křemelák.* — *Topol italský* č. *jehlancovitý* a *jilm polní* květou. Listím se pokrývá: *Střemcha obecná*, kteráž teprv v květnu do květu žene. *Kaštan planý* č. *maďal* květe ku konci dubna; taktéž květou *vrba smutnice*, *bříza bílá*, *habr*, *klenka obecná*, *strom meruňkový a broskvový*, *třešňový*, *višňový*, *modřín*, *jasan ztepilý*.

Z keřů: *malinník* č. *keř malinový*, *dřišťál obecný*, jehož kůra a kořen barví na žluto, má i dřevo žluté; roste v zahradách a hájích. *Trnka* květe bíle, ovoce má tmavomodré, kulaté; roste po mezích, stráních a při lese. Na Letni, v oboře Bubenečské zelená se *brslen*, jehož plody jsou červené, podobající se kvadrátkům kněžským. *Kalina žláznatá*, *ptačí zob obecný* květou; též *svída*

*) Použili jsme k tomu vhodně pojednání v časop. Živy: Příspěvek ku přírodnímu kalendáři okolí Pražského. Od P. Dvorského.

bílá, jejíž květy jsou bílé okoličnaté, květům bezovým podobny; má proutky, dokud jsou mladé, červené, ovoce černé, z něhož se olej k svítění i na mýdlo tlačí.

Z květin objevují se: *Žlutá a bílá sasanka, plicník lékařský, dymnivka dutá, lecha jarní, prvosenka* č. *petrklíč, kopytník, pryšec chvojkový*; obě poslední počítají se k jedovatým bylinám. *Koniklec, žluteník střídmolistý, pampeliška* č. *smetanka, mochna jarní, žlutečka česká* rostou dílem v lesích, dílem v zahradách, na lukách, na mezích, na suchoparech.

3. Květen.

a) Ze stromů a keřů odívají se listím: *Buk, klen* č. *klenka, javor mléčnatý, jasan ztepilý, dub křemelák, ořešák královský, moruše bílá* — rostou v lesíku nad Chuchlí, na Letni, v Bubenečské oboře, v zahradách a j. Květem se odívají: *hloh, šeřík, vinná réva, břečťan*, všecky ostatní naše stromy a keře se olistí.

b) Z květin: *pryskyřník prudký*, jinak *mazanečky* zván, roste na lukách; *blatouch žluták*, jenž podobá se pryskyřníku prudkému, roste na vlhkých místech; kvetou též *zvonečky, ocáskovec kolenatý, pěníšek černomořský, kamejka rolní, hvězdice plevovitá č. prostřední, kokořík obecný, rožec polní č. bělozvonec, žežhulka č. vstávač obecný, vlašťovičník větší, pomněnka*. Ze zahradních květin květou: *narcisky, konvalinky, tulipány, lilie, kosatec, měsíčky, macošky, žlutá fiala* a j. Mimo to květou: *řeřicha zahradní i potoční, brčál, popenec obecný, trejzel skerdolistý, rumnice obecná, šalvěj, šťovík obecný, lomikámen, křivatec luční*, jehož květ jest žlutý, liliový; *kokoška zahradní, plevel okoličnatý, hladověnka jarní*.

c) Mnohé lékařské rostliny v tomto měsíci sbírají se k domácímu léčení; jako *mařinka vonná, popenec, kerblík obecný, rozrazil, mateří douška, máta kadeřavá, heřmánek, řebříček, lopuch vlnatý* č. *hořký lupen*, jehož květ jest červený, nemálo bodláku podobný; má listy veliké, úbory jeho (ježky) hodí-li se na vlněný oděv, zachycují se na něm. Též dospívají *meduňka lékařská, melisa, marulka* zvána, *jablečník*.

d) Ze zelenin dozrávají: *salát hlávkový, špenát, štěrbák, chřest obecná* č. *špargl* a *hrách*.

Ku konci května počíná se metati obilí ozimní *žito* č. *rež* a *pšenice*. Někdy *rež* v tomto měsíci i květe. Od té doby přechází brčálová zelenosť našeho osení do šedožluta; rovněž počíná obilí vláti. Jasně zelená barva stromoví a keřů mění se v temně zelenou; za to řepka na polích stkví se svým žlutým květem.

4. Červen.

V červnu květou *čimišník, lípa, planá růže, růže stolistá, divizna, stráčka, koukol, chrpa, pukavec, věnečenka, vikev, šalomounek* č. *voměj, náprstník červený, blín, lilek černý, durman, bolehlav blamatý, kosatec obecný*, jenž jest modrý, *kosatec vodní*, jehož

květ jest žlutý. Dozrávají *třešně májové, jahody červené* a *černé, okurky, hrách, vodnice, brukev.*

5. Červenec.

V červenci dozrávají: *třešně, višně, meruňky, hrušky Markytky* a *Jakubky, sládnice, jablka Jakoubata, maliny, angrešt* č. *srstky, rybíz* č. *meruzalka červená, slívy, broskve, mrkev, zemáky* (*Jakubky*). — Počínají žně.

6. Srpen.

V srpnu kvete *pupalka*, lze ji na vlhkých místech nalezti; dozrávají *slunečnice, mák, tykve, dyně, švestky, lískové* a *vlaské ořechy;* z *hrušek: muškatelky velké, mydlinky, pyksly, Salcburky.*

7. Září.

V září dozrává *víno* a všecko ovoce: z *hrušek: máslovky, částavky, peregrysky, myšpule;* z *jablek: panenská, renety, kožená, míšenská* a jiná.

Z květin kvetou: *aurikule, jiřinky, vřes, slzičky, čekanka.* — V *říjnu* sklízejí se *zemáky* a *řípa;* tu a tam při pěkném počasí viděti mnohý ještě opozdilý kvítek. Na lukách však dokončuje *ocún podzimní* č. *naháč* řadu lepokvětých rostlin. — V *listopadu* listí na stromech žloutne a opadává. — V *prosinci* jest již všecko holé, toliko stromy *borové, smrkové* a *jedlové* v lesích tu a tam v zahradách zelené své jehličí zachovávají. *)

Pojednání XIV.

Živočišstvo okolí Pražského (rodiště).

I živočišstvo okolí Pražského jest četné a rozličné. To pochází odtud, že každá takořka čeleď rostlinná, jichž znamenité množství se tuto nalézá, své živočichy čítá, kteří rovněž, jako onyno, valně od sebe se liší. Živočichové tito vábí opět jiné, jimž za potravu jsou, k sobě, a rozmnožují tak počet svůj tím více. —

Vystříhajíce se nepotřebné obšírnosti, uvádíme pouze takové živočichy, kteří buď svým užitkem, buď svou škodlivostí, krásou barev, svou podobou, svým spůsobem živobytí a t. d. patrnými

*) Že učitel znaky listí, květu a jiné znaky vysvětlí, jak dalece toho třeba, aniž by se široce do pojednání přírodopisného zabíral, rozumí se samo sebou. —

se stávají. Aby se však vědělo, kdy a kde se hledati mají, uvádíme místo i čas.

Jelikož příroda podobným postupem u živočichů se jeví, jako u rostlinstva, volili jsme tentýž spůsob, jako u rostlin, k poznání živočichů, totiž podle měsíců.

A. Březen.*)

První, jenž se k životu probouzejí, jsou *dvoukřídlí hmyzi: Moucha domácí* a *masařka;* z *polokřídlých: červené stinky lípové* č. *pampateříčky;* z *bláno-* č. *žilnokřídlých: červení mravenci*, později i *včely. Z brouků* č. *zlomenokřídlých* vyskytují se hmyzo- a masožraví *drábčíci*, poněkud škvorům podobní. Jsou velmi žraví a odvážliví, přepadají a hubí často sebe větší hmyzy činíce tak přítrž škodlivému a valnému jich se rozšiřování, čímž stávají se užitečnými. — *Uženec*, útlý brouček šedočerný, s červenými nohami, kterého často v mraveništi pod kameny v sousedství mravenců lze naleznouti. *Slunečka* č. *pelesky* živí se mšicemi a jsou tím rostlinám užitečny. — *Střevlík měděný* č. *vykládaný*, barvy obyčejně hnědé neb černohnědé, krovky má jako vykládané; dravější jest ještě nad drábčíka. — *Prskavec* probíhá se na výsluní, a jsa pronásledován, vybuchuje zadkem modrou jakous páru, aby nepřítele zaplašil. Z čeledí *leskňáčkových* objevuje se *blýskáček řepkový*, leskle modrozelený, řepce velmi nebezpečný. — Z chrobákovitých, kteří nejvíce v trusu a mrvě sobě libují, jsou: *chrobák lejnový*, jenž jest černý rýhovaný; *chrobák modrý* nejvíce v koňském trusu se zdržuje. *Kapucínek* č. *zeměryp* má na hřbetě u samé hlavy dlouhý roh, zdržuje se rád v zahradnických pařištích a v třísle. Brzo na to objevuje se z čeledi *skákavců (rovnokřídlých) krtkonožka*, kteráž v prsti zahradní se zdržuje a ožíráním kořínků rostlinných škodu dělá; k těm druží se čeleď *mršníků* z hnijících částek živočišných potravu svou beroucích. — Z *vodních* brouků objevuje se *vodomil černý*, jest největší brouk ve vodě žijící; krovky má tmavohnědé, spodní část těla hnědožlutou, jest velmi žravý; živí se vodním hmyzem, ano i do mloků č. vodních ještěrek se pouští. — Z *šupinokřídlých* poletuje *motýl citronový*, křídla má barvy citronové; housenka jeho žije na řešetláku a na krušině; *motýl zelní*, který houfně na blátě sedává; je svými housenkami zelinám velmi nebezpečný. *Motýl jilmový* č. *babočka* má křídla hnědožlutá, černě skvrnatá; uprostřed předních křídel má 4 veliké černé skvrny, ale na zadních zlaté puntíčky. Housenka žije nejvíce na jilmách; také na vrbách a ovocných stromech.

Z *ptactva* kromě *vrabců*, *strnadů*, *chocholoušů*, *kosů*, *vran*, *havranů*, jež po celou téměř zimu s námi tu bytovali, nejprve slyšeti libý hlásek *skřivánkův*.

*) Dodržuje-li déle zima, jakož mnohý rok skutečně se stává, opozdí se rostlinstvo ve svém zrůstu a dle toho i živočichové taktéž později se dostaví.

B. Duben.

Z *dvoukřídlých: Moucha kovolesklá* s černými pružinami; *sýrovka*, menší než moucha domácí, jest hnědá, krk má lesklý; larva žije ve starém sýru. Ze *zlomenokřídlých* č. *brouků* přichází hmyzo- a masožraví: *střevlík černolesklý*, *střevlík zlatolesklý*. Z vrtavců počínají se objevovati *kožejedi* a *rušníci*. Z čeledi *mandelinek: brouk* č. *kohoutek liliový*, jejž po šarlatových krovkách a též takovém prsním štítu poznati lze. — *Lesknáček dvouskvrnný* jest brouček malý lesklý a zdržuje se na zdechlinách. Taktéž se objevuje z *mandelinek*, broučků to s kovolesklými zelenými neb modrými krovkami, druh jeden, značící se širokými deskami na šlapadlech (Cetonia hirtella). I na *kováříčky* přichází řada, k nimž se ještě přidružuje *brouk hrachový*, malý sice, ale škůdce hrachu veliký, tak že často celou úrodu na zmar přivádí. *Nosatec vinní*, jenž vínu škodí; *klykonoh lískový*, jehož pondrava žije v jádrech lískových oříšků; *majka obecná* č. *lékařská* má barvu kovolesklou, černomodrou, krovky má toliko do polovice těla; při dotknutí vydává z kolínek a pat žlutou šťávu. Někde, chytí-li dítky majku, říkají: „Majko, majko, dej mi masti na bolesti.“ — Z *hmyzů vodních* přichází: *Potápník hnědý*, krovky má černohnědé, lesklé; *vírník křepčivý*, na vodě vírem se točí a jak rtuť se leskne; *vodomil brázděný*, jest barvy šedé. — Z *šupinokřídlých* čili *motýlů* ve vzduchu se probání: *Motýl kopřivový* (admiral), jehož housenky na kopřivách se zdržují; *bělopásek* čili *motýl řepní*, s křídly bílými, zdržuje se na řepě a na ovocných stromech; housenka jeho jest zelinám velmi škodlivá; bělopásek *topolový* zdržuje se na osykách a topolech.

C. Květen.

Ze *zlomenokřídlých*, mimo mnohé druhy *drabčíků*, *chrobáků*, *mandelinek*, *sluneček*, *dřepčíků*, *vodomilů* objevují se: *Mandelinka topolová*, jež na topolích, olších a vrbách mladé listí ožírá; *svižník polní*, jejž poznati lze po krovkách žlutavě zelených, na nichž má pět bělavých puntíčků; rychle běhá i poletuje. K nalezení bývá na vymýtěných a osluněných stráních Krčského lesíka, na písčitých místech blíže Vltavy a jinde. *Chroust májový*, velmi škodlivý stromům a i pondrava jeho ožíráním kořenů rostlinných převelmi škodlivá; *zlatohlávek obecný* zdržuje se na květoucích kalinách, na bílé růži, na bezu a j. Krásný tento brouk není škodlivý; ale za to jeho pondrava, která po několik let v zemi žije, rovná se žravostí svou pondravě chroustí. — *Hrobařík* má krovky barvy hnědožluté, na nichž se uprostřed příční černá prouha nalezá. Zdechlé krtky, myši a podobná zvířátka, společně s jinými svými soudruhy, zem pod nimi podrývaje do země zahrabává a v ně vajíčka ukládá, aby, když z nich pondravy se vylíhnou, tyto nalezly hotovou potravu. *Smrtník* čili *smutník* jest černý, zdržuje se na

temných místech; *roháč* obývá dubové lesy, kde rohačice do vyhnilého dubu vajíčka klade, z nichž pak pondravy se vylíhnou, kteréž dosahují znamenité velikosti.

Z tak zvaných *tesaříků* přichází: *tesařík pižmový;* jeť to brouk barvy fialové, jehož larva č. pondrava žije, jako všecky druhy téže čeledi, v hnijícím dřevě, jsouc silnými kousadly ozbrojena, jimiž i olověné lupeny přehryzuje; páchne pižmovinou. *Tesařík vrbový* patří k největším a nejsilnějším broukům toho druhu v našem okolí; jest žlutošedý, as 3 centim. dlouhý, hnědočerný, draslavý, má tykadla článkovitá a zdržuje se zvláště na vrbinách. *Pryskýrka lékařská* s šedočernýma krovkama a zadkem červeným; *španělská mušla* se zlatozelenýma krovkama; much španělských užívá se na visikatory.

Z *nosatcovitých* objevují se: *Pilous černý*, jehožto pondrava moučku z obilního zrna vyžírá a v prázdné slupce v kuklu se proměňuje.

Z *rovnokřídlých* vyskytují se: *škvor obecný, šváb, rus, cvrček domácí, cvrček polní;* tento jest černohnědý, onen šedý. *Kobylka zelená, kobylka chřestivá*, má krovky hnědé, kropenaté a spodní křídla červená.

Tak i viděti zvláště u rybníků, jezírek a vod stojatých lítati *šídla vodní* č. *motýlice modré*, jenž jsou těla štíhlého; toto jakož i křídla lesknou se v modrozelené barvě. *Vážka ploská* jest větší než šídlo, hlavu má velkou v podobě polokoule a neskládá při odpočinku, jako šídlo, křídla na zad, nýbrž nechává je rozložená. — Ze *síťokřídlých* dostavuje se *mrávkodav*, památen více co škrabulka č. larva, než co hmyz vyvinutý; tato nalézá se v kyprém písku, zvláště pod výstupkami pískových skal, kde déšť snadno písek spláknouti nemůže.

Z *žilnokřídlých: včely* poletujíce s květu na květ u velikém množství sbírají sladkou šťávu a pel z kalichů květinových. Stejnou snahou těží *čmeláci* a *vosy* sladkou píci z květoucího bodláku a hluchavek, jež četně navštěvují. *Pilořitka veliká* poněkud vose podobná, jen že má břicho po celé šířce k prsům přirostlé a dlouhá kládátka. *Lumkové* jsou těla štíhlejšího než vosy; rády do dírek zalezávají a vkládajíce vajíčka svá do housenek, hubí je. *Duběnkovky* mají zadek téměř kulatý, jako na nitce visící; kladou vajíčka svá do dubového listí, z čehož povstávají duběnky. *Mravenci obecní* (černí), malí i velcí, oživují okolí svých mravenišť ustavičným šukáním.

Z *polokřídlých* dostavuje se v příbytku co nemilý host: *stěnice obecná;* v poli opět na klasech obilních viděti *stěnice polní*, barvy šedé, které, jako předešlé, šeredně páchnou.

Z *vodních*, v stojatých vodách žijících, vychází na povrch: *znakoplavka;* má tělo jako půl klínu, zadní nohy dlouhé, plave na znak strkavě. Sosáčkem svým rychle usmrcuje jiná zvířátka i šťávu z nich vyssává. Časem opouštějíc mokré bydliště své, letmo do vzduchu se vznese. *Vodoměrka* podobá se komáru; běhá po hladině vodní. *Spleštule blatní* zdržuje se na blativém dně

stojatých vod; jest ploská, barvy blátivé, napřed má podlouhlé klíštky, kterými vodní hmyz chytá; pohybuje se zdlouhavě.

Ze *šupinokřídlých* objevují se: *Motýl řeřichový*, který má křídla přední do pola bílá, od polu žlutá. *Bělásek* č. *motýl zelní* má bílá křídla, na předních dvě černé skvrny; housenka jeho jest modrozelená a zdržuje se na všech druzích zelí, řepy a řetkve, již často úplně ožírá. Motýlovi zelnímu bělostí křídel podobný, ale černými na nich žilkami vyznamenaný, jest *motýl hlohový* čili *ovocný*. Housenky jeho sežírají na jaře listí a květ stromův ovocných a keřů domácích. — *Motýl perleťový* má na zadních křídlech zespod skvrny, jako perly se lesknoucí. Housenka jeho nacházívá se na voňavé fialce. *Paví oko* má na každém křídle známku jako paví oko. Housenka jeho žije obyčejně na chmeli. — *Modrásek* jest motýl malý, křídla má barvy fialové, pospod hnědá, na spodních křídlech nalézá se množství ok. — *Bourovec morušový* nenalézá se u nás v širém; housenky se však u nás po domácku na mnoha místech s prospěchem pěstují. — *Lišaj pryščový* má křídla přední červenožlutá s pásy a skvrnami olivovými, zadní červená s černými pásy a skvrnami. Housenka jest na 9 centim. dlouhá, tmavě zelená, s černými a bílými kresy, má na posledním kroužku svého těla růžek. Růžek tento jest známkou, že motýlové z housenek takovýchto se vylíhnuvší k soumračním neb večerním motýlům náležejí; žije na pryšci chvojkovém. — *Lišaj smrtihlav* jest u nás největší motýl; své jméno má odtud, že na hřbetě má podobu umrlčí hlavy. Housenka jeho, přes 13 centim. dlouhá, žije na nati zemákové. —

Nebude zajisté nevhod, přidělíme-li k tomu v krátkosti roztřídění hmyzu, aby, komuž na tom záleží, dle toho bez dlouhého jinde hledání bylo mu lze se říditi. *)

Hmyzové jsou živočiši, kteří mají bílou krev, aneb vlastně šťávu. Tělo jejich složeno jest vůbec ze tří článků: z hlavy, prsou a břicha. Hlava jejich opatřena jest makadly; mimo to mají v předu hlavy buď kousadla neb sesadlo; dýchají průdušnicemi, z vajíček se líhnou a buď jednou neb dvakráte se promění, než dokonalý stav svého vyvinutí dosáhnou.

Dělí se na šest řádů; jsouť tito:

1. *Polokřídlí.* K těmto počítají se hmyzové, již proměňují se nedokonale, totiž z vajíčka vylíhne se larva, a z této po mnohém svlékání povrchní kožky v dokonalý hmyz se mění. Ústa mají prodloužena v článkovitý rypáček č. sosec. Mnozí z nich nemají křídel žádných; jiní mají sice všecka čtyři aneb jen dvě křídla blánitá, jiní opět mají křídla do polou rohovitá, od polou blánitá; žijí na suchu neb ve vodě; živí se šťavami rostlinnými

*) Použili jsme k tomu „*Přírodopisu živočišstva pro vyšší gymnasialní a realní školy.*“ Od dra. *Ant. Fričе*, m. ř. professora zoologie na universitě Pražské.

neb živočišnými. — Sem náležejí: *veš, stěnice, pěnodějka, znakoplavka, kříš, vodoměrka, špleštule.*

2. *Rovnokřídlí.* K řádu rovnokřídlých patří hmyzové, taktéž s proměnou nedokonalou a s kousadly v ústech. Křídla mají blánitá, kteráž u některých jsou veskrz sobě rovná co do tvaru i co do velikosti; u jiných jsou zadní křídla kratší a vějířovitě po délce složena; mnozí hmyzové mají křídla ukryta pod krátkými krovkami. — K těmto rovnokřídlým počítají se: *Škvor, šváb, rus* č. *tarakán, krtonožka* č. *štír krtonohý, kobylka zelená, kobylka hnědá, vážka ploská, motylice* č. *šídlo, jepice, všekaz* a p.

3. *Síťokřídlí* mají z větší části kousadla v ústech, křídla hustě žilkami protkána, podobají se motýlicím a proměňují se dokonale; což znamená tolik, že z vajíčka vylíhne se larva, tato promění se v kuklu a z této teprv dokonalý hmyz se vyvine. Larvy hmyzů z řádu tohoto jsou šestinohé a živí se látkami živočišnými. — Sem náležejí: *střechatka bahenní, srpice štírová, mrávkolev, chrostice, řasník včelí* a j.

4. *Dvoukřídlí*; ti mají toliko dvě blánitá skoro průzračná křidélka, kteráž jen spoře žilkami protkána jsou; místo křídel spodních vyplněno jest dvěma malými uzlíčky, kyvadélky zvanými. Jejich ústroje ústní jsou buď ssavé neb bodavé. Larvy dvoukřídlých jsou beznohé a bezoké nemajíce patrné hlavy a zovou se obyčejně *strusky (červi).* — K dvoukřídlým se počítají: *moucha domácí, komár, ovad, tiplice luční, střeček hovězí, blecha* a j.

5. *Bláno-* čili *žilnokřídlí.* K řádu žilnokřídlých náležejí hmyzové čtyřkřídlí; křídla ta jsou blánitá a jen řídce žilkami protkána, z nichž svrchní dvě jsou větší než spodní. Hořejší jejich čelisti končí se v silná kusadla, kteráž vodorovně ku středu se svírají; dolejší čelisti prodlužují se v pochvičku, v níž uschován jest jazýček, jímž ssají šťávu z rostlin. Samička má v zadu ústrojí k tomu spůsobilé, aby vajíčka do rostlin, a i do housenek, i do jiných podobných živočichů, vkládala. Ústrojí toto slove *kladátko.* Také mívají samičky v zadní části těla ukryté žahadlo, jímž bodnouce citelnou bolesť spůsobují. — Sem náležejí: *včela, vosa, sršeň, mravenec, lumek, lumčík, pilořitka, žlabatka* a j.

6. *Šupinokřídlí* č. *motýlci* mají čtyři křidélka, dvě přední větší a dvě zadní menší. Křidélka ta jsou pokryta barevnými, velmi jemnými šupinkami, jež při dotknutí se jich prstem snadno k prstu lnou. Na hlavě mají tykadla buď niťovitá s paličkou na konci, pérkovitá, vroubkovaná, klínovitá. K ssání šťáv z bylin slouží jim dolní pysk, končící se v chobot, totiž trubičku, jak vlásek tenkou, kteráž bývá svinuta pod tělem. Motýlové vůbec nemají dlouhého života a tudíž přijímají potravy buď málo neb žádné. Larvy jejich zovou se housenky. Motýlci jsou *denní, noční* č. *můry* a *motýlci večerní.* Budtež tuto někteří motýlci jmenováni: *mol obecný, zavíječ jableční, obalec chmelový, pidalka zemní, můra osenní, bourec morušový, bourovec toulavý, lišaj borový, paví oko.*

7. *Brouci* č. *zlomenokřídlí.* Znaky řádu toho jsou: proměňují se dokonale; tělo mají obejmuté kožní rohovitou; mají dvě jemná, blánitá křidélka, jež dotud složeny bývají, dokud nelítají, pod tak zvanými krovky, kteréž jsou rohovité, tuhé, tvaru neckovitého. Ještě křidélka ta jsou mnohem delší krovků, spočívají pod těmito složena čili zlomena v kolínko; odkud název *zlomenokřídlí* pochází. Ale některým druhům blánitá křidélka scházejí. Larvy (ponravy) mají po šesti nohou. K zlomenokřídlým počítají se: *chroust, roháč, majka, dráb čík, střevlec, slunečko, mandelinka, tesař, lykožrout, klikonoh, potemník, puchýřník lékařský, červotoč umrlčí, hrobařík, vodomil, potápník, svižník* a j. —

Kromě *užitečných domácích ssavců*, jako *koňů*, s malé části i *oslů* a *mezků*, *krav, ovcí, koz, prasat, psů, koček, králíků*, jsou také *škodliví domácí* ssavci: *kůna, tchoř, potkan, myš malá.* V poli, na lukách a v lesích bytují krom *zajíců, krtkové, ježkové, kolčavy* č. *lasice, sysli, křečkové, myši polní.*

Z ptáků domácích máme tu *slepice obecné, slípky kočinčínské, perličky, krocany, pávy, holuby, hrdličky, husy, labutě, kachny, kachny turecké.* —

Ze zpěvavců se v domácnosti pěstují: *kanár, slavík, skřivan, stehlík, kos, špaček, papoušek.**)

V zahradách, sadech, hájích, lesích, v poli, u vod i při obydlích zdržují se kromě již podotčených: *pěnkavy, zvonci, sedmihlásci, čermáci, konopásci* č. *třasořitky, hejli, střízlíci, jilkavci, čížci, vlašťovky, břehule, rorýci, kavky, straky, kukačky, koroptve, čápi* a jiní, kteří v měsících dubnu a květnu k nám z teplých krajin se byli přibrali.

Z *plazů* lze spatřiti: *Ještěrky, slepýše, užovku obecnou, žábu zelenou* č. *rosnici, žábu křehotavou* č. *skokana zeleného, mloka zemního, mloka vodního* č. *čolka.*

Ryb jest tu mnohých a druhu rozličného. *Mřeň, bělice, okoun, ježdík* ve Vltavě a blízkých jejích přítocích; ve Vltavě zdržují se ještě jiné ryby, jakož jsou: *šil* č. *candát, parma, hříz* č. *řízek, kapr, králík, tloušť* č. *kleně, štika, pražma, čechoně* č. *koza, cejn velký* č. *dlešec, lín, střevle, podoustev* č. *poroustev, placka, sumec, ouhoř obecný, mník, mihule říční* č. *okatice říční, jesetr, mihule mořská, lamprida* č. *okatice mořská.* Ryby tyto i také v jiných řekách českých a rybnících z velké části žijí, jakož i v řekách, jezerách mimo Čech a také i v moři.**)

Z *pavoukovitých* přicházejí: *Křižák, pavouk domácí, račič ek*, jehož makadla jsou klepetovitá, žije v starých knihách a sbírkách přírodozpyteckých; hubí škodlivé mušky a larvy. *Sekáč dlouhonohý* zdržuje se na zdech, má dlouhé nohy a křehké, které po odlomení dlouho ještě se pohybují. *Klíšť* žije v kůži, zakusuje

---

*) Mnohým z nich bylo by volněji a radostněji v poli, v zahradách a lese, než v těsné kleci.

**) Na rybním trhu v Praze a i jinde mnohé z těchto ryb lze viděti.

se psům, ovcím i člověku do kůže. *Babiletáh* v září a říjnu potahuje strništata a louky pavučinou, z níž se tak zvané babí léto dělá.

Z *členovců* spatřujeme *sviňku obecnou* č. *pasovče obecné*; ta zdržuje se pod kameny, má tělo poloválcovité, olověno-lesklé a může se v kouličku svinouti. *Stonožka* č. *mnohonožka* má tělo štíhlé, článkovité s množstvím párů noh, žije na vlhkých místech, pod kamením.

Z *korýšů: Beruška* č. *sviňka*, zdržuje se v obydlí i jinde na vlhkých místech. *Rak*, ve Vltavě, jejích přítocích i jiných řekách hojně se nalézá.

Z *červů: Dšťovka, pijavka lékařská* a *pijavka koňská.*

Z *plžů: Slimák*, nemá skořápky; svou žravostí jest zelenině nebezpečen. *Hlemejžď zahradní* pěstuje se na mnoze v jamách, drátěnou mříží přikrytých; na zimu otvor své skořápky vápenitým víčkem zahradí; slouží za chutný pokrm.

Z *mlžů: Škeble*, nalézá se ve sladkých vodách, má zámek bezzubý. *Velevrub*, žije též v sladkých vodách a má zámek zubatý.

Pojednání XV.

Země Česká (Vlast*).

1. Obyvatelstvo. — Krátký dějepis starých předků našich. — Hranice. — Řeky a rybníky.

Předešle jsme pojednávali o Praze a o jejím okolí, i o všelikých pamětihodných věcech, jež se tam nalézají. Nyní povíme si, jak to u větší vzdálenosti kolem Prahy vypadá.

Vůkol Prahy široko daleko jest mnoho měst, větších, menších, avšak žádné z nich není tak veliké, tak lidnaté, krásné a tak památné, jako Praha.

Taktéž jsou vůkol Prahy na všech stranách místa, ve kterých bydlí lidé, vzděláváním polí a chováním dobytka se zabývající; ti jmenují se *rolníci* čili *sedláci.*

Místa, kde rolníci bydlí, nazývají se *vsi, vesnice* č. *dědiny.*

Ve vsích ovšem není tak pěkných a velkých domů, jako v městě; aniž všude při sobě v řadě stojí, ale proto předce má takřka

*) Podle postupování má vlastně následovati *okres — kraj.* Kdož tudy toho pořádku šetří, dobře činí. My však o okresu našem, totiž o Praze, jsme pojednali. Aby nám do široka rozepisovati se nebylo, pomíjíme ostatních okresů a přistupujeme hned k pojednání o zemi České.

každá ves svou *náves* a cesty na rozličné strany směřující. — U prostřed návsi stává *kostelík*, *kaple*, neb aspoň *zvonice*, *socha*, a obyčejně bývá tu také *rybník*; nedaleko kostela stává *fara* a *škola*. — Budovy vesnické jsou-li malé, slovou *baráky*, jsou-li větší, *chalupy* č. *chýše*, jsou-li rozsáhlé, *statky*. —

Kolem návsi rozestaveny jsou domky, chalupy a selské statky; před těmi bývají malé zahrádky. — Statek mívá u prostřed veliký dvůr, jenž obstaven bývá stájemi pro dobytek, sýpkou na obilí, stodolou, kolnou na vozy, na pluhy a na jiné hospodářské nářadí; též bývá ve dvoře na příhodném místě studně, kurník, holubník, bouda pro psa, hnojnice, jáma totiž na hnůj. V zadu bývá zahrada, dále pole, louky, pastviště a i také les. — Polnosti všecky dohromady slovou *trati*.

Rolníci pečují hlavně o potřeby potravní a domácí; zásobují lidi v městech bydlící *obilím*, *zeleninou*, *ovocem*, *lnem*, *slamou*, *dřevě*, *dobytkem*, *máslem*, *tvarohem*, *sýrem*, *medem* a mnohým jiným.

Jako vůkol vesnic, tak i vůkol měst rozkládají se *zahrady*, *sady*, *vinice*, *pole*, *louky*, *lada*, *pastviště*, *háje*, *lesy*, *písčiny*, *rybníky*.

Obyvatelé těch měst a vsí mluví buď *česky*, buď *německy*. Ti, kdož mluví česky, jmenují se *Čechové*; ti, kdož mluví německy, jmenují se *Němci*. Ale Čechů jest téměř třikráte více než Němců. Čechové obývají města a vsi blíže a vůkol Prahy ležící; Němci žijí v městech a vsích od Prahy vzdálených.

Města, vsi a ta místa, ve kterých Čechové bydlí, jmenují se *česká města, české vsi a česká místa*. Ale celá země s těmi zahradami, poli, lukami, háji, lesy, rybníky, horami a údolími vůkol měst a vsí, až do jistých, velmi vysokých hor kolem do kola, o kterých později více uslyšíte, ať tam již Čechové aneb Němci bydlí, jmenuje se *země Česká*.

Bylať země Česká za dávných časů, než ještě Čechové v ní se byli usadili, hustě lesy pokryta a málo obydlena; polí, zahrad, luk bylo jen pořídku. Ale když Čechové, kteří byli a jsou částí velikého národu Slovanského, do této země přišli a se v ní usadili, brzo to jinak vypadalo. Brzo vlálo obilíčko na polích, brzo zahrady a luka se zelenaly a lípové háje šuměly; tu se rozléhal zpěv vůkol a vůkol, jenž ze srdce k srdci mluvil; tu bylo milo patřiti na stáda ovec a beránků, koz a krav po lukách a stráních se pasoucích; tu byly přenášeny lesní milé včelinky z brtů do úlů domácích; i bylo slyšeti na potocích a řekách klapání mlýnů, kdež se mouka z Božího obilíčka připravovala na chléb, koláče a bábovky. Tu zazníval z hlubin země temný tlukot pemrlic, kdež se ruda dobývala; tam opět na kovadlině pod těžkým kladivem železo se v pluhy, rádla, rejče, motyky, kosy, srpy, ale také v břitké meče a kopí proměňovalo. Z vlny a lnu se na kolovratech příze předla, a z ní sukno a plátno na oděv se hotovily.

Z toho viděti, že staří Čechové byli pracovití, řemesla rozličná a obchod, ano i mnohá umění provozujíce; ale především a nejraději polním hospodářstvím se zabývali. Při tom byli veseli, rádi

zpívali, též hudbu provozujíce na *gusle*, *varita*, *sopeliny* a jiné hudební nástroje.

V oděvu si libovali řásném, jak muži, tak ženštiny, pásem k tělu ho připevňujíce. Široké haleny neb pláště, u ženských *řízy*, byly času letního v obyčeji, za kteréž v zimě teplejší *krzno**) se vyměňovalo. Čepice a čepce na hlavě bývaly dosti vysoké a končité; škorně neb krbce na nohou zase nízké a volné. Spínadel, jehlic, náramků a řetízků všelikého způsobu, co ozdob a šperků drahocenných ze zlata, stříbra neb spěže se užívalo.**)

Staří Čechové byli pohané i rozličné bohy velebili; zvláštní úctu chovali k *Svatovítu*, *Bělbohu*, *Černobohu*, *Třihlavu*, *Perunu*, *Svarohu*, *Živě*, *Radhostu* a j. Kněží, kteří bohům obětovali, nazývali se *žreci*.

Po uvedení pak křesťanství mezi Slovany sv. Cyrillem a Metodějem stavěly se chrámy křesťanské, v nichž kněží křesťanští lid vyučovali a služby Boží konali. Rozmnožením křesťanství ve vlasti naší i počet kněží se množil, nad kterými pak biskup ustanovený správu vedl. Později cítila se potřeba, aby více biskupů ustanoveno bylo. I došlo později také k tomu, že více biskupství, ano i arcibiskupství bylo zřízeno.

Staří Čechové byli přívětiví a pohostinní ku každému, tak že v každém obydlí přišedší cizinec byl uvítán, obsloužen, nasycen a napojen.

Válek nemilovali. Jen tehdáž zbraně se chopili, když nepřítel na ně dotíraje, jim škoditi chtěl: ale pak se bránili jak udatní lvové. — K obraně vlasti musil se každý dostaviti, kdož zbraní vlásti uměl, na ustanoveném k tomu místě. Nejvyšší správu nad vojskem míval kníže sám, aneb komuž od něho byla jest svěřena. Vladykové, kteří se znamenitou tlupou ozbrojeného lidu se dostavili, obdrželi podřízená vůdcovství nad většími sbory vojenskými a jmenovali se *korouhevními pány*. — Po skončené vojenské výpravě rozešlo se vojsko, a každý vrátil se k svému předešlému zaměstnání. — Nyní zavedeno jest stálé vojsko, jemuž velí v Čechách nejvyšší zemský vůdce, sídlící v Praze.

Knížata svá volívali si staří předkové naši, jakož býval vůbec obyčej u starých Slovanů, u přítomnosti celého národu. Ale obyčejně bývalo knížecí toto důstojenství dědičné v jedné staroslavné rodině. — Potřeba-li kázala, svolal kníže *sněm*, totiž povolal úřednictvo své a představené rodů, tak zvané *kmety*, časem i celý národ, obyčejně na svůj sídelní hrad, aby se s nimi o důležitých věcech radil. — Na sněmích se také vykonával *nejvyšší soud*. Ale zvláštní *popravy* č. soudy nacházely se v každém hradě župním. Předsedali v nich *cudaři* — tak nazývali se soudcové;

---

*) *Krzno* slul svrchní zimní oděv z kožíš.

**) Dějiny národa Českého. Od Frant. Palackého.

— nálezy pak ustanovovali netoliko kmeti k tomu zvolení, ale i jiní lechové a zemané, kteříkoli k soudu se nahodili*).

Nyní vám tuto na tabuli vyrejsuji podobu země České. —

První obrys země může se díti na tabuli. Dále však třeba jest mapy. Má-li učitel žáky k tomu přivésti, aby ne zrakem těkavým a povrchně na mapu se dívali, ale aby hledíce na ni všeho povšimnouti a sobě toho osvojiti dovedli, ať jim nepředkládá mapy zcela již hotové, na kterých vypodobněno jest takové množství předmětů, že žák vše to ani od sebe rozeznati nedovede. Pročež prospěšno jest, zhotoví-li si učitel více map. První nechť obsahuje toliko *hranice* a *řeky*. — Druhá *hranice, řeky, pohoří, znamenitější hory, rybníky, jezera, bařiny* atd., *rozdělení podle krajů* s krajskými městy. Na třetí ať se nacházejí kromě předcházejících věcí i *města, vsi* a místa, o kterých učitel žákům vypravuje. Při takové propravě seznámí se pak učeň snadno s každou jinou mapou.

Země Česká, jak vidíte, má skoro podobu čtyrúhelníku, jehožto jeden úhel k severu, druhý k jihu, třetí k východu a čtvrtý k západu směřuje. — Česká země jest vůkol horami obklíčena, tak že, kdoby chtěl do České země z kterékoli strany vejíti, musil by přes hory. Hory tyto, jedna vedle druhé, táhnou se jako řetěz okolo země. Hory takové, v řadách dlouhých se táhnoucí jmenují se *pohoří*. Pohoří tato, abychom je lépe od sebe rozeznávali, mají svá vlastní jména. Tak se jmenuje ono pohoří na severu od západu až téměř do prostřed se táhnoucí *Rudohoří, Rudné č. Krušné hory*. Neboť se v horách těch mnoho rud kovonosných, jako *ruda železná, cínová, olověná, měděná, stříbrná* a jiné dobývá.

Od prostředku na východ táhne se *pohoří Krkonošské*, ve kterém jest *Sněžka*, vrch as 1580 met. vysoký nad hladinou mořskou a nejvyšší nejen v Krkonoších, ale i vůbec v Čechách; ba na celé cestě k severu od země České až k moři, kteréž slove Baltické a velmi odtud vzdáleno jest, nenašli bychom vyšších hor. Mimo Sněžku jsou ještě, leč ne tak vysoké, hory v Krkonoších, jako *Šišák, Studničov* a j. — U Prahy udávajíce výšku vrchů a vysočin začali jsme od hladiny řeky Vltavy. Ovšem voda řeky má na pohled vodorovnou polohu, aspoň nestává velikého rozdílu na místech ne velmi od sebe vzdálených. Však u větší vzdálenosti jest již patrný rozdíl; neboť voda právě proto teče, že není na rovině ale na svahu. Čím svah ten větší, tím prudčeji voda teče. Řeka tedy, kde počíná, mnohem výše jest, než tam, kde se končí. Protož k měření takovému potřebí jiné hladiny změnám méně podrobené, a to jest *hladina mořská*. — Na východní straně běží *hory Orlické*; na též straně táhne se *Česko-moravská vysočina* ve směru k jiho-západu. Na jihu lemuje zemi Českou *Šumava*, pohoří pustým lesem šumícím a dlouhopustým pokryto. Šumava i od západu objímá zemi Českou, táhnouc se k severo-západu, kde se styká s pohořím *Český les* zvaným. Nejvyšší vrch v Šumavě jest *Boubín*. Nejzápadnější cíp země České tvoří pohoří tak zvané *Smrčiny*.

---

*) Frant. Palackého: Dějiny Českého národu.

Všecka tato pohoří, jež zveme Českým souhořím, ohrazují zemi Českou, což se jinak říká, že dělají *hranice* země České. — Ať tyto hory kdekoli přestoupíme, všude přijdeme do jiné země. Chtěli-li bychom do země, kdež bychom s obyvateli jejími po česku si pohovořit chtěli, tedy bychom šli přes Česko-moravskou vysočinu, za kterou leží země *Morava*, v níž *Moravané* bydlí. Moravané mluví sice po moravsku, což ale jest tak, jakoby po česku mluvili. Přestoupili-li bychom hranice východní dále na severu, přišli bychom do země *Slezské*, jejížto obyvatelé Slezané slovou, kterým, třebať po slezsku rozprávěli, každý Čech by porozuměl. Jako v Čechách, nalézá se i v Moravě a Slezsku znamenitá část Němců, kteří v rozličných dobách do těch zemí se byli přistěhovali. — Jsouť Moravané a Slezané, jakož Češi, částí velikého *kmene Slovanského*, ku kterému ještě *Slováky* připočísti dlužno, kteří dále k východu v zemi Uherské bydlí a téměř stejnou, jako my, mluví řečí. Kdybychom překročili Krkonoše, přišli bychom do *Pruského Slezska*, kteroužto zemi nyní Němci z větší části obývají. Pruské Slezsko přináleželo více před sto lety ke koruně České, totiž mezi země, jež s Českou zemí jeden celek tvořily. Před dávnými časy byla Slezská země, jakož i mnohé jiné země na severu, od *Slovanů* obydlena; v mnohých až posud Slované bydlí. Za Rudohořím též *Němci* se nalezají, jsouť to *Němci Sasíci* č. *Sasové*, a země jejich *Saská země* slove. I tu bývali před časy Slované, z nichž *Lužičané* až po dnešní den a to v nemalém počtu se zachovali. Ale jsouť také až posud Lužičané milovní jazyka svého a všeho, co Slovanského jest, i působí všemožně o zachování a zušlechtění jazyka svého, což jest také hlavní příčinou, že jsouce Němci takřka ohrazeni a od jiných Slovanů zcela odděleni, předce rod svůj zachovali, což zajisté vší chvály jest hodno. Ostatní Slované, jsouce tu, jako v Pruské zemi, od Němců tísněni, dílem vymřeli, dílem se poněmčili. — Ale kdybychom se obrátili k západu a šli přes Smrčiny aneb přes Šumavu, přišli bychom do *země Bavorské*, obydlené Němci, kteří *Bavoři* se nazývají. Přes jižní cíp přibrali bychom se do *Rakous*, kdež jsou Němci *Rakušané*, kterážto země ale, jako Čechy, Morava a Slezsko k Rakouské říši přináleží. —

Poznavše poněkud zahraničné sousední země, poohledneme se opět uvnitř země České, abychom zvěděli, jak to tuto vypadá. — Země Česká, vůkol horami obklíčena, má podobu kotlinovitou, avšak ne všudy stejně prohlubenou, neboť jest prostoupena brdy a horami i údolími v rozličném směru. Vůbec půda země od prostředku k severu se ponenáhlu sklání, což nazýváme *svah*. Tam právě na severu zvláště přeúrodná kotlina se rozkládá, která severními horami chráněna jsouc, více teploty chová, než jižnější krajiny. Kotlina tato je mimo to kuželovitými horami prostoupena, kteréž táhnou se v dlouhé řadě ve směru hor Krušných od severovýchodu k jiho-západu. Tato řada kuželovitých hor jmenuje se *Středohoří*. Nejznamenitější chlumy ve Středohoří jsou *Hro-*

molen č. *Milešovka*, jehož vrchol asi 810 metrů nad hlad. moř. se vznáší; *Říp* u Roudnice asi 430 met. vysoký; *Ještěd* u Liberce asi 657 met. nad hladinou mořskou povýšený a jiné.

Půda okolí Pražského jest nám již povědoma. Ale protož na ujmu nebude, jestliže si to opětně na paměť uvedeme. Kdož mi poví, jaký útvar činí půda okolí Pražského a jaké horniny se tu nalezají? —

Na jiných stranách země České opět jinak utvořenou půdu nalezáme.

K poznání hornin těch třeba jest zvláštní mapy, *mapy zeměznalecké Čech*, z níž bude nám lze poznati, z jakých hornin povrch země té se skládá i kterak na sobě spočívají. (Zeměznalecká mapa jest připojena. Viz Obr. 4.)

Pozorujme bedlivě tuto mapu zeměznaleckou. — Vypadá velmi pestře. Plochy rozličně barvené vyznamenávají horniny.

Vizme tedy! — Téměř od středu země, a to od *Brandýsa nad Labem* a od *Českého Brodu* k jiho-západu táhne se *útvar silurský* (*Si.*), jenž se skládá, jak již známo, z několika pásem břidlic — *Bř.* — šedě znamenaných a z několika pásem vápence, jenž červenými rovnoběžnými přímkami znamenán jest — Vp —*) Na útvaru silurském a sice na oddělení břidličnatém spočívá *útvar kamenouhelný* — *U* — černě znamenaný. *Porfyr* Pf, o němž při „*Pojednání XII.*“ zmínka se činí, rozkládá se mimo útvar silurský i v severních Čechách po různu na několika místech. —

Na útvaru kamenouhelném leží, a to zhusta, *červený pískovec*, kterýž náleží k útvaru permskému, tak jako střídající se s ním břidlice měděná a vápenec rudošedý. U Českého Brodu, u Slaného, u Rakovníka, ale zvláště na úpatí hor Krkonošských, u veliké rozsáhlosti se objevuje. — Je-li pískovec červený zrna drobného, užívá se ho s prospěchem ku stavbám. Černá půda vodorovnými červenými přímkami potažená, znamená *útvar červeného pískovce permského.*

V západní části Čech rozkládá se *Amfibolová břidlice — Amf-bř.* — na dvou místech, jedno severně a druhé jižně. Na severním prostranství leží místa: *Kinžvart*, *Mnichov*, *Teplá*, *Planá*. Na jižním prostranství leží: *Tachov*, *Hostouň*, *Ronšperk*, *Kdyně*, *Nový trh.* — Amfibol (Jinoráz) jest hornina nemálo rozšířena, jest barvy bílé, šedé, žlutavé, hnědé i černé; lesk mívá sklový, perleťový, i také jako hedbávný; skládá se hlavně z vápence, mastneku, křemene, hlíny. — Nalézá se vyhraněn, též celistvý, i také bývá tvaru břidličnatého. — Užívá se ho co přísady v skelných hutích na vyrábění zeleného skla.

Jižně omezuje útvar silurský *žula* č. *granit* — *Žl.* — červeně znamenaná, kteráž mimo to dále na jihu, východu, západu i na severu na povrch vystupuje v podobě ostrůvků větších, menších.

Žula nachází se nejblíže od Prahy na jihovýchodní straně

*) Viz: Pojednání XII. *Zeměznalecký přehled okolí Pražského*; str: 44.

ve vzdálenosti asi půl druhé míle blíže *Škvorce* a města *Říčan.* — Žula jest hornina pevná, zrnitá, skládající se z křemene, živce a slídy. Potřebuje se ku stavení, zvláště vodnímu, na sloupy, na podstavce k pomníkům. Pilíře Františkova řetězového mostu, nábřeží blíže něho, podstavec sochy Radeckého na Malostranském náměstí jsou ze žuly:

Mimo žulu i *rula* — *Rl.* — hojně se jeví, znamenána jsouc bledě červenou (růžovou) barvou. Nezřídka bývá v sousedství žuly. V jižních Čechách jest hornina tato nad jiné valně rozšířena; také na jiných stranách, vůbec v pohraničních horách hojně se naskytá. Skládat se z týchž částek jako žula, toliko že žula jest zrnitá, kdežto rula více vrstevnatá vyhlíží. Hodí se na štěrk, i také ku stavení lze jí potřebovati, ačkoli žulu co do pevnoty a trvanlivosti nedostihne. V rule nacházejí se ložiska tuhy i také rudné kouky.

Rovněž i *útvar křídový*, — Kř. — skládající se z kvádrového pískovce a opuky daleko široko se rozprostírá a to v části severo-východní země České, kteryžto útvar, ovšem v menších obrysech i na jiných stranách spatřiti lze. Útvar tento pokrývají na mnohých místech *útvary náplavů*, starých i nových; jsouť to zejmena hlína, písek, valouny křemenové, břidlicové, vápencové, žulové i jiné. *Útvar naplavenin starých* č. *potopenin* (Diluvium) — *Di* — vznikl dílem ze stojatých mořských neb proudících se vod v čase pradávném. Ohromné vrstvy písku a hlíny, často ve výši znamenité, nezřídka mnoho metrů nad hladinou Vltavy a Labe, pocházejí z doby té. Pankracká vysočina u Prahy, tak i vysočina nad Podbabou, nad Chuchlí, i jiná prostranství spatřujeme pokryta valouny a pískem. V starých náplavech byly nalezeny kosti ssavců dávno vymřelých. Viz: Pojednání XII. str. 44). *Útvar naplavenin nových* č. *alluvialních* Al., pozdější době náleží. Proudy vod podmýlajíce břehy, unášely a stále unášejí hlínu, písek, kamení a dále je ukládají. Náplavy ty nejvíce po břehu řek vznikají, ano i v řekách povstávají, tvoříce ostrovy.

V severo-západní části, jakož i v jižní části Čech rozprostírá se *útvar třetihorní* — Ut. tř., — kterýž na mapě znamenán jest zelenou barvou. Nazývá se proto tak, že se skládá ze tří vrstev, spodní, střední, vrchní, kteréž buď z vody mořské, aneb z vod sladkých se byly utvořily.

Vrstvy tyto zahrnují v sobě *vápence* a *hrubé i jemnozrné pískovce*; v hořejších vrstvách objevují se hojně *valouny*, *písek* a *hlína*. Také v sobě chovají zkamenělé rostliny a živočichy vodní i zemní, mezi nimiž mnohé, kteréž z úplna se podobají rostlinám i živočichům doposud žijícím.

Útvar třetihorní v Čechách povstal hlavně z vod sladkých a vyznamenává se obzvláště mohutnými ložemi hnědého uhlí. Na severu směrem Rudných hor proražen jest útvar třetihorní *čedičem* — *Čd.*

Čedič — *Čd.* — vystupuje znatněji na dvou místech v severo-

západní části Čech, téměř v nejbližším sousedství útvaru třetihorního — znamenán jest šarlachovou barvou.

Čedič jest hornina původu plutonského, barvy vůbec temné; bývá velmi tvrdý, tvaru deskovitého, sloupovitého, i také velmi hojně beztvarný přichází. Potřebuje se ku vykládání silnic; na štěrk, i také dělají se z něho kameny na tření barev. Z jistého druhu čediče hotoví se mlýnské kameny. — Zpráchniví-li, dává půdu velmi úrodnou. — Veškeré téměř chlumy ve Středohoří jsou chlumy čedičové.

Na jihu vyskytuje se v podobě tří ostrůvků hornina, kteráž jest odrůdou granitu č. žuly a slove *granulit* — *Grt.* skládá se z felsitu a křemene; chová v sobě nezřídka i granáty. Může se ho upotřebiti k stavbám, jako žuly.

V jižním konci země České a na jiho-západním pomezí jejím objevuje se *svor* — *Sv.*, hornina, kteráž i na jiných místech se nalézá; — znamenána jest žlutou barvou — potaženou vodorovnými čarami; skládát se hlavně ze slídy a křemene, kteréžto části vrstevnatě se prostupují. Mimo to mívá ještě jiných příměsků, jako jest živec, mastnek, kyz železný, tuha a j. Svor jest barvy šedé, žlutavé, červenavé, hnědé. Plochy žlutočervenavé, červenými přímkami potažené, znamenají *břidlici prahorní*, — *Bř. př.* —, o níž v *Pojednání XII.* již pojednáno bylo.

Horniny tyto všeliké bývají na povrchu zvětralé z velké části vrstvami země pokryty. Kde však příkře vystupují, tam ovšem jejich stěny nejméně jsou porušeny. V lomech a průlomech nejsnáze je možno pozorovati a poznávati. —

Zavěsí se opět příhodná mapa, na níž řeky České naznamenány jsou.

Řeky téměř všecky vznikají v pohraničných horách. — Největší a tudíž i hlavní řeka jest *Labe;* tato má počátek svůj v Krkonoších, pod vrchem „*Velké kolo*“ nazvaným, teče napřed k jihu, pak se zatáčí k západu, k severo-západu a ponenáhlu obrací se k severu, pojímajíc na této cestě téměř všecky ostatní řeky České, a konečně Rudohořím ze země do Sas přechází.

Znamenitější řeky po pravém břehu Labe, jakožto jeho přítoky, jsou: *Cidlina*, kteráž od severu tekouc k jiho-západu spěje a nedaleko města Chlumce (kteréž jest kroužkem znamenáno) do Labe padá. — *Jizera* počíná v Jizerských horách, teče v celku k jiho-západu a blíže Staré Boleslavy do Labe vtéká. — *Ploučnice* pramení pod horou Ještědem blíže Liberce, teče téměř k západu a u Děčína vlévá se do Labe. — Znamenitější přítoky po levé straně Labe jsou: *Úpa*, která v Krkonoších se pramení, teče u velikém oblouku k jihu a mezi *Jaroměří* a *Josefovem* do Labe padá. — *Metuje* vzniká též v Krkonoších, teče v podobném oblouku, jako Úpa a u *Josefova* do Labe se vlévá. — *Orlice* skládá se ze dvou řek, divoké a tiché Orlice; tato sbírá své prameny v nejvýchodnějším cípu Čech (u města *Králíků*); prvnější opět

pramení v horách Orlických, jež se táhnou podle východních hranic; obě tekou k severo-západu a spojivše se v jedno, tvoří řeku Orlici, kteráž do Labe se vlévá u *Králové Hradce*. — *Loučna* má podobný spád jako Orlice, jen že jižněji, než tato, do Labe se ústí. — *Chrudimka* počíná při hranicích Česko-moravských, teče k severu okolo města Chrudimi a u *Pardubic* padá do Labe.

Vltava, po Labi největší řeka, počíná v Šumavě, teče z prvu podle hranic k jiho-východu, pak se obrací k severu a v tomže směru teče pořáde, tu skrze *Prahu*, která nápodobně přiměřeným znamínkem naznačena jest, do Labe se vlévá. Zrovna u toho místa, kde Vltava do Labe vtéká, stojí na vrchu město *Mělník*, o kterém si později více povíme. To místo, kde město Mělník stojí, znamenáno jest na mapě kroužkem, ale poněkud zase menším, a takto nacházíme každé jiné město znamenané. *Oharka*, v Černém lese se pramenící, běží sem tam se kroutíc k severo-východu a posléz u *Terezína*, města pevnými zdmi a valy, ohrazeného, do Labe padá. Pevnosť znamená se takovýmto znaménkem , jakouž podobu obyčejně hradby míst opevněných mají. — *Běla* pramení se v Rudohoří, teče z prvu k jiho-východu, pak se k severo-východu obrací a u města *Oustí* do Labe padá. — Též i Vltava má přítoky, po obojím břehu. Po pravém břehu jsou *Sázava*; tato počíná v Česko-moravské vysočině, spěje k severo-západu a nedaleko *Jilového* do Vltavy padá. — *Lužnice* spěje z jižních končin Čech, k severu až k městu *Táboru*, odkudž opět k jiho-západu se beře a nedaleko *Týna nad Vltavou* do Vltavy se vlévá. — *Malše* má znik svůj na jižních hranicích Čech a ubírajíc se k severu vtéká posléz do Vltavy. — Na levém břehu pojímá Vltava tyto řeky: *Otavu*, kteráž v Šumavě z několika potoků se sbírá, teče v oklikách k severo-východu (okolo Sušice, Strakonic, Písku) a padá do Vltavy u *Zvikova*, hradu zříceného. — *Mže* má původ svůj v Českém lese, teče rovněž u velikých oklikách k severo-východu; u města Berouna, okolo něhož teče, dostává název *Berounka* a u *Zbraslavi* pak do Vltavy padá. — Jako Labe a Vltava tak i jiné řeky mají opět své přítoky, jež svou dobou také poznáme.

Mimo to je v Čechách hojnosť rybníků, mezi nimiž mnohé veliké, jako na jihu *rybník Rožmberský*, kterým řeka Lužnice protéká. Rybníky a jezera znamenají se takovou aneb podobnou známkou . — Pamětihodný jest i rybník „*Svět*“ zvaný, od prvnějšího na jih ležící. K velkým rybníkům náležejí ještě: *Bohdaňčin* u Bohdánče a nedaleko *Rozkoš*, *Čeperka* u Pardubic, kromě mnoha jiných menších.

2. Plodiny země České.

Přírodními plodinami nazýváme zvláště všecky věci, které země ve svém vnitřku i na svém povrchu chová a vyvozuje. Sem náleží kamení, všeliké rudy kovové, kamenné uhlí, hnědé uhlí, všecky rostliny a živočichové, ať jsou již v stavu divokém, aneb ať od člověka v domácnosti se pěstují.

Plodiny přírodní dělí se na *tři hlavní díly* č. *říše*: 1. Na *říši nerostů*, totiž na plodiny takové, kteréž nemají cev, jimiž by šťávy proudily a kteréž přibíráním stejnorodé látky na povrchu se zvelič-čují. 2. Na říši *rostlin*, jež mají cevy, kterými šťávy proudí, a jsouce kořenem v zemi zaryty, nemohou místa svého samovolně změniti. Konečně za 3. na *říši živočichů*, to jest bytostí, které mimo to, že cevy mají, v nichž šťávy proudí, ještě samovolně místa svého změniti mohou.

Co do plodin přírodních jest země Česká země požehnaná; neboť všecky říše, říše nerostů, říše rostlin i říše živočichů bohatě jsou tuto zastoupeny.

Z říše nerostů nalézá se tu: *Ruda železná druhu rozličného a u veliké hojnosti; ruda cínová*, kteráž dává výborný cín; *ruda měděná, stříbrná*, a kdekoli tato, nalézá se i *ruda olověná;* též *něco zlata* se tu dobývá; tak i *zinek*, poněkud i *rtuť*, obyčejně ve sloučení se *sírou*, což *rumělkou* se nazývá. Také se objevuje *surma, vyzmut* a mnoho jiných rud a kovů, byť i ne v takovém množství, jak by pro jich velikou potřebu žádoucno bylo. Mimo to vyskytuje se *tuha*, ze které se dělají výborné tužky; *sádra, úběl, smůrka, slída, osinek, mastnek, merotec, vápenec celistvý*, z něhož se pálí dobré vápno, *vápenec zrnitý* č. *mramor, vápenec vlaknitý*, jenž se tvoří z vápenité vody, jež kape ze stropu jeskyň vyhloubených ve skalách vápencových, *opuka, žula, rula, pískovec, čedič, porfyr, zelenokámen, břidlice, křemany, živec, porculánka, valchovka, hlína na hrnčířské nádobí, hlinka zelená, červená, žlutá*, ale především *kamenné* a *hnědé uhlí*, které se kopá na mnoha místech u veliké hojnosti. — Mnohé pěkné a drahé kameny dosti zhusta nacházejí se a to nejvíce v Krkonoších, jako: *krásné granáty* (pyropy), barvy ohnivě červené, *rubíny*, obyčejně růžově červené, *topasy* žluté, *smaragdy* tmavozelené, *ametisty* barvy fialové, *safíry* barvy blankytné, *opály*, v barvách duhových se lesknoucí, a jiné. Kameny tyto pro svou krásnou barevnost, jakož i pro svou průhlednost a tvrdost velmi draho se prodávají a tudy *drahými kameny* slovou. Z méně vzácných kamenů nalézá se tu *karneol*, kterýž jest obyčejně barvy červené neb červenavé, *kalcedon*, obyčejně barvy mlékové a poněkud prosvitavý; *jaspis* obyčejně rudočervený se světlejšími neb temnějšími pruhami. — Mnohých drahých kamenů užívá se na řezání skla, jako *diamantu;* i v Čechách nalezen byl diamant, jenž jest nejprůhlednější a nejtvrdší kámen. — *Rubínu* užívá se opět k rytí do ocele a na pánvičky do hodinek. — *Průhleden*

č. *křišťál* potřebuje se na dělání křišťálového skla; jiné ještě k jiným věcem slouží a tím vlastně užitečnými se stávají. —

Říše rostlin vykazuje přemnohých druhů stromů a keřů ovocných i lesních, kteréž poskytují jednak hojného a chutného ovoce, jednak dříví k topení, k hotovení rozličného nábytku a potřebných nástrojů. — Některé krajiny, zvláště na severu, na jihu a jinde oplývají ovocným stromovím podobajíce se velkolepým štěpným zahradám; jiné krajiny v tom ohledu se ještě opozdily. Lesy, z největší části jehličnaté, pokrývají hory pohraničné; ale nicméně také rozkládají se lesy a háje zhusta i uvnitř země. — Lesy jsou buď *borové, smrkové, jedlové, březové, bukové, dubové.*

U veliké hojnosti rodí se tu obilí všeho druhu: *žito, pšenice, ječmen, oves, pohanka, proso, rosa; luštiny: hrách, čočka, vikev; zeliny: salát, zelí, brukev, kapusta, špenát;* dále: *kolník, řípa, řípa cukrová* č. *cukrovka, mrkev, petržel, celer, zemáky, karfiol, špargl, okurky, plucary* č. *turky, tykve, dýně, česnek, cibule, křen, kmín, kopr, chmel, len, konopě, řepka, víno, ovoce všeliké a pěkné; houby* jedlé, jako: *hřiby, kluzáky, ryzce, pečárky, kuřátka, smrže, lanýže* a j.; houby nejedlé: *pýchavka, hřib tupý* a jiné. Jedovaté houby: *muchomůrka, námel.* Z jedovatých bylin mimo v okolí Pražském uvedené nalézají se tu: *Rulík zlomocný, lilek červený* č. *sladkohořký, rozpuk jizlivý.*

Z krmných rostlin nejhojněji se pěstují: *Dětel, jetel polní, vojtěška, ligrus* a jiné.

Třebať bylo v Čechách mnoho lesů, přec tu není žádných velkých dravých zvířat; vyjmeme-li některého hladového a zbloudilého *vlka* neb *medvěda*, který někdy v čas velikých a stálých mrazů do naší vlasti od jinud na loupež přicházívá; ale tu myslivci ho i hnedle svými puškami stíhají. — *Lišek, divokých koček, vyder, rejsků, krys, jezevců, veverek* jest tu ovšem dosti, ale ti všickni před člověkem a psem veliký strach mají a před nimi zdaleka prchají. — Mimo to se po našich lesích a lukách převeliké množství *zajíců* prohání a v uzavřených oborách se mnoho *jelenů, srn* a *černé zvěře* chová. — Ale více užitku poskytují *krávy, ovce, koně, kozy, prasata,* ano tu a tam *osli* a *mezkové.* Bylo by jen co přáti, aby každý, kdož taková neb jiná zvířata pro užitek chová, o ně také náležitě dbal, totiž aby je čistě a v čistých chlévích choval, jim vždy dosti a přiměřené potravy jakož i pokaždé čerstvého nápoje dával; aby hovádka tažná v práci a před časem nepřeháněl, aniž je jináče trýznil aneb trýzniti dopouštěl. Svědomitý hospodář dohlíží do chlévů, na dvůr, do zahrady, na pole a na luka, nenávidí zahálku a netrpí nepořádku; v čas dělá potřebné přípravy, v čas hnojí pole, v čas zasévá, v čas sklízí. Jemu o to jde, aby měl dobře vzdělaných luk, zahrad a polí, dobře zvedený dobytek v chlévích a užitečnou drůbež na dvoře; protož milerád moudrou radu od jinud přijímá, i nezanedbává v čas odpočinku potřebných vědomostí z dobrých knih čerpati. Varuje se všeho, co by zdraví a majetek jeho hubilo, a nikdy mu z paměti

nevychází, že přičinlivému, rozmyslnému a poctivému hospodáři Pán Bůh požehnává. — České hospodyně obírají se *chováním kachen, slepic, tuzemských i kočinčinských krut*, ale nejvíce *chováním hus*, od kterýchžto mají nejen maso a sádlo, ale i jemné peří do peřin a brky k jiným potřebám.

Po polích poletují *kuroptve*, a časem i *křepelky*; v hustých lesích zdržuje se *holub divoký* č. *doupnák*, *jeřábek*, *tetřívek a tetřev hluchý*; tento ovšem po řídku.

Z bahních ptáků přicházejí: *lyska černá*, *slípka vodní*, *sluka*, *čejka*, *bukač*, *volavka*, *čáp*.

Z vodních: kachna a husa divoká, *potápka obecná*, *racek chechtavý* č. *chechtoň*, *labuť*, kteráž se pro svou ušlechtilou postavu chová u nás v zahradách na rybnících.

Z vrabcovitých oživují zahrady, háje a lesy kromě již dříve v okolí Pražském uvedených: *tuhýk*, *lýsek*, *kvíčala*, *drozd skalní* č. *samotář*, *brhel*, *skalník*, *bělořitka*, *červenka*, *černohlávek*, *pokrovka zahradní*, *králíček*, *posměváček žlutý*, *sýkora*, *křivonoska*, *špaček*, *sojka*, *mandelík*, *šoupálek* č. *drvolezka*, *dedek* č. *dudek*, *žluva*, *lednáček* č. *rybařík*, *žluna*, *strakopúd* č. *strakapoun*.

Z dravých ptáků objevují se: *Orel skalní*, *orel říční*, *krahujec*, *luňák*, *myšilov*, *sokol kršák*, *ostříž*, *poštolka*, *výr*, *sova ušatá*, *sova pálená*, *sejček*, *kulich*.

Z plazů hadovitých naskytuje se *úžovka*, *úžovka hladká*, *zmije obecná*.

Z naháčů, totiž žab, kromě mnohých dříve jmenovaných: *rosňák* č. *žába luční*, některé druhy *ropuch*.

Z ryb českých, kteréž co doplněk k rybám v okolí Pražském se nalezajícím uvádíme, jsou následující: *karas* č. *karásek*, *karas větší*, *hořavka* č. *tepka*, *cejn malý*, *ouklej*, *ouklej pruhovaná*, *bolen*, *plotice*, *pstruh*, *losos*, *sykavec*, *pulec*, *mihule menší*, *minoha*.*)

3. Živnosti. — Průmysl a obchod země České.

Dle toho, co země poskytuje, zařizují si obyvatelé její své práce. V Čechách nalézá se mnoho úrodné půdy, a tudíž takřka největší díl obyvatelstva *vzdělávaním polí*, *vinic*, *zahrad*, *chmelnic*, *lesů* a *hájů* se zabývá; jiní zanášejí se *včelařstvím*, *rybářstvím*, jiní *hornictvím*, jiní *řemeslem*, jiní *továrnictvím* a opět jiní *obchodem*.

Výtečná sukna, *dobrá plátna*, zboží bavlněné, *ocelové*, *železné*, *porculánové*, *kameninové*, *hudební foukací nástroje*, *barviva* všelikého druhu *rozžehátka* a j. hotoví se nejvíce v továrnách č. fabrikách. Sklo, rozličné sklenné nádobí a zrcadla hotoví se ve *sklárnách* č. *skelných hutích*; toto sklenné zboží jest tak výborné, ano v mnohém ohledu výbornější nad všeliké jiné jiných zemí, že se na prodej na vše strany daleko a široko zaváží. *Síra* a *skalice zelená* dobývá se u nás z *kyzu železného*; *kamenec* vylužuje se

*) Viz České ryby. Od dr. Ant. Friče.

z *břidlice kamenečné; ledek* připravuje se v *salitárnách.* Cukr se připravuje v *cukrovarech* z cukrovky a je proto mnohem lacinější, než jindy, kdy ještě u nás cukrovarů nebylo, a cukr se až z daleké ciziny k nám přivážeti musel. *Pivovárství* dostoupilo v Čechách znamenitého zdokonalení a jest živností velmi vydatnou.

I také jiný průmysl řemeslný, jako: *koželužství, jirchářství, mydlářství, škrobařství, papírnictví, kamenictví, cihlářství* a t. d. valně se provozuje. Mnohé z výrobků těchto jdou také hojně na odbyt a to nejen v zemi samé, ale i za hranice do ciziny, začež se mnoho peněz trží, kterými se může opět mnoho prospěšného pro vlast a své krajany spůsobiti.

V mnoha městech a místech zřízeny jsou *záložny*, totiž pomocné pokladnice, z nichž se pod mírnými výmiňkami zapůjčují peníze řemeslníkům, obchodníkům a rolníkům k jejich žádosti, aby nebylo jim peníze v čas potřeby od lichvářů se dlužiti.

4. Rozdělení země České.

Učitel vyvěsí mapu druhou.

Tuto máte mapu jinou, kteráž, jak vidíte, taktéž zemi Českou představuje.

Než dále pokročíme, uvedeme si vše do paměti, o čem jsme byli již povídali. — Pojmenuj a ukaž mi hranice země České? — Jmenuj řeky, ukaž a pověz, jaký každá směr má? atd.

Zde vidíte u vnitř čáry křivolaké, to jsou hranice krajů, na které země Česká rozdělena jest. — Spočítejte, kolik Česká země krajů počítá? — Třináct. — Dejte pozor, já vám ukáži a pojmenuji kraje tyto: U prostřed vidíte *Pražský kraj.* Kolem Pražského kraje nalézají se ostatní, kteréž, jako Pražský kraj, svá jména mají od měst, v nichž do nedávna krajští úřadové sídlili, ale nyní zrušeni jsou. Jmenují se: Kraj *Čáslavský, Táborský, Budějovický Písecký, Plzenský, Chebský, Žatecký, Litoměřický, Boleslavský, Jičínský, Králové-hradecký, Chrudimský.*

Učitel dá to vícekráte opakovati v tomtéž, opáčném i jiném pořádku, porovnává s žáky velikost krajů mezi sebou, dá si pověděti, na které straně každý kraj od Pražského kraje se nalézá; které kraje protéká Labe? — které Vltava, Oharka atd. — Které kraje omezeny jsou Rudohořím? — které Krkonoši? — které Česko-moravským pohořím? — které Šumavou? a Českým lesem? — Které kraje musil by projíti ten, kdož by kráčel v rovném směru od jihu k severu? — od západu k východu? — V kterém kraji vlévá se Vltava do Labe? — v kterém Orlice? — Jizera? — Oharka? — Ploučnice? — Běla? — V kterém kraji padá Vatava do Vltavy? — atd.

Takovým a podobným cvikem stává se i věc jinak suchopárná zajímavou a trvale v paměť se vštěpuje.

Rozdělení na třináctero krajů nepočítá mnoho let. Dříve dělila se země Česká na *sedm* krajů; před tím na *šestnáct* krajů. V dávnověkosti byla rozdělena asi na *padesát šest* krajin, které tehdy *župy* se nazývaly, jakož představený každé župy *županem* slul.

Župan bydlel v pevném hradě, kterýž v čas války sloužil

k ochraně i okolnímu obyvatelstvu. — Později nejvyšší úředník zemský nazýval se *nejvyšší purkrabí*, který bydlel v Praze; jemuž byli krajští a všichni ostatní úřadové podřízeni. Nyní sluje nejvyšší úředník zemský c. k. *místodržitel*. — Každý kraj jest opět na menší díly rozdělen, jež se *okresy* zovou. — Okresů počítá se v Čechách 207. — Úřad, kterýž ku správě okresu jest ustanoveu, nazývá se *okresním úřadem*, v jehož čele stojí *okresní hejtman*. —

Nejvyšší správce duchovní nad katolickými křesťany v Čechách jest *arcibiskup*, jenž sídlí v Praze. — Mimo arcibiskupa jsou v zemi ještě tři *biskupové*, z nichž každý ve svém *biskupském okrsku* čili tak zvané *biskupské diecesi* duchovní správu má, a sice spolupůsobením *konsistoře* čili rady, kteráž sestává z kanovníků a i jiných k tomu povolaných kněží. Okrskův č. diecesí duchovních jest v Čechách čtvero. První jest diecese Pražská. Mimo Pražskou jsou tu diecese: *Králové Hradecká*, *Litoměřická*, a *Budějovická*. Kromě kanovníků jsou ještě jiní hodnostáři v církvi katolické, jako: *arciděkanové*, *děkanové*, *faráři*, jimž *kaplani* ku pomoci přiděleni jsou. V městě, kde biskup sídlí, jest i *bohoslovecké semeniště*, kde jinoši, kteří vyšší gymnasialní školy byli odbyli a duchovní stav sobě za své povolání byli zvolili, dále pro tento stav se připravují.

Mimo katolické křesťany jsou tu křesťané *vyznání protestantského*, též křesťané *církve řecké*, jichž jest jen po skrovnu. Konečně jsou tu i *židé*, vyznávači starého zákona. — Nejvyšší správce duchovních záležitostí církve protestanské slove *superintendent*; kněží slovou *pastoři* neb duchovní správcové. Nejvyšší správce řecké církve slove *patriarcha*. U židů spravují duchovní záležitosti *rabinové* (rabi).

O vzdělání mládeže, již v šedém věku, aspoň o vzdělání synů a dcer lechů, vladyk a kmetů, také, jak ze všeho vysvítá, bylo staráno. Neboť moudrý *Krok*, tak i dcery jeho *Kazi*, *Teta* a *Libuše*, i jiní dosáhli vědomostí a vzdělanosti na ten věk neobyčejné, i není asi nepodstatným domyslem, že již tehdy nějaké bylo zařízení, kde mládež vzdělávala se, i dá se souditi, že pověst o *škole Budečské* není bez podstaty. — Později, když křesťanství v Čechách se rozšířilo, zřizovaly se školy při klášteřích i při mnohých kostelích, kde mládež vyučovala se. Ovšem vyučování toto dělo se hlavně k tomu cíli, aby mládež pro obřady církevní, ano i pro duchovní stav se připravovala. — Od těch však dob, když Karel IV. vysoké školy založil, byli vysýláni na školy městské a veské tak zvaní *bakalaři*, totiž vyučenci vysokých škol, aby mládež učili. Mládež tato učila se čtení, počítání, řečnění a jazyku latinskému, kterýmžto jazykem tehdy všecko vyšší učení se konalo. — Čas od času zvelebovalo se učení ve školách muži v těch věcech znalými. Obzvláštních a největších zásluh o školství dobyl sobě *Jan Amos Komenský*, poslední biskup bratří Českých, dle jehož návodu teprve v novější době učení školní zařizovati se počalo. — Dozor nad školami svěřen byl pak veledůstojné *konsistoři* prostřednictvím *vikářů* č. *okresních školdozorců* a *úřadům krajským*; jenže tito

více přihlíželi k hospodářským stránkám škol, nežli k dozoru na vyučování ve škole. — Jakož konsistoř, tak i krajští úřadové podřízeni byli úřadu zemskému, a tento opět c. k. studijní dvorské komisi, kteráž sídlila ve Vídni. — Každý školní dozorce přicházel čas od času do škol svého školního okrsku, kterýž slul také *vikariat*, aby se přesvědčil, jak mládež ve školách prospívá v učení a v mravném se chování. — Hlavní město činilo okrslek školní samo o sobě a bylo podřízeno školnímu dozorci, kterýž slul *školastik*. — Později, aby dozor ku školám v Praze usnadnil se, byli pro každou hlavní čtvrť města, jmenovitě pro Staré Město, Nové Město a Malou Stranu s Hradčany školastikovi přiděleni zvláštní školní dozorcové. Od roku 1848 byli ustanoveni zvláštní úředníci, jimž bylo dohlížeti ku školám, již *školní radové* sluli. Tito byli podřízeni c. k. *zemské školní radě* a tato *ministerstvu osvěty*. — Konečně na místě těchto a na místě vikářů ustanoveni byli *okresní školní inspektoři* a pro dozor ku školám v celé zemi *zemští školní inspektoři*.

Ve znaku království Českého spatřuje se stříbrný lev se zlatou korunou v červeném poli.

5. Pamětihodná místa země České.

A. Kraj Pražský.

Teď nám ještě zbývá povědĕti a ukázati mnohá města a místa pro nás památná, která na České půdě se nalézají.

K tomu vyvěsí se třetí mapa, na které všecka města a místa se spatřují, o kterých se pojednávati hodlá. Scházející místa nechť se řádně doplní. K tomu cíli dobře se hodí *visecí mapa Čech* (3.) od prof. Zdenka. — *Mapa království Českého* od B. Kozena i Jos. Erbena; želeti jest jen toho, že neobsahuje dráhy zřízené v době pozdější; *mapa Čech, Moravy a Slezska* od Wagnera, kteráž trpí podobným nedostatkem drah železničných. — *Školní závěsná mapa království Českého*, od V. Křížka, ředitele c. k. vyššího realného gymnasia v Táboře; mapa království Českého, kterou dle Al. Studničky kreslil prof. Melichar a vydal Fr. A. Urbánek v Praze. — K soukromému učení zeměpisu dobře poslouží *mapa království českého*, obsahující veškerá města, městečka, pošty, všecky silnice a železnice atd. od Wagnera; *brožurka s mapkou o hotových železnicích v Čechách* (r. 1873) od Jana Lepaře; *železniční mapa Čech*, upravená od Karla Karejse, nákladem kněhkupectví F. Kytky a j.

Učitel dá pak vyhledati na mapě této aneb vyhledá sám s žáky okres, v němž obec se nalézá i kraj; i ukáže jim někdejší krajská města, i opakuje s nimi, co právě za prospěšné uznává. Pak seznamuje žáky s místy a místy okresu i kraje, v němž žáci bydlí.

Nyní představme si, jako bychom cestovali po Čechách, naší to milé vlasti.

Nejprve projdeme kraj Pražský, v němž bude Praha naším východištěm. — Obraťme nejprve pouť svou k severo-východu. Půjdeme skrze Karlín a dále po silnici přes *Kbely*, vesnici asi něco přes jednu míli od Prahy vzdálenou a přijdeme do *Brandýsa*, města asi pět hodin cesty — $2^1/_2$ míle — od Prahy vzdáleného, jehož nejpamátnější budova jest starý zámek; mimo to jest tu okresní úřad.

— Brandýs leží nad Labem, přes kteréž vede dřevěný most a klenutá, kamenná, dlouhá hráz až do nedaleké *Staré Boleslavi*, staroslavného místa, založeného Boleslavem I., bratrem sv. Václava. Zde spatřiti lze z oné prastaré doby kostel sv. *Kosmy* a *Damiana*, ve kterém sv. Václav, přišed na slavnosť posvěcení chrámu od svého bratra Boleslava zavražděn byl; což se stalo 27. září r. 935 po narození pána Krista. — O 107 let později totiž r. 1042 dal Český kníže Břetislav nad kostelem sv. Kosmy a Damiana postaviti nádherný chrám ku poctě *sv. Václava*, který, ač poněkud změněn, také doposud stojí. Mimo to nalézá se tu nádherný poutnický chrám Panny Marie z pozdější doby. Z Prahy do Boleslavi počítá se 2 $^1/_2$ míle (1 $^7/_8$ miriametrů). — Z Boleslavi půjdeme opět do Brandýsa, a odtud pustíme se podle Labe po silnici, z prvu téměř k východní, později k jiho-východní straně přes město *Čelakovice* do *Českého Brodu*, města okresního, v jednotvárné sice, ale úrodné krajině ležícího, kde se nádraží nalézá. Český Brod jest od Prahy asi 4 míle vzdálen. — Tuto si opatříme lístek na parní vlak a pojedeme po železné dráze přes *Úvaly* a *Běchovice*, v kterýchžto místech vlak se na krátký čas zastavuje, ku Praze, kterážto jízda jen asi hodinu trvá.

Učitel vyzve žáky, aby mu pojmenovali a ukázali místa, o kterých právě se pojednávalo; dá si je ukázati a jmenovati v tomtéž i opačném pořádku, dá si od nich vyprávěti, co pamětihodného o místech těch s nimi sdělil. Má žáky k tomu, aby udali, v jakém položení od Prahy každé z jmenovaných míst se nalezá, které nejblíže, které nejdále i jak daleko od Prahy leží. Vyzve je, aby tato místa nazpaměť jmenovali i polohu jejich udali.

Nyní se obrátíme k severu; půjdeme přes *Zdiby*, vesnici asi na míli od Prahy vzdálenou, do *Obřiství*, vsi nad Vltavou ležící, odkud parní lodě po Vltavě a Labi k severu až do Saského hlavního města, *Drážďan*, odjíždějí a odtud zase nazpět až do Obřiství přijíždějí. U vsi této dáme se přes Vltavu na druhý břeh převézti a půjdeme pěšinkami, aneb uchýlíme-li se více v pravo, po silnici do okresního města *Mělníka*. Mělník jest as čtyry míle od Prahy vzdálen, což činí asi 3 miriametry*), leží na pahorku pokrytém z velké části vinicemi, kteréž snad již za časů prvních Čechů pěstovány, později Karlem IV. Burgundskými révami zušlechtěny byly.**) Mělnické víno jest z většího dílu červené a nejen že co příjemného nápoje se ho užívá, ale i v lékařském ohledu důležité místo zaujímá. Starý gotický chrám a starožitný zámek, kterýž na nejvyšším místě stojí, zasluhují povšimnutí. Zde stával sídelní hrad *Slavibořův*, župana Pšovanů, jehož dceru *Ludmilu*

*) Míle má téměř 7586 metrů: 10000 metrů činí 1 myriametr; což jest tolik jako 1$^1/_4$ míle.

**) Pamětny jsou čtyry věci našich předků Českých: *Zlaté báně Jilovské s Přemyslovou štolou, Staré Hutě u Berouna, vinice prastaré u Mělníka a chmelnice u Žatce.* Dosud nikdo lepších nevynalezl. Jakžkoli zlaté báně Jilovské v nynější době mnoho výtěžku neslibují, stojí proto přece, jakož i Staré Hutě ve své dobré pověsti; a Mělník se Žatcem posud svou věhlasnosť zachovaly.

pojal Český kníže Bořivoj za manželku. — Z Mělníka půjdeme nazpátek a sice po pravém břehu Labe až k městu *Kostelci nad Labem*, ale dříve se dáme přes Labe na druhý břeh převézti. Kostelec jest asi $3^1/_2$ míle od Prahy vzdálen. Nemajíce příčiny déle tu meškati, pustíme se dále ku Praze přes vesnici *Prosík*, kde se starožitný kostelík nalézá.

Vše, co se předsevzalo, třeba opakovati, aby se jméno i poloha každého místa do paměti vštípila. Důvtip učitelův již prostředky vynajde, aby jednotvárnosti se přitom vyhnul a žákům předmět zajímavým učinil.

Nyní se obrátíme k severu; cesta vede buď pěšinkami buď silnicí aneb podle Vltavy; též po severní železné státní dráze těmito místy: *Bubenčem*, *Podbabou*, *Libšicí*, *Roztoky*, *Kralupy* do *Veltrus*, kterážto vesnice asi 3 míle od Prahy vzdálena jest. Tu se vlak na chvíli zastaví. Místo takové na dráze, kde vlak se zastavuje, aby se opatřil palivem, vodou, uhlím atd., aneb aby nové cestovatele na vůz přijal, jiní opět aby z něho mohli sestoupiti, jmenuje se *zastávka*, *stanice* č. *štace*.

Odtud obrátíme se k západu: jdouce pěšky přibereme se do okresního města *Velvar*, jehož obyvatelé z větší části polním hospodářstvím, z menší části řemesly se zabývají. Cesta tato trvá asi půl druhé hodiny; což obnáší tři čtvrti míle. Na míli vůbec počítá se, jde-li se poněkud ostrým krokem, dvě hodiny. — Ve Velvarech se však nezdržíme, ale půjdeme k jiho-západu. Po cestě dvě hodiny trvající přijdeme do *Slaného*, města okresního, kteréž má jméno své odtud, že se zde pramen slané vody prýští, který ale před časy více soli než nyní v sobě choval. Na blízku stojí vrch, nazvaný *Slanský vrch*, první a nejbližší to čedičová skála od Prahy, památná tím, že pod ní *místo pohřební* starých pohanských Čechů bývalo. Staří Čechové pohřbívali mrtvoly buď celé, aneb je na popel spálili a popel s kostmi v popelnicích v zemi zahrabávali a i také do hrobů vyklenutých kladli zbraně a nářadí oblíbené, též pokrm a nápoj do hrobu přidávajíce*). Až posavad nacházejí se v těch místech kostry lidských těl, staré zbraně, popelnice č. karhany, hliněné nádoby totiž, popelem naplněny, a jiné věci, které mrtvým do hrobů se přikládaly. Tyto věci, na pohled často nepatrné, mají svou zvláštní důležitost; neboť mimo to, že nám připomínají naše ctihodné předky, vysvětlují mnohé v našich dějinách, co by na vždy skryto zůstalo.**)

Nastoupíme-li cestu od Slaného k jiho-západu, přibereme se asi po pouti hodinu trvající do městečka *Muncifaje*, kamž vede silnice pěknými ovocnými stromy vroubená. U Muncifaje vypíná se starožitný zámek *Smečno*, věží a příkopem opatřen. — Odtud as malé půl hodiny cesty k severo-západu leží lázeňské místo *Šternberk* v příjemném lesnatém údolí. Voda lázeňská jest železitá, usazujíc na dně rezový kal. Místo lázeňské znamená se

*) Palackého dějiny národu Českého.
**) Viz „Česko-moravská kronika“ od Karla Vladisl. Zapa. Sešit 1.

vanou . — Ze Šternberka půjdeme opět do Smečna a odtud pustíme se k jiho-východu. Nejprve přijdeme asi za dvě hodiny do *Buštěhradu*, vsi pro své rozsáhlé doly na kamenné uhlí velice znamenité. Nápodobně jsou znamenité kamenouhelné doly u *Kladna*, jež od *Buštěhradu* as na hodinu cesty k západní straně leží, a kde nad to ještě se nachází hojnosť vysokých pecí, v nichž se z železné rudy železo připravuje. — Hornictví v Buštěhradě a v Kladně jest nad míru vydatné, i zaměstnává veliké množství lidu. Tu se ročně na miliony centů kamenného uhlí na rozličné potřeby dobývá; jež potřebuje se buď za palivo pro domácí potřebu, buď pod parní kotle na železnicích neb ve fabrikách, na vyrábění plynu světelného (svitiplynu), na vytápění výhní v četných vysokých pecech, slévárnách, fabrikách sklárnách, cihelnách atd. — Místo, kde se doly nalezají, znamená se pro upamatování dvěma kladivy přes kříž položenými. — Doly kamenouhelné znamenají se dvěma na kříž položenými kladivy s dvěma černými tečkami ze spod . — Z Kladna obrátíme se k jiho-východu, kterouž cestu i po dráze vykonati můžeme a sice přes stanici *Únhošť*, *Jenč*, *Rusini* a *Veleslavín*. Tato dráha slove *Buštěhradská*.

Nyní pustíme se z Prahy k západu opět po Buštěhradské dráze přes Veleslavín, Rusini, Jenč až na stanici u Únhoště, odkud asi půl hodiny k jihu leží město *Únhošť*, kde jest okresní úřad. Z Únhoště, jmenovitě ze stanice Únhošť, dáme se po též dráze dále k západu a dostaneme se do *Nového Strašecí*, města okresního, a odtud do *Rakovníka*, města starožitného, kde taktéž úřad okresní se nachází; mimo to jest tu vyšší realka. Obyvatelé živí se vůbec polním hospodářstvím a řemesly. — Z Rakovníka pustíme se k jiho-východu po dráze, jež vede do Zdic a přibereme se na štaci *Křivoklát*, od níž nedaleko na vysoké skále činí starožitný a rozsáhlý hrad *Křivoklát* uprostřed veliké Křivoklátské obory. Hrad ten jest dosti zachovalý, má pevné hradby a bašty, a v hradním chrámu až posud služby Boží se konají. — Hrad ten byl r. 1110 od knížete Českého Vladislava I. vystavěn, sloužil později za vězení i také se v něm posléze královské klenoty: koruna totiž, žezlo, meč a j. chovaly. Pod hradem leží *Budy*, okresní ves. — Hrady zachovalé a zámky znamenají se znamínkem takovým , zříceniny opět takto se znamenají

Odtud obrátíme se k jiho-východu a nejprvnější znamenitá ves, kteráž se nám naskytá, jest *Nový Jáchimov*, v jehož blízkém okolí, na tak zvané *Krušné hoře*, železná ruda se dobývá. Železo se znamená znamínkem *šípu* ♂, kterýž se ze železa hotovil, a jímž za starodávna se střílelo. — Šíp jest také známkou *Marsa*, pohanského boha války. — Aby se ze železné rudy kovu dobylo,

jeť k tomu všelikých příprav třeba. Nejprve se železná ruda co možná od země a od pouhého kamení odloučí, ve stoupách pak na drobno roztluče, ve velkých pecech, jež se vysoké peci zovou, pálí, až se železo rozpustí a z peci do vykopaných důlků teče, kde opět stydne a ztvrdne. Železo toto není ještě ryzí kov, neboť chová ještě mnoho přísad v sobě; jest křehké, nedá se kovati, toliko jen rozpouštěti a v rozličné kadluby slévati, jichž podobu pak podrží; pročež se nazývá také *litinou*. Opětným roztápěním a dalším spracováním odstraní se největší část příměsků a litina promění se v kujné železo, kteréž se více roztápěti nedá. Na to se v *kovaních* (hamrech) kuje v pruty, v *maších* (hutích) pak se dále zdělává. Kovaně jsou veliká, těžká, železná kladiva, jež jsouce zvláštním kolovým neb parním strojem pohybována, neustále jedno po druhém se zvedajíce a padajíce na kovadliny bijí. Maše však mezi válcemi a jinými stroji připravují desky, šíny, plechy, radlice, kosy, lopaty a podobné věci. Z roztopeného železa opět lze rozličné věci slévati, jako kamna, plotny, kamnovce, kotle, hrnce, kola, sochy, kříže; rozličné okrasy jako: prsteny, náušnice, podstavce na hodinky, řetízky k hodinkám, polovypuklé obrazy a jiné. Místo, kde se toto děje, nazývá se *slévárna*. — V Novém Jáchymově nalézá se *vysoká pec*, *kovaň*, *maše* i *slévárna*, kde se pěkné a důkladné věci ze železa hotoví. — V železných slojích Jáchymovských nalézá se krásně hlacený *merotec*, *kyz* a *vápenec*. — Nyní obrátíme kroky své k východu a po několika hodinách přibudeme do *Berouna*, města starožitného, jež leží na řece Berounce. — Před nedlouhým časem zahajovaly se zde několikráte do roka porady hospodářské. Porady hospodářské jmenují se schůzky rolníků a vůbec polních hospodářů, kde se společně radí, kterak se má půda polní, luční, zahradní vzdělávati; kterak se má dobytek pěstovati, aby z toho co možná velký užitek pro hospodáře vyplýval. Porady hospodářské, kdekoli se odbývají, působí zdárně ku zvelebení polního hospodářství, i lze očekávati, že i jinde dle potřeby se zavedou. Zde jest okresní úřad, přádelna a továrna na bavlněné látky; nedaleko města jest nádraží; v okolí jsou četné vápenice. — U Berouna nedaleko, a sice na severní straně, nalézají se nejstarší železné hutě v Čechách, *Staré Hutě* zvané. *)

Překročíme-li říčku *Litavku*, kteráž u Berouna do Berounky padá, a pustíme-li se k jiho-východu, přijdeme asi za malou hodinu do vsi *Tetína*, kde druhdy stál hrad *Tetín*, od *Tety*, dcery Krokovy a sestry Libušiny, vystavěný. Na hradě tomto asi o sto let později svatá Ludmila, první křesťanská kněžna a bába sv. Václava, nábožný život svůj trávila, posléz z návodu své tchýně, Drahomíry, mučedlnickou smrtí se světa sešla. Na pokání za tak hříšný čin dala pak Drahomíra dům, ve kterém ta vražda se

*) Pověst o Fridolinu, již německý básník Schiller v pěkné básni vylíčil, vzala zde svůj původ.

stala, ve chrám ke cti sv. Michala archanjela přestavěti. Z Berouna do Tetína mohli bychom také po železné dráze dojeti. — Z Tetína dáme se k severo-východu a přijdeme asi za hodinu k *sv. Ivanu pod skalou*, vesnici, kteráž leží v divokrásné krajině, a kdež se i dílna na předení bavlny nalézá. Na blízku viděti lze jeskyni skalní, v níž sv. Ivan za dávných časů (v devátém století, za časů knížete Bořivoje a manželky jeho Ludmily) poustevnický život trávil. — Odtud nastoupíme cestu opět poněkud k jiho-východu a za dobrou hodinu dostaneme se na *Karlův Týn* č. *Karlštein*, paměti nejhodnější hrad v Čechách, jenž se na příkré, vápencové skále, blíže řeky Berounky, vypíná. Hrad ten vystavěl Karel IV. roku 1348 k svému letnímu přebývání, i aby v něm říšské a královské klenoty, jakož i jiné důležité věci se chovaly. Nalézá se tu až posud mnohých vzácných památek starého českého malířství a řezbářství. — Pod hradem leží městys *Budňany*. Blíže Karlova Týna jest stanice téhož jména; odtud dáme se po železné dráze přes stanice *Řevnice*, *Dobřichovice*, *Všenory* až do *Radotína;* odtud, třeba pěšky, odebereme se k východu do okresního městečka *Zbraslavi*, kamž asi za hodinu dorazíme. Zbraslav leží u vtoku řeky Berounky do Vltavy. Ve Zbraslavi jest *cukrovar*, budova totiž, kde se cukr z cukrovky vaří a připravuje. — Pro upamatování znamená se místo, kde cukrovar se nalézá, homolí cukru . — Budova za cukrovar sloužící jest bývalý klášter cisterciacký, založený od krále Václava II. roku 1292. — Cukrovarů jest v Čechách velmi hojně. — Půjdeme-li ze Zbraslavi podle řeky Vltavy po proudu, tedy k severu, přijdeme do *Chuchle*, příjemné vesničky v rozkošném údolí s lázněmi a hostinskou zahradou. Na vrcholu příkrého vrchu, jehož stráně ze dvou stran půvabným hájem jsou zdobeny, vypíná se kostelík sv. Jana Nepomuckého. — Z Chuchle do Prahy nemáme již daleko; za čtvrt hodiny po dráze, aneb za hodinu pěšky, snadno minouce ves *Zlíchov* s kostelíčkem na skále, tuto cestu po silnici urazíme. —

Nyní obrátíme pouť svou k jiho-západu; dáme se po železné dráze přes *Hlubočepy*, *Chuchle*, *Radotín*, *Černošice*, *Všenory*, *Dobřichovice*, *Řevnice*, *Karlův Týn* a *Tetín* opět do *Berouna*. Mimo hrad Karlův Týn jsouť to vesměs vsi, při nichž stanice se nalézají. — Dráha ta, kteráž směřuje z Prahy k jiho-západu, nazývá se *Česká západní dráha*. — V Berouně, kde jsme se již obhledli, není třeba se zdržovati, po dráze dále ve směru jiho-západním lze nám se dostati do *Zdic*, vsi s nádražím, kde i cvočkářství hojně se provozuje. V okolí dobývá se železná ruda a výborný vápenec. — Jede-li se po dráze dále v témž směru, přijede se do okresního města *Hořovic*. Město toto jest znamenité pro svou železnou rudu, kteráž v okolí jeho se dobývá, a z níž v tamních vysokých pecech nejvýbornější železo v Čechách se připravuje. Znamenité a v mnohém ohledu nad jiné znameni-

tější jsou Hořovické slévárny a kovaně. — Vysoké peci, valcovny a kovaně znamenají se takto . — Jede-li se po dráze ze Zdic do Hořovic, leží asi v polovici cestě v pravo od dráhy v nevelké vzdálenosti město *Žebrák*, rodiště zasloužilých spisovatelů, bratří *Jana* a *Vojtěcha Nejedlého* a básníka *Šebastiana Hněvkovského*. V blízkém okolí města spatřují se dva staré hrady, *Žebrák*, již co zřícenina, a *Točník*, poněkud ještě zachovalý. Bylať to oblíbená sídla krále Českého Václava IV. — Z Hořovic se dráha na krátko obrací k západu; jedouce po ní dostaneme se na stanici *Zbiroh*. Městys *Zbiroh*, kde i okresní úřad jest, leží odtud nedaleko. Zde se hojně provozuje cvočkářství, a jsou tu železné hutě. — V okolí, zvláště k jihu u *Holoubkova*, jsou železné doly i hutě. — Z Hořovic dáme se k jiho-východu; půjdeme přes vsi *Jince* a *Hluboš*, jež leží nad říčkou Litavkou, a přijdeme do okresního města *Příbrami*, sedm mil od Prahy vzdáleného. Město toto jest velice znamenité pro své stříbrné doly, puchárny, stoupy a slévárny, jež na blízké *Březové Hoře* se nalézají. Doly tyto jsou ze všech v Čechách nejvydatnější; průměrně dobývá se z nich ročně asi 45.000 hřiven stříbra, kromě olova, otrušíku č. arsenu, surmy a klejtu, kterýž k polévání nádobí hliněného slouží, aby neprotékalo. Stříbro nachází se tu buď čisté, — ryzí, — aneb v rozličném sloučení. Nejhojněji naskytá se v Příbramských dolech stříbro ve spojení s leštěncem, kterážto ruda slove *leštěnec olověný*, jenž má barvu tmavěolověnou, jest křehký a tvrdší než olovo; tvar jeho jest obyčejně krychlený, a dá se podle krychlených ploch snadno štípati. Stříbra neobsahuje mnoho; ve 100 částích rudy nalézá se toliko 1—2 části *stříbra; olova* však bývá 86 částí a asi 12 částí síry. —

Dobývání stříbra z leštěnce děje se následujícím spůsobem: Nejprve se leštěnec uhlím praží, aby se větší díl síry spálil; pak se v pecech s uhlím roztaví a olovo tak dobyté ve zvláštních výhních v klejt proměňuje; co zbude, jest ryzí stříbro. — Z klejtu může se opět olovo pomocí uhlí v ohni dobývati. — Mimo leštěnec olověný nalézá se tu ještě, ač v mnohem menším množství, *leštěnec stříbrný křehký*, jenž má barvu šedou, tvar celistvý neb sloupkovitý. Stříbra v sobě velikou hojnost obsahuje, tak sice, že ve 100 částích rudy asi 70 částí stříbra a asi 30 částí síry a antimonu se nalézá. Poměry tyto se takto krátce znamenají: 70% (per cent.) stříbra, 30% (per cent.) síry a antimonu.*) —

Blejno stříbrné, jehož útvar jest sloupkovitý neb i celistvý; stříbra obsahuje as 65%, arsenu as 15% a síry as 20%. —

*) *Antimon* (surmik) jest kov samočistý, má barvu namodralou, silný lesk a jest velice křehký. Obyčejně nalézá se ve spojení s jinými nerosty, jako: *sírou, arsenem, vizmutem* a j. — Též se úmyslně slučuje s rozličnými kovy. Sloučen s olovem dává *liteřinu*, z níž se litery lejí na tisknutí kněh.

Arsen (také otrušík, sitaník) jest kov barvy cínové; pálen dává zápach česnekový, na vzduchu černě se opotí a ztrácí kovový lesk, v ohni netaje, ale prchá v parách, kteréž na studených věcech co bílá moučka se usazují, a moučkou jedovou č. utrejchem slove. Utrejch jest silný jed, rozpouští se ve vodě, ale nicméně v lékařství, barvířství, sklářství i jiných odvětvích průmyslu jest předůležitý. — Stříbrné ⚒ doly znamenají se měsíčkem a dvěma kladivy křížem přes ⚒ sebe. —

Město, kde se doly rudní ⚒ neb jiné nalézají, slove *horním městem.* — V Příbrami nalézá se také *hornická akademie*, škola totiž, kde se mladíci potřebným pro hornictví vědomostem učí; též jest tu vrchní horní úřad a úřad okresní, jakýž jest téměř všude ve větších městech. Na jižní straně města vypíná se vrch s kostelem Panny Marie, *Svatá Hora* zvaný, kamž mnozí lidé na pouť chodí. — Nyní pomysleme na zpáteční cestu; půjdeme po silnici k severo-východu a přijdeme do okresního města *Dobříše*, kde se nádherný zámek, v okolí pak železné hutě a několik rybníků nalézá. — Z Dobříše pustíme se k východu a přijdeme asi za dvě hodiny do *Nového Knína*, města horního, kde se před časy hojně zlata dobývalo. — Z Knína odebereme se k severu a přijdeme po dvouhodinné pouti do městečka *Mníšku*, kde se dobré hliněné nádobí pálí. — Z Mníšku pustíme se dále po silnici přes *Zbraslav*, *Chuchli* a *Zlíchov* do *Prahy*. —

Opět nastoupíme cestu k jihu; vyšedše Vyšehradskou branou, půjdeme po silnici, přes vsi *Kunratice* a *Zlatníky* do *Jilového*, horního okresního města nad Sázavou, asi tři míle od Prahy vzdáleného. Před časy byly tu bohaté doly na zlato; doluje se sice až posavad, ovšem jen malými prostředky; výtěžek celoroční však nepřesahuje průměrně 32 dekagramů zlata. — Od Jilového k východní straně leží, mimo jiná místa, městečko *Pyšelí*, kamž asi za tři hodiny pěšky se dostaneme; na blízku (v Čerčanech) jest stanice dráhy, kteráž slove *dráha císaře Františka Josefa* a běží z Prahy do jižních Čech. — Z Čerčan přibudeme po dráze, dáme-li se k severu, do starobylého města *Říčan*, kde jest okresní úřad. — Z *Říčan* pěšky neb po příležitosti k východu se ubírajíce, dostaneme se do okresního města *Černého Kostelce* neb *Kostelce nad Černými lesy*, i leží také toto město uprostřed rozsáhlých lesů. Povšimnutí hodný jest zdejší starobylý zámek. — Z Černého Kostelce půjdeme k severu, přijdeme do *Českého Brodu* a odtud dáme se po severní *státní dráze Rakouské* přes *Úvaly*, *Běchovice* do *Prahy*.

Opakování. Jmenujte dráhy, které jsme se naučili znáti, a udejte jich směr a místa, okolo nichž běží, až k hranicím kraje Pražského. — Udejte a ukažte města, kde se dobývá železná ruda, kamenné uhlí, stříbro, olovo, arsen. — Jmenujte řeky, které krajem Pražským tekou. — Jak se krátce znamená cukrovar? kovaně? kameno-uhelné doly? — železné doly? — stříbrné doly? — Jak se znamená vrch? pohoří? —

Z takových a podobných otázek upotřebí učitel těch, kteréž pro tu neb onu třídu dítek se hodí. — Aby žáci stanice na dráze si pamatovali, třeba jich na mapě stopovati a často opakovati.

B. Kraj Litoměřický.

Když jsme se s důležitějšími městy a místy kraje Pražského byli seznámili, obrátíme pouť svou i do ostatních krajů, abychom i tu poznali památná místa. Volnoť nám v kteroukoli stranu zaměřiti; my však nejprve k severu se obrátíme a obereme si nejdříve *kraj Litoměřický*. Vyjedeme si po *severní státní dráze Rakouské* přes Bubeneč, Podbabu, Roztoky, Libšice, Kralupy, Veltrusy; pak dále přes *Jenšovice*, *Beřkovice* a *Štětí* do *Roudnice*. Štětí i Roudnice jsou města, jež leží již v *kraji Litoměřickém*. — Ještě než k Roudnici dojedeme, spatříme na levo od železné dráhy znamenitě vysoký, homolovitý vrch uprostřed rozsáhlé roviny se vypínati: jeť to onen památný vrch *Říp*, o němž pověst praví, že náš praotec *Čech*, přišed přes tři řeky do země této, na něm se zastavil, a krásnou vůkolní krajinou zaujat, ji svému lidu za obydlí vykázal. — Jako u Slanské hory, tak i zde bylo roku 1853 odkryto místo pohřební č. *žaroviště*, ve kterém se popelnice, zbraně, kamenné klíny, okrasy všeliké a podobné věci nalezly. Lze se domýšleti, že tu i *božnice* (pohanský chrám) stávala, kde se bohům obětovávalo. Na temeni hory této bělá se starožitný kostelíček, v podobě této asi r. 1126 postavený, a to za příčinou vítězství, kteréhož byl kníže Soběslav I. s vojskem Českým pod znamením dvou dědiců Českých, sv. Václava a sv. Vojtěcha, nad vojsky Německými, císařem Lotharem vedenými, slavně vydobyl. —

Po železné dráze tedy přibudeme z Prahy do okresního města *Roudnice* asi za $1^3/_4$ hodiny. — Obyčejně se u nás za hodinu po železné dráze, jde-li to bez překážky a dlouhých zastávek, čtyry míle ujedou. — Roudnice jest město na Labi; jeho obyvatelé se živí plavectvím po Labi, obchodem, řemesly, vinařstvím a rolnictvím. Jest tu též továrna na tak zvané fisharmoniky a harmonia. Zdejší knížecí zámek náleží mezi největší a nejznamenitější v Čechách; chová znamenitou knihovnu a pamětihodnou sbírku zbroje. — Od Roudnice k severu leží město *Houstka* (Gastdorf), jehož obyvatelé se pěstováním chmele a vína zabývají. —

Z Roudnice pojedeme dále po železné dráze až do stanice, jež slove *Terezín*. Tu sestoupíme a půjdeme do Terezína, města a pevnosti, mnohými pevnými hradbami a příkopy hrazeného, kteréž leží nedaleko odtud při ústí Ohře do Labe. Jeť tu několikero pěkných ulic s náměstím, na kterém úhledný kostel stojí; ale také jsou tu mnohé vojenské budovy, jako zbrojnice a kasárny pro četné vojsko i také všeliká jiná zařízení a válečné potřeby. — Nedaleko odtud a sice k severo-západu leží město *Litoměřice*, kamž z Terezína cesta rovinou vede. Na cestě této, jakož i před Terezínem již,

naskytá se oku pohled velmi zajímavý a překvapující; spatřujeme před sebou velkolepé *Středohoří*, kteréž ve velikém polokruhu nás obklopuje. Viděti tu mnoho velikánů, mezi kterými hora *Milešovka* nad ostatní vyniká. — Asi za půl hodiny, minouce železný most přes Labe, octneme se v krajském okresním městě Litoměřicích, jež leží na pravém břehu Labe v utěšené a velmi úrodné krajině. Tutoť jest sídlo biskupa; také jest tu kromě jiných vzdělavacích ústavů bohoslovecké semeniště a ústav učitelský č. učitelské pedagogium. Na hřbitově Litoměřickém pochován jest proslulý básník *Karel Hynek Mácha* († r. 1838.) *Litoměřice* jsou město obchodní; zvláště na obilí, jakož i na chmel a ovoce bývají tu silné trhy. Zde jest také stanice pro parní lodě, které při vysoké vodě z Drážďan až do Obříství dojíždějí, při nízké jen u Litoměřic svou plavbu končí. Na parní lodi jest cestování nejen laciné, ale také rychlé a velmi půvabné. Parní loď, hnána jsouc parním strojem, jede rychle, zvláště po proudu. — U prostřed lodi nalézá se vysoký dymník (komín) a na povýšeném místě stojí správce lodi, který dalekomluvem (mluvící troubou) dává do vnitř lodi nařízení, dle kterého strojníci pomocí strojů loď řídí, jí všeliké potřebné záhyby a obraty dávajíce. Svrchní podlaha lodi jmenuje se paluba, kde obyčejně cestovatelé při pěkné povětrnosti buď stojí, buď sedí, neb se i sem tam procházejí. Při deštivém počasí zdržují se pod palubou v prostranné komnatě, kteráž sedadly, stoly a mnohým pohodlím jest opatřena. Pod palubou nalézá se i kuchyně, kde rozličná jídla se připravují a cestujícím za určité ceny prodávají. — Jako parní vůz, tak i parní loď v jistých vzdálenostech se zastavuje, aby mnohým spolucestujícím lze bylo, podle své vůle loď opustiti a noví příchozí aby opět na loď vstoupiti mohli. U města *Lovosic* se loď na krátko zastavuje. Než na lodi po třetí se zazvoní, třebať jest každému, kdo na břehu dlí a s lodí dále plouti hodlá, na loď se odebrati. — Lovosice jsou město okresní, jež leží v pěkné úrodné krajině; jeho obyvatelé živí se plavectvím, sadařstvím a vinařstvím a vedou silný obchod s ovocem. Nedaleko odtud vypíná se vysoký vrch *Lovoš*, u jehož paty výborné štěpnice se rozkládají. Co krajině té zvláštní půvabnosti dodává, jest hojnosť ovocného stromoví, jež všude nejen zahrady, ale i cesty a silnice vroubí. — Od Lovosic zahýbá se Labe k severu. Ve vzdálenosti asi jedné míle odtud leží na pravém břehu řeky ves *Žernoseky*, pověstná svými vinicemi, kde se tak zvané *Žernosecké víno* pěstuje. — Dále spatřujeme na tomže břehu příkrou skálu jako z řeky vystupovati, jejíž témě zříceniny starého hradu *Střekova* nese. Ještě o něco dále k severu a sice na levém břehu leží okresní město *Oustí*, příjmím nad Labem, kde řeka Běla do Labe padá. Zde jest hlavní zastávka pro parní loď, asi hodinu trvající, a nádraží. — Obyvatelé zabývají se hotovením lodí říčních, vinařstvím a pěstováním chmele a ovoce. U Oustí porazili Husité pod vůdcem svým Prokopem Velikým r. 1426 veliké vojsko německé, kteréž, do Čech vtrhnuvši, vše plenilo a hubilo. — Z Oustí mohli bychom se po lodi plaviti

daleko a daleko k severu; my však se dáme po dráze směrem k západu a přijedeme do *Teplic*, města výstavného a proslulého léčivými lázněmi, kde voda teplá již ze země do koupelí se přýští. V městě jest okresní úřad. Okolí jest velmi půvabné s mnohými procházkami. — Od Ústí jiho-západně jest ves *Stadice*, která leží nad Bělou, památná tím, že odtud pocházel, jak pověst praví, *Přemysl* oráč, jejž kněžna Libuše sobě za manžela a národ Český za soudce a knížete svého zvolil. Právě, když pole blíže Stadic doorával, přibrali se poslové od kněžny Libuše, aby mu oznámili její úmysl.*) — Od Teplic k jiho-východu vypíná se vrch *Milešovka*, s něhož jest utěšené podívání na vůkolní krajinu a velkou část Středohoří. — Od Teplic k severu leží horní městečko *Krupka*, (Graupen) s doly na cínovou rudu, kteráž v podobě krupek se objevuje. Cín znamená se krátce takto: 2. — Od Teplic k severo-východu, asi tři hodiny cesty, leží ves *Chlumec*, kde někdy stál župní hrad, od něhož ves své jméno má. U hradu toho, jakož u příležitosti o Řípu již bylo pověděno, že vydobyto bylo vítězství Čechů pod knížetem Soběslavem I. nad německým vojskem. — Asi o sedm set let později, a sice r. 1813, následovalo v těchže místech vítězství vojsk Rakouských, Ruských a Pruských nad vojskem Francouzským. — Od Ústí k severu leží okresní město *Děčín*, kam vede železná dráha. Město leží v údolí při vtoku Ploučnice do Labe i jest téměř ze tří stran příkrými lesnatými horami obklíčeno. Obyvatelé živí se děláním lodí, plavectvím a obchodem. Nemalou ozdobou města jest zámek na příkré skále stojící, v němž se chová bohatá knihovna, archiv a obrazárna. Po stráni zámeckého vrchu k jižní straně rozkládá se veliká pěkná zahrada. Z Děčína přes Labe vede řetězový most do *Podmokel* (Bodenbach), vsi, jež rozkládá se v rozkošné krajině s mnohými nádhernými letohrady, a kde velké jest nádraží, odkud se dále buď k severu do Sas aneb k jihu ku Praze po železné dráze jeti může. Dráha ta slove, jak již známo, *severní státní dráha Rakouská*. — Z Prahy jede se po ní k severu do Roudnice a odtud přes Terezín, Ústí nad Labem až do Podmokel. Děčín i Podmokly jsou od Prahy as 12 mil vzdáleny. — Od Děčína k jiho-východu leží okresní město *Benešov*; k východní straně leží okresní město *Česká Kamenice* s brusírnami na sklo a s papírnou, mimo to i stávkářství zde se provádí. — Od Kamenice k jihovýchodu leží okresní město *Hajda*, kde jsou dílny na plátno, na plátno voskované a na zrcadla. — Od Hajdy opět k jihu nalézá se okresní město *Česká Lípa*, kde taktéž jsou mnohé dílny na sukno, na plátno, na stroje a tiskárny na kartoun. — Od Hajdy k severo-východu leží okresní město *Cvikov*, kde živý se jeví průmysl přádelnami, barvírnami a brusírnami skla. — Od Hajdy k severu leží město *Chřibská* (Kreibitz) s podobným prů-

*) Od Stadic jiho-východně nalézá se pole, jež sluje *pole Přemyslovo*, jinak i *královské*. Zde na památku knížete Přemysla dal hrabě Ervin Nostic r. 1841 postaviti pomník.

myslem. — Od Chříbské, k straně severo-východní, leží nedaleko město *Georgenthal* (Jiřetín), jehož obyvatelé se zabývají předením příze a tkalcovstvím. — Dále v tutéž stranu leží okresní město *Warnsdorf*, kdež znamenitý průmysl jeví se zvláště v hotovení zboží lněného a bavlněného. — Od Chříbské k severu leží městečko *Krásná Lípa* (Schönlinde) a ještě dále k severu jest okresní město *Rumburk* (Ronov); jak zde, tak i v předcházejícím městečku vede se živý průmysl u vyrábění zboží lněného, bavlněného a stávkářského. Místa tato, jež jsou železnou drahou spojena, na mapě vyhledejte. — Města *Benešov* a *Česká Lípa* leží na dráze, kteráž vede z Děčína ku straně jiho-východní a slove *Česká severní dráha.* — Od Rumburka severo-západně leží okresní město *Šluknov*, kde jest několik továren, jmenovitě na shotovování zboží bavlněného, na drátěná síta, na shotovování klobouků a čepic z dřevěných třískek a na shotovování strojů. — Od Rumburka ještě dále v tu stranu jest okresní městys *Hanšpach*, kde plátenictví a stávkářství se provádí. Hanšpach jest od Prahy vzdálen 13 mil. — Všechna místa: Děčín, Benešov, Česká Kamenice, Falkenov a Tanenberk; pak Krásná Lípa (Schönlinde), Rumburk, Šluknov jsou spojena odvětvím dráhy, kterážto slove: *dráha podél hranic severo-západních.*

Opakování. Po které železné dráze a kudy přijedeme do Děčína? — Kudy z Děčína do Prahy? — V kterých městech a místech jest okresní úřad? — Která města a místa vyznamenávají se hotovením látek lněných, vlněných a bavlněných? — Která místa jsou v ohledu dějepravném pamětihodná? — U kterých míst jest nějaká významná hora? — Jmenujte a ukažte všecka důležitější města a místa kraje toho! — Ku kterému pohraničnému pohoří přiléhá kraj tento? —

C. Kraj Boleslavský.

Nyní odebereme se do *kraje Boleslavského*, jenž leží, jako kraj Litoměřický, skoro severně od kraje Pražského. Pojedeme po dráze přes *Vysočany*, *Satalice*, *Čakovice*, *Neratovice*, *Byšice* a *Chotětov* do *Mladé Boleslavi*, jindy města krajského. Dráha, kteráž vede jmenovanými místy z Prahy do Mladé Boleslavi a dále do Turnova slove *Neratovicko-Turnovská dráha.* — Mladá Boleslav jest Boleslavem I., knížetem Českým, založena. Tuto se nalézá, jak vůbec ve větších městech, více vzdělavacích ústavů: jest tu obecní vyšší gymnasium, obecná škola, opatrovna pro malé dítky. Boleslav jest od Prahy asi 7 mil vzdálena. — Od Ml. Boleslavi k západu nalézá se město *Mšeno*; k jihu na řece Jizeře leží město *Nové Benátky* s továrnou na zápalky; ještě dále k jihu leží *Lysá*, město se zámkem, jenž mimo bohatou knihovnu, mnohé vzácné umělecké a starožitné památky v sobě chová. — Od Lysé k východu leží *Nymburk*, město nad Labem, jež jest až posud starými hradbami a příkopy obehnáno. Zde našla Eliška, sestra

Václava III., posledního Přemyslovce, útočiště a ochranu, pronásledována jsouc od svého švagra, Otty Korutánského, toho času krále Českého (což se stalo před r. 1310)*) — Z Ml. Boleslavi obrátíme se k severu po dráze, kteráž táhne se podle řeky Jizery přes ves *Kosmonosy*, kde je stanice a velká fabrika na kartouny, a přes město *Bakov*, jehož obyvatelé zabývají se pletením košíků, do *Mnichova Hradiště*, města s velkým zámkem. — Odtud k západu, asi 3 hodiny cesty leží okresní město *Bělá*, kde jest i lesnická škola. — Severo-západně od města Bělé vypíná se kuželovitý vrch *Bezděz*, jenž na svém temeni zříceniny starého hradu nese. Na jiho-východní patě jeho leží ves stejného jména. — V tutéž stranu za Bezdězem leží město *Doksy* (Hirschberg) při velkém rybníku; jest tu fabrika na kartouny. — Od Bělé k severu viděti město *Kuřivody*, jehož obyvatelé plátenictví provozují. Dále severo-východně leží okresní město *Český Dub* (Böhmisch-Aicha) s fabrikou na kartouny. — Odtud severo-východně nalézá se město *Hodkovice* (Liebenau) s továrnou na vlněné a polovlněné zboží; mimo to zanášejí se mnozí obyvatelé zdejší broušením drahokamů. — Od Č. Dubu jiho-východně leží okresní město *Turnov*, kam z Mnich. Hradiště železná dráha vede. Obyvatelé mnozí zabývají se broušením drahých kamenů, jakož i připravováním a leštěním sklenné hmoty na spůsob drahých kamenů, kteryžto průmysl však valně zachází. Turnov jest od Prahy asi 11 mil vzdálen. Na blízku vypíná se vrch *Kozákov*, na němž chrysolity a mnohé jiné drahé kameny se naskytují, druhdy však hojněji než nyní. — Jde-li se od Turnova k jihu, přijde se asi za dvě hodiny do *lázní Sedmihorských*. V tutéž stranu něco dále vypíná se v divokrásné krajině *Hrubá Skála*, prastarý hrad, jenž v novější době upraven jest v zámek. Tuto před několika sty lety Beneš Hermanov, župan Budišínský, postaviv se v čelo lidu Českého, sebraného na chvat, porazil Sasíky, již byli do země České vtrhli a vše plenili. — Dále v tutéž stranu vypínají se dvě vysoké ohromné skály se sříceninami bývalého hradu *Trosky*. Od Turnova k jihu leží *Sobotka*, okresní město, jehož obyvatelé soukenictvím a plátenictvím se živí. — Z Turnova směrem k severovýchodu přijede se po železné dráze do okresn. města *Železného Brodu*, kde jest přádelna na vlnu. Cestuje-li se od Turnova k severu, přijde se do okresn. města *Německého Jablonce* (Gablonz), kde se mnoho sukna vyrábí; jinak i obyvatelé se sklem, šmelcem, skleněnými perlami a granáty znamenitý obchod vedou. — Z Turnova po dráze směrem k severu přes *Sichrov*, *Hodkovice* a *Rychnov* (Reichenau) dostaneme se do *Liberce* (Reichenberg), okresn. města, jež náleží mezi největší a nejlidnatější v Čechách. Jest zde realní škola, škola tkalcovská, škola obchodnická a řemeslnická. Tuto se nalézají také dílny na vlněné a ba-

*) Přemyslovci nazývala se všecka knížata z rodu Přemyslova, kterýž vládl v Čechách téměř po šest století.

vlněné zboží a dílny na stroje. Zdejší sukna jsou výborná a protož nalézají i za hranicemi velké obliby a hojného odbytu. Avšak nejen v Liberci, ale i v okolní krajině, kteráž ovšem pro svou hornatosť a studenosť nevalně se hodí k polnímu hospodářství, rozšířen jest podobný průmysl. Liberec jest od Prahy v rovné čáře asi 12 mil vzdálen. — Od Liberce k jiho-západu as na půl hodiny cesty vypíná se vysoký vrch *Ještěd*, jejž na mnoho mil viděti lze. — Od Liberce k severu leží *Friedland*, město okresní, úhledné, kamž také vede železná dráha; jest asi 15 mil od Prahy v rovné čáře vzdáleno. — Od Friedlandu jiho-východně, v nevelké vzdálenosti, leží lázenské místo *Libverda* a k východu město *Neustadtl* (Nové město), jehož obyvatelé živí se z velké části plátenictvím. — Od Liberce, jde-li se k severo-západu, přijde se do města *Chrastavy* (Kratzau), jež leží v pěkném údolí na dráze *Liberecko-Žitavské*. Obyvatelé provozují soukenictví a plátenictví. — Od Liberce k západu leží *Jablonné* (Gabel) okresní město s továrnami na vlněné zboží, kdež i silné trhy na obilí se odbývají. — Od Jablonce k jihu leží *Mimoň* (Niemes), město okresní s továrnami na mnohé lučebnické výrobky (na octan olovitý, cínovou sůl, dřevovou kyselinu); jest tu i fabrika na kartouny a mimo to provozuje se tu soukenictví. — Od Mimoně k severo-západu leží *Zákupy* (Reichstadt) město s pěkným zámkem, kde císař Ferdinand Dobrotivý po letní dobu dlíval. Jsou zde fabriky na solnou kyselinu a ledek a provozuje se tu soukenictví a plátenictví.

O p a k o v á n í. Jakým průmyslem vyniká kraj Boleslavský? — (Vyráběním vlněných, bavlněných i také lněných látek; připravováním lučebnických výrobků; broušením drahých kamenů). — V kterých místech jeví se průmysl ten? — Jmenujte a ukažte místa památná v ohledu dějepravném! — Jmenujte a ukažte pamětihodné hory kraje Boleslavského a Litoměřického! — Kterými městy a místy běží železná dráha z Turnova ku Praze? — (Přes Mnich. Hradiště, Bakov, Kosmonosy, Mlad. Boleslav, Chotětov, Vrutice, Neratovice, Kojetice, Čakovice, Satalice, Vysočany.*) — Z Prahy do Turnova? — Jmenujte tato místa, kudy dráha běží, nazpaměť. — Jak se dráha ta jmenuje? — Po které železné dráze a kudy bychom z Podmokel do Prahy se dostali? — Jmenujte všecka důležitější města a místa obou těchto krajů? — Ku kterému pohraničnému pohoří přiléhá kraj Boleslavský? —

D. Kraj Jičínský.

Nyní prohledneme kraj *Jičínský*. Z Prahy se tam dostaneme po *severní státní dráze Rakouské* přes *Běchovice*, *Úvaly*, *Český Brod*, *Pečky*, *Velim* až do *Kolína*, města okresního, jež leží nad Labem; odtud pojedeme k severu až do *Velkých Vosek*; odtud severo-východně přes okresní město *Chlumec* nad Cidlinou,

*) Scházející místa, potřeba-li toho žádá, na mapě se naznamenají.

kde jest fabrika na všeliké stroje. U prostřed náměstí stojí pomník básníka *Václava Klicpery*, rodáka Chlumeckého, jejž ctitelé Klicperovi dne 16. srpna r. 1874 jemu na památku byli postavili a slavně zasvětili. — Z Chlumce přijde se po dráze do okresního města *Nového Bydžova*, jež leží nad Cidlinou. Zde jest rozsáhlý závod koželužský. — Od Bydžova severo-západně leží okres. město *Králové Městec*. — Z Bydžova jedouce po železné dráze dále k severu, dostaneme se přes *Smidary* a *Ostroměř* do krajského a okresního města *Jičína*, rozprostírajícího se v rozkošné krajině. Zde jest krajské museum. Jičín vzdálen jest od Prahy asi 11 mil v rovné čáře. — Na blízku ve *Valdické Kartouze* nalézá se velká státní trestnice, kteráž zřízena jest z někdejšího kláštera Albrechtem Valdšteinem vystavěného pro řeholníky Kartusianské. Dráha, kteráž vede z Kolína přes Velké Voseky, Chlumec a nový Bydžov do Ostroměře jest *část trati dráhy severo-západní Rakouské*. Z Ostroměře vede výběžek dráhy té do Jičína. — Od Jičína k jihozápadu nalézá se okres. město *Libáň*, jehož obyvatelé zabývají se shotovováním plátna a poloplátna, i také rolnictvím a sadařstvím. — Od Jičína k jihu nalézá se městečko *Kopidlno* s velkým zámkem a s velkými rybníky. Kopidlanští kapři jsou pro chutné maso pověstní. — Od Jičína k severu leží okresní město *Lomnice*, kde nejen v městě, ale i v okolních vesnicích plátenictví se provozuje. — Ještě dále k severu jsou *Semily*, okr. město, kde jest přádelna na bavlnu a papírna. Semily jsou rodiště *Fr. Lad. Riegra* a přírodozpytce *Adama Frant. Petřiny*. — Od Jičína k severo-východu leží okresní město *Nová Paka*. V okolí nacházejí se České granáty. I tuto provozuje se plátenictví. — Od Jičína dále k severo-východu leží okresní město *Hostinné* s papírnami, kde i přádelnictví a plátenictví se provádí. Od Hostinného k severo-západu leží okresní město *Jilemnice* (Starkenbach), kde se též silně plátenictví provozuje. V okolí nalézají se měděné rudy. —. Od Jičína k jihovýchodu leží okresní město *Hořice*, kde se obyvatelé zanášejí plátenictvím, hotovením bavlněných látek a štěpařstvím. — Povšimli jste si zajisté, že v městech a místech na severu zvláště mnoho lněných látek se hotoví. To pochází odtud, že půda této hornaté části země České, jakož skoro každé hornaté krajiny, pro pěstování lnu velmi jest příhodná. Ale za to obilí, mimo oves a něco málo ječmene, mimo zemáky, pro chladnou povětrnosť dařiti se nechce. Ale ještě více dařilo se plátenictví a i také krajkářství tehdy, než v okolních zemích na důkladných strojích příze rychle se spřádala a plátno se tkalo. —

Nedaleko Jilemnice k severo-východu leží okresní město *Vrchlabí* (Hohenelbe), kde se nalézá přádelna a továrna na shotovování bavlněného zboží, jakož i velké závody na bílení plátna, příze a nití. — Od Jilemnice k severo-západu nalézá se město *Vysoká* se školou, kde se mládež pletení věcí ze slámy vyučuje. — Od Vysoké k severu nachází se okresní město *Rokytnice* a ještě dále k severu, téměř na samých hranicích ves *Nový Svět* (Neu-

welt), kde jest továrna na sklo tabulové, duté, bílé i barevné. Továrna či skelná huť znamená se takto: . Nový svět jest od Prahy vzdálen téměř 14 mil. — Ubírajíce se odtud k východní straně po hranici, spatříme tu v pohraničném pohoří Krkonošském několik vysokých hor, z nichž každá přes 1264 metrů výšky nad hladinou mořskou čítá. Nejprv viděti jest *Šišák*, dále *Šišník*, posléz *Sněžku*; od Sněžky k jihu vypíná se hora *Studničov*. Mezi těmito horami pramení se řeky *Úpa*, *Labe* a *Jizera*. — Od Hostinného přijde neb oklikami po železné dráze (po trati *severo-západní dráhy Rakouské*) přijede se směrem k východu do okresního města *Trutnova*, jež leží na pravém břehu Úpy. Zde jest továrna na rozžehadla, na shotovování bavlněného zboží, tiskárna na kartouny a přádelny na lněnou přízi. — Od Trutnova k severu, téměř u hranice leží okresní město *Zacléř* (Schatzlar), s přádelnou, skelnou hutí, a i průmysl plátenický se tu provádí. V okolí jsou bohaté kamenouhelné doly. Zacléř jest od Prahy 16 mil vzdálen.

Opakování. Kterými městy bychom jeli po dráze z Turnova do Trutnova? (přes *Železný Brod*, *Semily*, *Líbštat* a *Hostinné*). — Po které dráze a kudy dostaneme se z Nové Paky do Prahy? — Kudy přijedeme z Rumburka do Bakova, z Bakova do Prahy? — V kterých krajinách a městech provádí se průmysl v plátenictví a soukenictví? — Ku kterému pohraničnému pohoří přiléhá kraj Jičínský? — V kterou stranu od kraje Pražského leží kraj Jičínský? — Jmenujte rodiště znamenitých mužů v kraji Jičínském? — Jmenujte a udejte, kde jsou největší hory kraje toho? —

E. Kraj Královéhradecký.

Z Prahy dostaneme se po železnici přes Běchovice *Úvaly*, *Č. Brod*, *Pečky*, *Kolín*, *Labskou Týnici*, *Přelouč* do *Pardubic*; odtud po dráze přes ves *Opatovice* do krajského a okresního města *Králové Hradce*, kde jest i sídlo biskupské. Město leží při vtoku Orlice do Labe a jest posud pevnými hradbami a příkopy obehnáno, ačkoli výrokem vyšších příslušných míst již před více lety přestalo býti pevností. Zde jest mimo realné a obecné školy i gymnasium s botanickou č. rostlinnou zahradou, bohoslovecké semeniště a ústav učitelský. Tu jest světoznámý závod na hudební dechové nástroje pana *Fr. Červeného*. Hradec obdržela Eliška, vdova po králi Českém Václavovi II. za věno, kdež také — (asi od roku 1308) — bydlela. Kromě Králové Hradce patřily královně té k svobodnému užívání *Jaroměř*, *Králové Dvůr*, *Trutnov*, *Polička*, *Chrudím* a *Vysoké Mýto*, kterážto města se také *městy věnnými* nazývají. Králové Hradec proslul také tím, že jest rodištěm mnohých znamenitých mužů, zejmena výtečného dějepisce Václ. Vladivoje *Tomka*, spisovatelů pro mládež: Liboslava *Zieglera* a Josefa *Rautenkrance*, básníka Karla Sudimíra *Schneidra*, proslulého lékaře Karla Josefa *Rokytánského*, učence Stanislava *Vydry* a j. —

Od Králové Hradce k západní straně leží městys *Nechánice* s okresním úřadem; k severu leží na též dráze městečko *Smiřice*, kde jest stanice; východně odtud leží okresní město *Opočno* se zámkem, v němž se chová starožitný obraz, podobizna totiž znamenitého pána Českého Zdeňka Kostky z Postupic, v roku 1426 malovaný. — Ku straně východní leží *Třebechovice*, starožitné město, rodiště Jana Teobalda *Helda*, zasloužilého lékaře a skladatele písní pro mládež. — Ještě dále k východu nachází se okresní město *Rychnov*, kdež mimo přádelnu na vlnu jsou i soukenické valchy; obyvatelé zanáší se tkalcovstvím a hotovením látek bavlněných. Na zvonici při chrámu sv. Trojice visí starožitný zvon 140 centů těžký. — Od Rychnova poněkud k západu leží starožitný městys *Týniště;* k jiho-západu, nad Divokou Orlicí, leží okresní město *Kostelec* s továrnou koželužskou; jiho-východně, taktéž nad Div. Orlicí jest okresní město *Žamberk*, tím právě pamětihodno, že se tu narodil *Prokop Diviš*, kterýž s Benjaminem Franklinem, onen na Moravě r. 1754, tento v Americe současně hromosvod vynalezl, aniž jeden o vynálezu druhého věděl. — Od Žamberka k východu leží okresní město *Králíky* (Grulich), blíže Moravských hranic; zde vyrábí se hojně plátna, poloplátna, hraček a obrázků. — Od Rychnova k severo-západu nalézá se město *Solnice*, kde jest veliký závod na bílení příze a plátna i také provádí se tu soukenictví; ještě dále k severo-západu leží starobylé město *Dobruška*, kde se mnoho plátna hotoví a kde i obyvatelé valný vedou obchod s obilím, lnem a přízí. — Od Dobrušky k severu leží při řece Metuji město okresní *Nové Město*, jehož obyvatelé hotovením plátna a poloplátna i také štěpařstvím se zabývají. — Od Nového Města k západní straně leží pevnost *Josefov* při vtoku Metuje do Labe, kde jest i nádraží. Pevnost tato byla založena od císaře Josefa II. r. 1781 na místě, kde dříve stála vesnice *Ples,* i byla dostavěna r. 1787. Jména Josefov dostalo se jí na počest jejího zakladatele. — Nedaleko Josefova k severu leží okresní město *Jaroměř* a sice na levém břehu Labe, přes kteréž vede řetězový most. V Jaroměři nalézá se znamenitá přádelna a továrna na zápalky; i plátenictví a soukenictví živě se tu provozuje. — Od Jaroměře severo-východně leží na levém břehu Labe okresní město *Králové Dvůr*, proslaveno Královédvorským rukopisem, totiž překrásnými básněmi z dávných věků, kteréž pod věží kostelní r. 1817 *Václavem Hankou*, toho času knihovníkem v Museum království Českého, nalezeny byly. Na památku vynálezu toho dali občané Královédvorští postaviti nádherný divadelní dům, jenž Hankovým divadlem sluje. — Od Jaroměře k severo-východu leží městys *Skalice Česká*, kde jest nádraží; ještě dále v tu stranu nalézá se okresní město *Náchod*, kde mnoho plátna a poloplátna se vyrábí. Mezi Náchodem a Skalicí byla svedena bitva r. 1866 mezi vojskem Rakouským a Pruským, v níž vojsko Rakouské přesile Pruské podlehlo. — Od Náchoda téměř k severu leží okresní město *Police* s přádelnou, kde, jako i v mnohých okolních místech, mnoho plátna se vyrábí. — Od Police severo-

východně leží okresní město *Broumov* v horách, blíže pomezí Kladského. Zde jest velkolepý klášter Benediktinský; mimo to provádí se tuto přádelnictví a soukenictví. — Od Police severozápadně leží *Abrspach horní,* městys horní téměř na samých hranicích, kde jsou doly na cín, i též rašelina se tu kopá. — Něco jižněji nedaleko Abrspachu horního jest *Abrspach dolní,* ves pamětihodná tím, že na blízku vypínají se pískovcové, tak zvané Abrspašské, skály tvaru rozličného a podivného, kteréž pro tyto vlastnosti zhusta navštěvovány bývají. — Od Police západně leží poutnické a lázeňské místo *Svatoňovice,* s nádražím; v okolí kopá se kamenné uhlí. — Povšimněte si nyní také dráhy, která vede z Pardubic k severu až k pomezí Krkonošskému a té, kteráž jako její odvětví od Jaroměře k severo-západu běží. Tato dráha i se svým odvětvím, kteréž její *trati* slove, nazývá se *jižní severo-německá spojovací dráha.* — Jižní severo-německá spojovací dráha jde z *Pardubic* těmito místy, kteréž vyhledati můžete: přes *Opatovice, Králové Hradec, Smiřice, Jaroměř, Skalici, Svatoňovice* ke vsi *Bernarticům,* kterážto ves leží již u samých hranic severních. — Trať její vede z *Jaroměře* do *Liberce* přes *Kuks, Králové Dvůr, Starou Paku, Líbštat, Semily, Železný Brod, Turnov, Hodkovice, Rychnov.*

Opakování. Po které dráze a kterými místy bychom z Bernartic dostali se do Pardubic a odtud do Prahy? — Po které dráze a kterými městy bychom z Liberce do Král. Hradce a odtud do Prahy se dostali? — Kde se dobývá ruda cínová? — Kde jsou znamenité skelné hutě? — Ku kterému pohraničnému pohoří přiléhá kraj Královéhradecký? — V kterou stranu od kraje Pražského leží kraj Královéhradecký? — V kterou stranu od Prahy leží město Králíky? — Jmenujte a ukažte řeky, které tekou krajem Královéhradeckým, Jičínským, Mladoboleslavským, Pražským a Litoměřickým. —

F. Kraj Chrudímský.

Z Prahy do kraje *Chrudímského* vede státní severní železná dráha Rakouská. Nejprvnější znamenitější město kraje tohoto jest okresní město *Přelouč,* ležící na levém břehu Labském; zde jest stanice a závod na vyrábění líhu. — Od Přelouče k severo-východu nalézá se město *Bohdaneč* uprostřed mnohých a velkých rybníků. — Jede-li se z Přelouče po dráze k východní straně dále, přijede se do *Pardubic,* města okresního, jež leží na levém břehu Labe při ústí Chrudimky v pěkné úrodné a na rybníky hojné krajině. Blíže města jest nádraží státní i nádraží dráhy jižní severo-německé spojovací dráhy a stanice telegrafická. Mimo jiné pamětihodné budovy jmenovati sluší velkolepou budovu realních škol. Pardubice jsou rodiště proslulého *Arnošta z Pardubic,* prvního arcibiskupa Pražského, na kteréžto důstojenství byl r. 1344 uveden. Pardubice jsou od Prahy vzdáleny asi něco přes 12 mil. — Ne-

daleko odtud k severu a sice na pravém břehu Labe vypíná se vysoká hora *Kunětická*, na níž zříceniny hradu Kunětického strmí. — Od Pardubic severo-východně leží *Sezemice*, starožitné město nad Loučnou; ještě dále v tu stranu leží okresní městys *Holice*, a ke straně východní leží městys *Dašice* nad řekou Loučnou; dále ještě k východu leží starobylé město *Choceň*, a sice na levém břehu řeky Orlice tiché, s nádherným zámkem a pěkným parkem, při němž jest nádraží. — Z Pardubic vede dráha k jihu, ta slove *Rakouská dráha severo-západní;* po té, dáme-li se v tu stranu, dostaneme se do krajského a okresního města *Chrudimi*, jež leží nad řekou Chrudimkou; tutoť jest tiskárna na kartouny a na šátky, velký závod koželužský a fabrika na vyrábění líhu. Pamětihodný jest děkanský chrám s pěkným obrazem Spasitelovým. Zdejší trhy na koně jsou hlučné. — Od Chrudimi k západu leží *Heřmanův Městec* s továrnou na rozžehátka a fabrikou na líh. V okolí láme se světlomodrý a bělavý mramor. — Od Chrudimi k jihu leží okresní městys *Nasevrky;* k jiho-východu městys *Chrast* s továrnou na zápalky a závodem na vyrábění líhu; téměř v tu stranu leží okresní město *Skutče* (Skuteč, Skuč) rodiště výtečného hudebního skladatele *Václava Jana Tomáška.* — Od Skutče poněkud k jihu nalézá se *Hlinské* (Hlinsko) okresní město nad řekou Chrudimkou, jehož obyvatelé zabývají se hrnčířstvím a plátenictvím; jest tu i závod na vyrábění líhu. — Tutéž živnosť provozují obyvatelé města *Svratky*, kteréž leží od Hlinska jiho-východně. — Od Chrudimi k východu nalézá se okresní město *Vysoké Mýto*, jež leží nad Loučnou. Město toto jest rodiště znamenitých spisovatelů *Aloise Vojt. Šembery* a bratří *Jiroušků.* — Od Vysokého Mýta k jiho-východu též nad řekou Loučnou leží okresní město *Litomyšl*, kde jest závod na vyrábění líhu. Obyvatelé, jakož vůbec ve větších městech, zanášejí se všelikými řemesly, ale zde mimo to zvláště pěstováním lnu. — Od Litomyšle k jihu leží okresní město *Polička* s fabrikou na lampy a závodem na vyrábění líhu. — Od Poličky k jiho-východu, blíže hranic Moravských, leží městys *Svojanov*, kdež jest líhopalna. V okolí dobývá se tuha. — Od Vysokého Mýta k severo-východu, a sice nad řekou Orlicí tichou, leží *Brandýs*, kdež jest i nádraží státní severní železné dráhy Rakouské. Tuto dne 5. září 1865 postaven byl blíže města pomník *Janu Amosu Komenskému,* biskupu bratří Českých a důkladnému opraviteli školního učení. — Od Brandýsa k jiho-východu na též železné dráze leží okresní město *Ústí nad Orlicí* při ústí Třebovky do Orlice, kde se čile provozuje přádelnictví a soukenictví. Ústí jest rodiště proslulého spisovatele *Matěje Sychry,* kterýž sepsal mnohé pěkné básně a knihy k poučení a ušlechtění mládeže. — Jede-li se dále po severní státní dráze Rakouské k jiho-východu, přijede se do města *České Třebové,* kde jest i stanice. Zde se narodil *Jan Hýbl,* nadaný a pilný spisovatel, kterýž neopomenul prospěšnými spisy i mládeži se zavděčiti. — Od České Třebové k východní straně leží okresní město *Lanškroun* s továrnou na plátěné a bavlněné látky a se závo-

dem na vyrábění líhu; též i soukenictví se tuto provozuje. Lanškroun jest od Prahy vzdálen asi 21 míli.

O p a k o v á n í. Jakým průmyslem kraj tento zvláště vyniká? — Které dráhy nám již známé a v jakém směru probíhají tento kraj? — Kudy po železné dráze bychom se nejdříve dostali z České Třebové do Roudnice? do Turnova? do Josefova? — Ku kterému pohraničnému pohoří přiléhá kraj Chrudímský? — Kde se nalézá hojně rybníků? — Jmenujte slovutné muže a udejte i jejich rodiště. — Jmenujte znamenitá místa kraje toho? —

G. Kraj Čáslavský.

Nyní prohledneme památnosti kraje *Čáslavského;* tam vede známa nám již cesta — severní státní dráha Rakouská — po níž asi za dvě hodiny dostaneme se z Prahy do *Kolína*, okresního města, jež leží nad Labem, kde jest nádraží a telegrafická stanice. Velkolepý a starobylý chrám, vystavěný ve slohu gotickém, jest zvláštní a první ozdobou města toho. — Po téže dráze jedouce ke straně východní, dostaneme se do *Týnce*, starobylého města, ležícího nad Labem, kde jest stanice; mimo to i veledílna na vydělávání kožích. — Od Kolína k sévero-západu leží na pravém břehu Labe okresní město *Poděbrady,* kamž se *po severo-západní dráze Rakouské* dostaneme. Zde se narodil r. 1420 Jiří, nazván Poděbradský, kterýž r. 1458 za krále Českého od národu Českého zvolen jest. Jiří Poděbradský byl král spravedlivý, moudrý i statečný obhájce a chlouba národu svého. — Od Poděbrad ke straně západní nalézá se starožitné město *Sadska* s olejnou, lihopalnou a cukrovarem. — Od Kolína k západu leží okresní město *Kouřím* až posud starými zdmi hrazené se starobylým chrámem slohu gotického. Za nejstarších dob byl Kouřím hlavním sídlem župy Kouřímské, dříve Zlické zvané. Do těch dob nese se pověst o knížeti Zlickém R a d s l a v o v i, kterýž proti sv. Václavu, knížeti Pražskému, válku zvedl, ale šlechetností Václavovou byl překonán. Z Kolína táhne se dráha severo-západní Rakouská ku straně severo-západní přes *Velké Voseky*, *Poděbrady*, *Nymburk* a *Doubravice* do *Mladé Boleslavi*. — Stopujte tuto dráhu dle těchto míst. — Od Kolína poněkud jihovýchodně leží horní a okresní město *Kutná Hora*, kdež za dávných časů z dolů přemnoho stříbrné rudy se dobývalo; ale nyní jen nepatrný užitek podávají. Ale proto předce až posud neustále se zde po rudě stříbrné pátrá. Kutná Hora bývala v zemi prvním a nejznamenitějším městem po Praze, a z té doby jest tu posud ještě vzácných stavitelských a jiných památek, mezi nimiž především sluší jmenovati velkolepý chrám sv. Barbory v slohu gotickém, kterýž chrámu svato-Vítskému v Praze velice se podobá a mezi nejvzácnější památky stavitelství Českého může se počítati. Stavbu chrámu toho, kteráž počala již před rokem 1483 a trvala až do roku 1548, řídili také *Matěj z Prostějova* příjmím *Rejsek* a *Beneš Lounský*, oba výteční stavitelé čeští. Za panování krále Václava II.

r. 1300 razila se tu stříbrná mince, — České groše — kterých napotom v Čechách i jinde se užívalo. V Hoře Kutné odbývaly se v tak zvaném Vlašském dvoře, hradu královském, kdež i mincovna byla, sněmy, totiž schůze poslanců stavu duchovního, panského, rytířského a městského, kde se jednalo o věcech důležitých pro vlast a národ. — Jdeme-li od Kutné Hory k severo-východu, přijdeme asi za půl hodiny, kráčejíce pěkným stromořadím, do *Sedlce*, vsi, kdež se vypíná gotický chrám neobyčejné velikosti ve spůsobu kříže založený. Pamětihodná jest tu i kostnice v podzemí podobající se chrámu, v níž oltáře, pyramidy, pletence a pod. z lidských lebek a kostí jsou sestaveny. Nad kostnicí stojí kostel o třech věžích, do něhož po schodech nahoru se kráčí. Z někdejšího Cisterciackého kláštera upravila se po jeho zrušení fabrika na tabák. — Nedaleko Sedlce dále, v tutéž severo-východní stranu, leží ves *Malín* v úrodné krajině, kde vůbec zelenina, ale zvláště pověstný malínský křen, se rodí. — Od Malína k východu nalézá se pěkné městečko, *Nové Dvory*, v krásné, takořka zahradě podobné krajině, od něhož nedaleko na mírném návrší stojí velký nádherný zámek *Kačina*, kde znamenitá knihovna, obrazárna a sbírka zbraní se chová. — Blíže Kutné Hory a sice k severní straně leží městečko *Kaňk* jako v sedle mezi dvěma vrchy, z jejichž vnitra mnoho stříbrné rudy se dobývalo, a kdež až posud hluboké šachty spatřiti lze. Za dřívějších časů byl Kaňk téměř samými horníky obydlen. — Od Kutné Hory ke straně západní leží městys *Zásmuky*, kdež v kostele Františkánském viděti jest pomník *Jaroslava Šternberka*, slavného vítěze nad Tatary. — Od Kutné Hory k jihu leží městečko *Malešov*, kdež jest olejna a dílna na kotle a podobné věci. — Od Kutné Hory k jiho-západu leží okresní město *Janovice Uhlířské* a od Janovic k jihu nalézá se městys *Kacov*, jenž leží nad Sázavou; zde jest papírna. Kacov jest rodiště důstojného a o vzdělání mládeže velmi zasloužilého biskupa *Jana Valeriana Jirsíka*. — Od Kacova jiho východně leží starobylé městečko *Zruče*, u něhož nedaleko říčka *Želivka* do Sázavy padá. — Od Kutné Hory k jiho-východní straně *po severo-západní dráze Rakouské* lze se dostati do krajského a okresního města *Čáslavi*, kteréž leží u prostřed rozsáhlé roviny. Zde jest fabrika na vyrábění líhu a znamenitý závod na kotlářské zboží. V Čáslavském kostele byl slavný rek, Jan Žižka z Trocnova, pochován; ale po Bělohorské bitvě byly jeho tělesné ostatky i s pomníkem, jemu postaveným, odtud odstraněny. Čáslav od Prahy jest vzdálena 9 mil. — Od Čáslavi téměř k východu leží město *Ronov*; dáme-li se však po severní západní dráze Rakouské k jihu, dostaneme se do městečka *Golčův Jeníkov* zvaného; odtud k jihu opodál železnice leží okresní město *Habry* se závodem na vyrábění líhu a s fabrikou na vyrábění syrobu ze zemčat. V okolí nalézají se topasy a granáty. — Z Golčova Jeníkova, po též dráze k jihu, přibereme se do městečka *Světlé*, jež leží nad Sázavou, kdež jest líhopalna a škrobárna, a i sklo se tuto brousí a České granáty. — Cestujíce dále touž

drahou k jiho-východu, dostaneme se do okresního města *Brodu Německého*, jež leží nad řekou Sázavou, kde jest závod na vyrábění líhu a papírna. Zde porazil Žižka, vůdce Taboritů, veliké vojsko císaře Zikmunda, kteréž do Čech úsilně bylo vtrhlo. — Od Německého Brodu k severo-východu leží okresní město *Chotěboř* s líhopalnou, kde i soukenictví se provozuje. — Obrátili-li bychom cestu svou z Německého Brodu poněkud jiho-východně, přišli bychom do starobylého města okresního *Přibyslavi*, jež leží na pravém břehu Sázavy; tuto jsou závody na vyrábění líhu a na dělání škrobu. U Přibyslavi r. 1424 roznemohl se smrtelně Jan Žižka z Trocnova, oblehaje město se svými Tabority život svůj dokonal. Přibyslav jest od Prahy vzdálena něco přes 14 mil. — Od Přibyslavi k jihu leží okresní město *Polná* s lihovarem a olejnou. Také se tu zvláště provozuje tkalcovství, soukenictví a kloboučnictví. — Od Polné k západu leží městečko *Jeníkov Větrný* se závodem na vyrábění líhu a s draslárnou. — Kdož by se z Jeníkova Větrného ubíral k severo-západu, přibral by se do starobylého města okresního *Humpolce*, kdež jest líhovar, a kde obyvatelé od dávných let soukenictví provozují. —

Opakování. Jakými výrobky vyznačuje se kraj tento? — Kudy a po které dráze dostali bychom se z Německého Brodu do Prahy? — Z *České Třebové* do *Mladé Boleslavi?* Z *Čáslavi* do *Děčína?* — Jmenujte kraje, kudy Labe od svého původu teče a v jakém směru? — Jmenujte a ukažte přítoky Labe i také kraje, jimiž tekou. — U kterého města rozkládá se veliká rovina? — Čím se vyznamenává Čáslav, Humpolec, Kutná Hora, Janovice Uhlířské atd.? — Jmenujte okresní města tohoto kraje, kteréž jsme se posud znáti naučili. — Ku kterému pohraničnému pohoří přiléhá kraj Čáslavský? —

II. Kraj Táborský.

K jihu opět, a sice do *kraje Táborského*, povede nás naše cesta; i zvolíme si k tomu *dráhu císaře Františka Josefa*. Minouce *Hostivař*, *Uhříňoves*, *Říčany*, *Strančice* a *Čerčany* přibudeme do okresního města *Benešova*, kdež jest nádraží. V Benešově pochován jest *K. Vladislav Zap*, jenž byl profesorem na c. k. české vyšší realní škole, mimo to byl i zasloužilým spisovatelem „*Česko-Moravské Kroniky*“ a vydavatelem „*Památek archeologických a místopisných*“ i jiných dobrých kněh. — Nedaleko odtud, k severo-západu, leží ves *Konopiště* a hrad téhož jména, v kterémžto posledním narodila se roku 1425 Kunhuta, dcera Smila Holického ze Šternberka, kteráž pak stala se manželkou Českého krále Jiřího z Poděbrad. — Od Benešova, poněkud k západu, leží okresní městečko *Neveklov*. Od Neveklova k jihu, asi na dvě míle cesty vzdálí, nacházíme okresní město *Sedlčany* se starobylým chrámem. — Cestovali-li bychom z Benešova k jiho-východní straně, přišli bychom, minouce některá jiná místa, do *Vlašimi*,

starobylého okresního města nad říčkou Blanicí, v jehož farním kostele mnohé starožitné památky se zachovaly, jako náhrobky, starobylý oltářní obraz na dřevě malovaný, misaly, křtitelnice, zvony. Zvláštního povšimnutí zasluhuje velkolepá budova školní v nejnovějším čase vystavěná. — Z Benešova vede dráha císaře Františka Josefa dále k jihu přes městečko *Bystřici* a přes okresní město *Votici*, přes vsi *Heřmanice*, *Stupčice* a *Sudoměřice* do krajského a okresního města *Tábora*, jež leží nad řekou Lužnicí. Tábor byl založen r. 1420 na místě, kde dříve město Hradiště stálo, i byl na rychlo pevnými hradbami opatřen a stal se střediskem náboženské strany Husitův, kteráž od města nově vystavěného *stranou Taboritův* č. „Táborité" se nazývala. Táborité byli proslulí bojovníci, jejichž vůdce byl Žižka. Jako druhdy Tábor ve válečném umění nad jiná města vynikal, tak zase v novějším čase povznesl se nad jiná města snahou, aby se stal stánkem vzdělání a osvěty. Za tím účelem zřízeno jest tuto mnoho prospěšných ústavů, jakož jsou: mimo opatrovnu malých dítek a mimo obecnou školu chlapčí a dívčí: realné gymnasium, vyšší dívčí škola, vyšší hospodářská škola; nalezá se tu i spolek ku podporování chudých žáků. I co do závodů průmyslových neostává Tábor pozadu; jest tu přádelna, papírna, továrna na vyrábění líhu a syrobu, jest tu koželužna, knihtiskárna a kamenotiskárna. Tábor od Prahy jest vzdálen asi 10 mil. — Od Tábora severo-západně leží v úrodné rovině okresní město *Sedlec* se starobylým chrámem. — Pustíme-li se od Tábora ke straně západní, přibudeme asi za 5 hodin do okresního města *Milevska*, jež se honosí též starobylým pamětihodným chrámem; také se tuto výborné hrnčířské nádobí vyrábí. — Od Tábora k jiho-západu, nad řekou Lužnicí, leží okresní město *Bechyně* s krásným zámkem u prostřed půvabných sadů. — Od Tábora k jihu, nad řekou Lužnicí, leží okresní město *Soběslav*, kde již r. 1609 bylo zařízeno gymnasium, nyní jest tu vzdělavací ústav pro učitele. — Od Tábora na též straně leží okresní město *Veselí* u vtoku Nežárky do Lužnice, v jehožto okolí zvláště zelí dobře se daří. Města Soběslav i Veselí leží při dráze císaře Františka Josefa. — Od Veselí k východu nalézáme městys *Řečici Kardašovu* při velikém rybníku. Zde se narodil r. 1813 výtečný básník *Boleslav Jablonský* (vlastně Karel Tupý). — Od Řečice Kardašovy, téměř k severní straně, leží *Deštná*, starobylé město s léčivými lázněmi, známými již v 16. století. — Od Deštné ke straně severo-východní leží okresní město *Kamenice*, rodiště národního básníka *Františka Vacka Kamenického*. — Od Kamenice poněkud k východní straně nalézáme okresní město *Počátky* s lázněmi pěkně zřízenými. Obyvatelé zabývají se soukenictvím, kterážto živnosť ale v minulých dobách mnohem lépe se dařila. — Od Počátek znatně k severu leží nad říčkou Želivkou okresní město *Pelhřimov* s lázněmi a závodem na lisované kvasnice. Jest tu i obecné realné gymnasium a vyšší dívčí škola. — Od Pelhřimova k jiho-východu leží městečko *Rychnov Nový* s chrámem, jenž v sobě

chová mnohé starožitné památky. — Od Pelhřimova k severu nalézá se starobylé město *Řečice Červená* s líhopalnou a papírnou. — Nedaleko odtud k západu leží město *Hořepník*, rodiště *Jana Svobody*, výtečného spisovatele a vychovatele mládeže. — Kdožby z Hořepníka ubíral se k jiho-západu, kamž vede silnice, přišel by do okresního města *Pacova*.

Opakování. Ukažte a jmenujte všecky stanice na dráze cís. Františka Josefa od Tábora do Prahy. — Od *Tábora* do *Veselí*. — Z Veselí do *Roudnice*? — Kteráž z řek jest v Táborsku nejdůležitější, a které jsou její přítoky? — Které jsou to, z nichž jedna činí hranice severní, druhá hranice západní kraje Táborského? — Jmenujte a ukažte okresní města kraje toho. — Jmenujte a ukažte jiná pamětihodná města. — Ku kterému pohraničnému pohoří přiléhá kraj Táborský? —

J. Kraj Budějovický.

Chceme-li se do *kraje Budějovického* odebrati, učiníme dobře, volíme-li cestu po dráze *císaře Františka Josefa*; zajedeme až do města *Veselí*, odkud po trati vedoucí přes vsi *Ševětín* a *Dvory Kněžské* do okresního a horního města *Budějovic* se dostaneme. Než krajské úřady byly zrušeny, byly Budějovice krajským městem. Ležít u vtoku řeky *Malše* do Vltavy. Město Budějovice náleží mezi nejvýstavnější města v Čechách, má rovné ulice a pěkné náměstí, tvořící pravidelný čtyřúhelník. Zde má biskup s kapitolou a konsistoří své sídlo; zde jest seminář bohoslovecký, vyšší gymnasium, realní i obecná škola. V ohledu průmyslovém vyznačují se Budějovice tím, že v obvodu svém mají továrnu na vyrábění rozžehadel všeho druhu, továrnu na kameninu, továrnu na tužky. Zde jest loděnice, totiž místo, kde se mnoho říčních lodí shotovuje; zde jest solnice, kde se ukládá sůl, přivážená po železné dráze z Horních Rakous — kterážto dráha slove *západní dráha císařovny Alžběty* — a pak se dále na lodích po Vltavě do Prahy a jinam rozváží. V Budějovicích jest též nádraží *dráhy císaře Františka Josefa* (Budějovicko-Plzeňské) — Od Budějovic k severu leží nad Vltavou městečko *Podhradí*, s nímž stýká se velkolepý zámek *Hluboká*, vypínající se na příkrém vrchu; v něm chovají se sbírky přírodnické, sbírky starých zbraní, obrazů a pod. — Ještě dále k severu za Hlubokou leží město *Týn nad Vltavou*, u něhož jest loděnice na hotovení říčních lodí. Zde zrozen jest výtečný básník *Antonín Puchmayer*. — Od Budějovic k jiho-východu leží městys *Borovany*, a odtud nedaleko jest poplužný dvůr, dříve ves, kde se *Jan Žižka*, příjmím *z Trocnova*, narodil. — Od Borovan k jihu leží okresní město *Sviny Trhové*. — Od Budějovic k východní straně leží okresní město *Třeboň* v rozsáhlé rovině mezi mnoha rybníky, z kterých rybník *Rožmberský a Svět* zvláště pamětihodny jsou pro svou převelikou rozsáhlost. Prvnější, jejž řeka Lužnice protéká, potřebuje k obejití svému tři hodiny; druhý jest o něco

menší. U Třeboně jest nádraží dráhy císaře Františka Josefa, kamž dráha ta běží z *Veselí* přes *Lomnici*. — I u *Lomnice*, okresního města, jež od Třeboně k severní straně leží, nachází se četných rybníků. — Na cestě od Třeboně k severo-východu jest jedno z nejpamátnějších měst téhož kraje, *Jindřichův Hradec*. K pamětihodnostem města toho náleží mimo jiné starožitný zámek, gymnasium, dívčí škola, továrna na vlněné a polohedbávné zboží, velkodílny na sukna, fabriky na vyrábění líhu. Jindřichův Hradec býval sídlem mocného Českého rodu Vítkoviců, z kteréhož vynikal Menhart, jakožto jeden z vůdců vojska Pražského a panského, v bitvě proti Táborům, kdež tito při vší své udatnosti předce podlehli. To se stalo u *Lipan*, vsi blíže Kouřímě r. 1434. A tak se naplnilo mínění tehdáž, že Čechové, kteří udatností svou nad jiné národy toho času vynikali, pouze jen Čechy ve válce přemoženi býti mohou. — Od Budějovic k jihu na levém pořící řeky Malše leží starožitné městečko *Velešín* s velkým gotickým chrámem. Zde se narodil básník *Josef Vlastimil Kamaryt*, kterýž psal i také pro mládež. — Od Velešína k západu leží okresní město *Krumlov*, sídlo mocných někdy *Rožmberků*, kteří téměř celým Budějovickým a Píseckým krajem vládli; jest i posud hlavním místem vévodství Krumlovského. Zdejší zámek jest velkolepá starobylá budova; také jest tu továrna na sukna, papírna a loděnice. V kostele Božího těla chová se starožitný krásný obraz. — Jdouce z Krumlova k severo-západu, přijdeme asi za dvě hodiny cesty do okresního městečka *Chvalšína*, kde jest velký gotický chrám. — Od Krumlova k jiho-západu leží nedaleko levého břehu Vltavy okresní městečko *Planá*. Odtud v nedaleké vzdálenosti jižně vybíhá z Vltavy průplav zdělí 56894·4 metrů a druhým koncem ústí v řeku Micheli v Horních Rakousích. Průplavem tím plaví se dříví ze Šumavských lesů jak do vnitř Čech, tak do Rakous. — Od Plané k západu, až na samých hranicích, vypíná se vrch *Řířuřec* (Dreisattelberg), vysoký přes 1264 metrů, na jehožto vrcholu hranice České, Bavorské a Horno-rakouské se sbíhají. Nedaleko od něho k straně východní, též na samých hranicích, stojí druhý vrch *Polken* (Plockenstein), jenž jest o něco vyšší, než předešlý. — Od Plané nedaleko k jiho-východu nalézá se ves *Švarcbach*, v jejímž okolí se tuha dobývá; ta však zavážíse do Anglicka, z níž tam hotoví se tavidla a podobné nádobí. — Od Švarcbachu a sice téměř k jižní straně, na levém břehu Vltavy, leží městys *Vltavice*, u něhož počíná rozsáhlé rašeliniště, dlouhé na několik mil. — Od Vltavic k jiho-východu leží okresní městečko *Vyšní Brod* nad řekou Vltavou, kteráž nedaleko odtud počíná k severu se obraceti. Opodál městečka jest opatství Cisterciacké, založeno asi roku 1259 Vokem z Rožmberka, jehož chrám zdobí starověký spanilý obraz Matky Boží. — Dáme-li se od Vyšního Brodu poněkud k severu, přijdeme za nedlouho do starobylého města *Rožmberka*, jež leží na levém břehu Vltavy. Město i pamětihodný hrad při něm na příkré skále se vypínající založeny jsou od Voka z Rožmberka. — Na blízku ve Vltavě až

posud perle se loví. — Od Rožmberka směrem k severo-východu leží městys *Rychnov Český,* jenž jest na pravém břehu Malše; obyvatelé zanáší se předením nití a tkaním plátna, i také s tím obchod vedou. — Jde-li se z Rychnova k severu po řece Malši, přijde se do okresního města *Kaplic*, blíže něhož jest kosárna, kde se ročně na 30000 kos shotovuje. — Od Kaplic, téměř na východní straně blíže hranic, nalézá se okresní město *Nové Hrady* se zámkem a znamenitým anglickým parkem.

Opakování. Jmenujte a ukažte všecka města a místa nám již známá, která leží nad Vltavou až k Labi. — Jmenujte a ukažte všecka města a místa, jež leží nad Lužnicí; — nad Nežárkou; — nad Malší. — Která města kraje Budějovického leží v rovině? — V které krajině jest četných rybníků? — U kterých míst jsou loděnice? — Které železnice nacházíme až posud v kraji Budějovickém? — Kudy a po kterých železných drahách přijeli bychom z *Budějovic* do *Bakova?* — odtud do Děčína? — Povězte, co pamětihodného víte o Budějovicích, Jindřichově Hradci a o Krumlovu? — Která okresní města poznali jste v tomto kraji? — Jmenujte rodná místa znamenitých mužů v kraji Budějovickém i Táborském? — Ku kterému pohraničnému pohoří přiléhá kraj Budějovický? —

K. Kraj Písecký.

Do *kraje Písecského* odebereme se z prvu po České západní dráze až do Zdic; odtud pak po železné dráze *Rakovnicko-Protivínské* přes *Příbram*, do okresního města *Březnice*, jež leží nad říčkou Skalicí. Pamětihodností města toho jest velkolepý chrám a starobylý zámek, v němž před více lety sídlil hrabě *Hanuš Kolovrat Krakovský*, horlivý podporovatel všelikých vlasteneckých podniků. — Odtud nad touže říčkou k severo-východní straně leží město *Rožmitál*, od něhož na blízku jsou železné hutě. — Po říčce Skalici, směrem k jiho-východu, přijde se se do okresního města *Mirovic;* nedaleko odtud k východní straně vypíná se na příkré skále starobylý, v novějším čase však obnobený hrad, *Orlík*, s pěkným rozsáhlým parkem, okolo něhož Vltava běží. Hrad ten jest i tím pamětihodný, že chová v sobě bohatou knihovnu a sbírku map, sbírku starých i novějších zbraní, sbírku maleb na skle i jiných důležitých věcí. Ku hradu přiléhá ves téhož jmena. — Kdož by se ubíral podle Vltavy k jihu, přišel by k zříceninám starého hradu *Zvíkov* zvaného, jenž se vypíná na vysoké skále právě tam, kde Otava do Vltavy ústí. Posud se tu zachovala kaple sv. Václava, kterou zdobí převzácné malby na zlaté půdě; jsouť to vzácné památky malířství Českého z dob dávno již uplynulých. Podhradem rozkládá se vesnička *Podhradí.* — Šli-li bychom od Zvíkova k západu přes městečko *Mirotice*, přišli bychom do okresního města *Blatné*, jež leží, jako městečko před tím jmenované, nad říčkou Lomnicí. Nedaleko města, uprostřed rybníku na ostrově, stojí krásný zámek s pěkným parkem. — Z Březnice vede dráha dále ve směru jiho-

východním do krajského a okresního města *Písku*, jež leží nad řekou Otavou, přes kterou vede kamenný most. Písek vyznamenává se, jako mnohá větší města Česká, ústavy vzdělavacími; jest tu mimo školu obecnou a mimo opatrovnu i vyšší dívčí škola, vyšší gymnasium, úplná realná škola; z průmyslných závodů jest tu závod na shotovování tureckých fesů (čepic) a na vydělávání kožích. Původ města a jeho název padá do dávných dob, kdy z řeky Otavy zlatý písek se rýžoval. — Od Písku k západní straně, též nad řekou Otavou, leží starobylé město okresní *Strakonice* při trati dráhy císaře Františka Josefa (dráze Plzensko-Budějovické), kde jest i nádraží. Zde jsou fabriky na fesy, kteréž u velikém množství do východních zemí se vyváží. V Otavě až posud perle se loví. V Strakonicích narodil se *František Lad. Čelakovský*, kterýž náleží mezi nejvýtečnější České básníky. — Od Písku k jihu, nad řekou Blanicí a zároveň při železné dráze, Plzeňsko-Budějovické leží okresní město *Vodňany*, jehož obyvatelé živí se obyčejnými řemesly, ale ještě více rolnictvím. — Z *Vodňan*, jde-li se poněkud k jiho-západu, přijde se do městečka *Bavorova*, jež leží na Blanici; v okolí jeho pěstuje se v zahradách i podle cest hojně ovocných stromů. Bavorov jest rodiště básníka *Josefa Chmelenského*. — Dáme-li se z Vodňan k jihu, přijdeme do okresního města *Netolic*, kde bývají silné trhy na koně i na hovězí dobytek. — Jdeme-li od Netolic k západní straně, přijdeme do *Husince*, starobylého města nad Blanicí. V městě tomto narodil se *Jan Hus;* po něm vyznávači jeho *Husité* se zvali. — Odtud, dáme-li se k jihu, přijdeme do starožitného města *Prachatic* s okresním úřadem, papírnou a mnohými líhopalnami. — Od Prachatic vedla za starodávna přes Šumavu okolo *Kušvarty*, tehdy strážného hradu, blíže Bavorských hranic, tak zvaná *Zlatá stezka*, do Pasova, po níž se mezi Čechy a Bavory živý obchod vedl. — Od Prachatic k jiho-západu, ve vzdálenosti asi dvou mil, vypíná se vrch *Boubín* (Kubani) přes 1260 metrů vysoký, který náleží již k Šumavě. — Od Prachatic na západní téměř straně leží okresní město *Vimperk* s papírnou, líhopalnou a závody koželužskými. Zde byla již okolo roku 1484 knihtiskárna. — Od Vimperka k severo-západu, již v Šumavě, leží horní a okresní město *Kašperské Hory*, kde před časy zlato se dobývalo. Mimo zlato i drahé kameny se tu prý nacházely, jmenovitě safiry a granáty. — Od Kašperských Hor k severu leží nad řekou Otavou okresní město *Sušice* s továrnou na zápalky a s koželužským závodem. Před časy vedl se odtud, jakož i z mnohých jiných měst na jihu, znamenitý obchod se sladem do Bavor. Ve zdejším okolí nalezena jsou silná ložiska tuhy. — Jdeme-li od Sušic silnicí směrem k severo-východu, přijdeme do městečka *Rábí*, jež leží na levém břehu Otavy. U městečka toho zvedá se skalnatý vrch, na němž vypínají se zříceniny starého hradu *Rábí*, při jehož dobývání Žižka o své druhé oko přišel střeleným šípem z hradu. — Jdeme-li od Rábí v touž stranu, přibereme se do okresního města *Horaž-*

dovic, jež leží nad řekou Otavou, kde až posud perle se loví. Nedaleko odtud viděti jest na příkrém vrchu zříceniny starého hradu *Prachyně*, jenž někdy býval sídlem županů Prachenské župy a od něhož i celý kraj název svůj měl.

Opakování. S kterými kraji hraničí kraj Písecký? — Jmenujte nejdůležitější města a místa kraje toho? — Která řeka jest v tom kraji nejvýznamnější? — Které jsou přítoky Otavy? — Která znamenitější místa leží nad Otavou? — Okolo kterých důležitějších míst vede železná dráha? — Ku které straně směřuje svah kraje Píseckého? — Kudy z Písku dostali bychom se po dráze do Prahy? — Ku kterému pohoří přiléhá kraj Písecký? —

L. Kraj Plzeňský.

Nyní prohledneme si *kraj Plzeňský*. Z Prahy dejme se po *České západní dráze*, poněkud nám již známé. — Jmenujte místa, kterými dráha ta běží až do Hořovic. — Odtud minouce Holoubkov, kteréžto místo téměř až na samých hranicích kraje Plzeňského leží, přibereme se do *Rokycan*, kr. okresního města, kde jest i nádraží. V okolí dobývá se železná ruda. V Rokycanech narodil se proslulý mistr *Jan Rokycana*. — Z Rokycan, jedeme-li dále po dráze, dostaneme se do král. krajského a okresního města *Plzně*, kteréž nyní první místo po Praze co do lidnatosti i co do výstavnosti zaujímá. Tutoť jest větší stanice nádražní. Obchod i průmysl města toho jest veledůležitý. Trhy zdejší trvají po osm dní, i přicházejí na ně nejen tuzemci ale i kupci a prodavači i z cizích zemí. Průmysl jest zastoupen zvláště dvěma velikými pivovary, kde se pověstné Plzeňské pivo vaří, továrnou na železné stroje, dílnou mydlářskou, dílnou na upravování kožešin, dvěma veledílnami koželužskými, dílnou na hliněné, kamenné a porcelánové výrobky, továrnou na lučebnické zboží. Plzeň má i plynárnu na osvětlování města. K nemalé důležitosti města toho přispívá i to, že v blízkém okolí nalézají se hojná a mohutná ložiska uhlí kamenného; mimo to dobývá se tu i železná ruda. V Plzni jest vyšší gymnasium, vyšší realné gymnasium, měšťanská dívčí škola, dvě obecné školy a opatrovna; jsou zde také dvě knihtiskárny. Plzeň významenává se i tím, že zahrnuje v sobě mnohé pamětihodné starožitné budovy; především arciděkanský chrám s vysokou věží, v slohu gotickém vystavený. Rovněž pamětihodná jest i radnice jak pro svou starožitnost tak i pro mnohé starožitné zbraně v ní uložené. Na hřbitově, kde stojí kostel svatého Mikuláše, jsou pochováni *Kajetan Tyl* a *Vojtěch Sedláček*, muži o vlast a národ velice zasloužilí. V sadech městských před budovou gymnasialní postaven jest pomník *Josefu Smetanovi* lidumilu a učiteli národa. Dále v sadech stojí pomník starší bývalého Plzeňského purkmistra Kopeckého, jejž mu vděční Plzeňané pro jeho zásluhy o obec postavili. — Severo-západně od Plzně leží nedaleko levého břehu Mže okr. město *Touškov*, kde se koželužství provádí. — Od Plzně

ku straně západní leží nad řekou Mží okres. horní město *Stříbro*, kde někdy bývaly bohaté doly na stříbro; nyní dobývá se tam toliko olovo, jehož průměrně v roce asi 19000 ctů. se vytěží. Olovo znamená se krátce takto: ♄. Mimo to nacházejí se na blízku doly kamenouhelné, ale výtěžek z nich není až posud valný. — Z Plzně přes *Touškov* do *Stříbra* a dále k severo-západu vede dráha *Plzeňsko-Chebská* (trať dráhy císaře Františka Josefa). — Od Plzně k severo-západu na samých krajských hranicích leží okr. město *Manětín* s dílnami na předení bavlny, na hotovení sukna, závod na vyrábění železné skalice. Opodál města jsou lomy na mlýnské kámeny. — Od *Manětína* k východu leží okr. město *Kralovice*, kde v hrobce farního kostela odpočívají nesetlelé mrtvoly Českých pánův Krispekův. — Z Kralovic, dáme-li se k jiho-západu, dostaneme se do okr. města *Radnic*, v jehož okolí nalézají se bohatá ložiska uhlí kamenného. — Z Radnic, kam vede z Plzně zvláštní železná dráha, dostaneme se po této do Plzně. — Odtud běží Česká západní dráha přes ves *Nýřany*, kde na blízku jsou kamenouhelné doly, dále přes okres. město *Stod*, jež leží nad Radbuzou a jest rodištěm *Floriana Hammerschmidta*, zasloužilého spisovatele Českého, přes městys *Staňkov* do *Domažlic*, kr. okr. města blíže Bavorských hranic, kde jest několik fabrik a dílen, v nichž se kalouny a stužky vlněné i lněné shotovují. Domažlice leží v krajině pověstných někdy *Chodů*, Polanů to, jež vévoda Břetislav I. z Polska přivedl a jim krajinu podle Německých hranic vykázal, aby ji na té straně hlídali a v nebezpečí zásekami chránili. — Okolí Domažlické proslaveno jest trojím Čechův vítězstvím. Prvního vítězství dobyl Samo, kníže velmocný spojených na západě Slovanů, nad vojskem Franckým r. 630 po narození P. Krista. — Druhého vítězství vydobyl Břetislav I. r. 1040 nad vojskem Jindřicha III., císaře Německého. Třetího vítězství dosáhl Prokop Veliký, vůdce Táboritův nad převelikým vojskem křižáckým. — Od Domažlic k západu, blíže Bavorských hranic, leží městečko *Klenč*, asi 20 mil od Prahy vzdáleno a poslední místo k hranicím, kde Českým jazykem se mluví. — Od Domažlic k severo-západu leží okr. město *Ronšperk*, kde se mnohé bavlněné látky a i dřevěné nádobí shotovují. — Ještě dále k severo-západu leží okresní město *Hostouň*, jehož obyvatelé děláním lněných tkanin a krajek se zabývají. — Od Domažlic k severu leží nad Radbuzou okr. město *Horšův Týn*. — Od Domažlic k straně východní leží nad řekou Úhlavkou král. okr. město *Klatovy* s gymnasiem. Před časy tkaly se tu vzácné ženské závoje, které do Uher a jiných zemí hojný odbyt měly. — Od Klatov na západ, ve vzdálenosti asi $2^1/_2$ míle, leží okr. město *Nová Kdyně*, kde nalézá se již od delší doby znamenitá veledílna na soukené látky. — Od Klatov k jiho-západu leží *Janovice*, městečko s papírnou. — Od Klatov k východu leží okr. město *Planice*, kde jsou silné trhy na dobytek. — Od Klatov k severo-východu, asi $3^1/_2$ míle vzdálí, leží okresní město *Nepomuk*, rodiště sv. Jana Nepomuckého, kde se i nádherný,

jemu zasvěcený kostel nalézá. Nedaleko Nepomuka k severní straně leží zámek *Zelená Hora*, pamětihodný tím, že tu r. 1818 nalezena jest starobylá drahocenná báseň: „*Libušin soud*“. — Od Klatov k severu leží nad Úhlavou městečko *Švihov*; nad touž řekou, ještě severněji, rozkládá se v rozkošné krajině město *Přestice* s nádherným chrámem. — Od Přestic k severo-východu, nad řekou Úslavou, leží okr. město *Blovice*, odkud se silný obchod s vepřovým dobytkem do ciziny provádí. — Nedaleko Blovic k severo-východu leží starobylé městečko *Poříčí Spálené*.

Opakování. Která jsou nejdůležitější města kraje toho? — V kterých místech jsou okresní úřady? — U kterých míst jsou doly kamenouhelné? — Kde se dobývá železná a i jiná ruda? — Která místa v tomž kraji leží na západní železné dráze? — Která místa jsou pamětihodná v dějepisném ohledu? — V kterou stranu od Prahy leží Plzeň? — V kterou stranu od Plzně leží Domažlice? — Jmenujte známá nám již místa, jež leží od Plzně k západu; k severo-západu; k severo-východu; k východu; k jiho-východu; k jihu; k jiho-západu! — Které řeky ovlažují kraj ten? — Která z řek těch mohla by v kraji tom hlavní řekou slouti? — Která řeka vzniká v kraji samém a kde? — Které řeky přicházejí z jiného kraje a do jiného tekou? — Která místa jsou v ohledu průmyslnickém památná? — Ku kterému pohraničnému pohoří přiléhá kraj Plzeňský? — Po které dráze a kudy dostaneme se ze *Stříbra* do *Prahy?* — Z *Plzně* do *Budějovic?* z *Plzně* do *Domažlic?* —

M. Kraj Chebský.

Z Plzně vede železná dráha Plzeňsko-Chebská do *kraje Chebského*, z největší části Němci obydleného, a sice přes *Stříbro* do okresního města *Plané* (Plan), kdež jest nádraží. — Od Plané k jiho-západu leží okresní město *Tachov*, památné tím, že tuto křižácké vojsko, vpadnuvši v nepřátelském úmyslu do Čech, bylo od Čechův na hlavu poraženo. — Od Tachova téměř k jihu leží okresní městečko *Přimda* (Pfraumberg), odkudž nedaleko na vysokém vrchu zříceniny starého pomezního hradu *Přimdy* se vypínají. — Od Plané poněkud k severo-východu leží okresní město *Bezdružice* (Veseritz). — Z Plané dostaneme se po též dráze do *Mariánských Lázní*, jež leží od Plané k severo-západu. Lázně tyto v druhém desítiletí tohoto století nabyly nevšední významnosti mezi městy lázeňskými i staly se pověstnými pro své léčitelné prameny, pro půvabnost okolní krajiny i pro lázeňskou úpravu nejen v Čechách a v říši Rakouské, ale i daleko za hranicemi. — Od Mariánských Lázní k východu leží okresní město *Teplá*, od něhož nedaleko nalézá se pamětihodné *Teplské* opatství premonstratské, založené a vystavěné r. 1193 od vladyky *Hroznaty*, kterýž také v tamním starožitném velkém chrámu pochován jest. — Od Mariánských Lázní k severu leží město *Mnichov* (Einsiedl)

s nádherným chrámem, kterýž mezi největší v Čechách se počítá. V okolí láme se hadec. — Z nádraží Marianských Lázní vede tatáž železná dráha Plzeňsko-chebská do okresn. bánského města *Kynžvartu* (Königswart), u něhož stojí nedaleko velkolepý zámek s mnohými sbírkami věcí uměleckých. V zámecké kapli jest mramorový oltář veliké umělecké ceny, jejž papež Řehoř XVI. knížeti Metternichovi, pánu zámku i panství toho, daroval. — Odtud dále po dráze přijede se do král. krajsk. a okres. města *Chebu* (Eger), jež jest až dosud starými hradbami a baštami hrazeno a mnohé starožitné budovy v sobě zahrnuje. Nalezá se tu několik průmyslových závodů, jako přádelna, továrna na soukenické látky, továrna na bavlněné látky a závody na výrobky mydlářské. Cheb vzdálen jest Prahy asi 25 mil. — Od Chebu k severu leží *Františkovy Lázně* (Franzensbad), kam vede železnice. Lázně tyto mají své jméno od císaře Františka, kterýž tu roku 1793 dal veliký lázeňský dům postaviti. Minerální zdejší voda, tak zvaná Chebská kyselka, rozváží se v kamenných lahvích téměř do všech úhlů světa. — Od Chebu k severo-západu v nejzápadnějším cípu země České, leží okres. město *Aš* s mnohými továrnami na látky polo vlněné, polo bavlněné s barvírnami. Aš jest od Prahy vzdálen asi 27 mil. — Z Chebu dáme se po dráze, kteráž směřuje k severo-východu. Tato dráha nazývá se *Buštěhradská dráha.* — Minouce železniční stanici *Chlum* (Maria Kulm), přibereme se do stanice *Falkenovské.* Město *Falkenov*, kde jest úřad okresní, leží opodál dráhy. V okolí jeho jsou výborné chmelnice. — Od Falkenova téměř k severu leží král. horní město *Bleistadt* nad říčkou Zvodou, kde jsou doly na olověnou rudu; ale z těch nyní málo olova se těží. — Odtud, v tutéž stranu severní, leží okres. město *Kraslice*, kdež se jeví čilý průmysl, jmenovitě továrnami na vlněné šály, na kartoun, na stroje. Též se tu silně tkalcovství provádí a i hudební smyčcové nástroje a krajky se zde shotovují. — Z Falkenova vede dráha dále až na stanici *Neusattel (Nové Sedlo)*, odkud vede poboční dráha do král. okres. města *Lokte* (Ellbogen), jež leží nad Ohří. Nalézá se tu továrna na porcelán. — Od Lokte k severu, již v Rudohoří, leží okres. město *Neydek* s přádelnou na bavlnu, továrnou na vlněné zboží. — Ještě dále k severu nalézá se král. horní okr. město *Blatno* (Platten), kteréž leží velmi vysoko, téměř 876 metrů nad hladinou mořskou. Zdejší doly na stříbro, na cín a na železo mnoho nyní nevynášejí. — Od Blatna k severo-východu leží král. horní město *Gottesgab* (Boží Dar), jež jest v Čechách místem nejvyšším; leží téměř 990 metrů nad hladinou mořskou. Jsouť tu stříbrné doly, avšak nyní nepatrný výtěžek poskytují. Ale za to v městě a okolí vyrábí se převeliké množství železných lžic a plechových zrcadel. — Od Lokte téměř k jihu leží král. hor. město *Slavkov* (Schlaggenwald), kde se dobývá cín, jenž jest po anglickém nejvýtečnější. — Taktéž v král. hor. městě *Šenfeldu*, jež leží odtud nedaleko k jihu, rovněž na cín se doluje. — Od Šenfeldu k jiho-východu leží nad říčkou Teplou okr. město

Bečov (Petschau). — Z Lokte poboční železná dráha vede do Neusattlu (*Nové Město*), odtud dáme se po dráze dále přes stanice *Chodov* a *Fišern* do *Karlových Varů* (Karlsbad), světoznámého lázeňského místa, kteréž pro svá teplá a horká vřídla, jichž počítá se dvanácte, od mnoha tisíc lidí, zdraví hledajících, z blízka i zdálí, každého roku navštěvováno bývá. Voda Karlovarská, tak i hořká sůl z ní připravovaná, co uzdravující lék po světě na prodej se rozesýlá. Z vřídelné vody usazuje se tak zvaný vřídelní kámen, kterýž vyhlazen k mosaickým i jiným ozdobám dobře se hodí. Karlovy Vary založeny byly od Karla IV., krále Českého. — Od Karlových Varů dostaneme se po železné dráze směrem k severu do města *Ostrova* (Schlackenwerth), kde jest stanice nádražní. — Od Ostrova k severu leží *Jáchymov* (Joachimsthal), král. horní a okr. město s mnohými dílnami na krajky, na šmolku, na modrou barvu a drát. Zdejší stříbrné doly vydávaly druhdy mnoho stříbra; ale nicméně až dosud dosti živě se tu na stříbro doluje. Hrabata Šlikové měli tu vlastní mincovnu a r. 1551 razili zde první dolary, jimž Čechové z počátku *dolské groše* říkali. — Jiho-východně od Karlových Varů leží okr. město *Buchov* (Buchau); dále v tuž stranu leží nad říčkou Střelou okr. město *Žlutice* (Luditz).

Opakování. Jmenujte dráhy i místa, kudy dráhy běží z Karlových Varů do Chebu; — z Chebu do Plzně; — z Plzně do Budějovic; z Budějovic do Prahy. — Která řeka může se v tomto kraji pokládati za hlavní řeku? — Kde začíná Ohře a v který kraj přechází? — Které jsou její přítoky v tomto kraji? — Která jsou v tomto kraji horní města, a jakých kovů se u těchto míst dobývá? — V čem se jeví průmysl toho kraje? — Která místa jsou v ohledu dějepisném památná? — Která jsou v tom kraji místa lázeňská? — Ku kterému pohoří přiléhá kraj Chebský?

N. Kraj Žatecký.

Nyní opět odebereme se z Prahy do *kraje Žateckého* po dráze, jež slove *Buštěhradská*, a sice přes *Veleslavín*, *Rusín*, *Jeneč*, *Unhošť*, *Vejhybku*, *Mrakov*, *Nové Strašecí*, *Měcholupy* do královského krajského a okresního města *Žatce*, jež leží nad řekou Ohří, přes kterou vede řetězový most toho druhu první v Rakouské říši. Okolo Žatce daří se kromě výborných okurek a zeleniny obzvláštní chmel, jehož jehnědy na vaření piva se potřebují. Zdejší průmysl dosti živě se jeví; tak jest tu továrna na lepenkové škatulky pro lékárníky, na ozdobné lepenkové zboží, továrna na shotovování strojů a ocelového zboží, přádelna na len a závody na shotovování hudebních nástrojů. Za starodávna byl tu hrad, jenž byl hlavním sídlem knížat Luckých. V proslulém našem Králové-dvorském rukopise líčí jedna báseň překrásným způsobem krutý boj mezi knížaty Neklanem Pražským a Vlaslavem Luckým i porážku a záhubu posléz jmenovaného knížete. — Obyvatelstvo

města Žatce bylo druhdy ryze české a vyznamenávalo se neobyčejnou udatností. Po válce Bělohorské však mnozí obyvatelé jsouce pronásledovaní odebrali se do ciziny a od té doby město poněmčovalo se, až se zcela poněmčilo. Žatec jest od Prahy vzdálen téměř 12 mil. — Od Žatce k jihu leží nedaleko město *Blšany* (Flöhau), v jehož okolí též dobrý chmel se rodí. — Od Blšan k jihu leží okr. město *Jesenice*. Od Blšan k severo-západu leží okr. město *Podbořany* (Podersam), kde jest továrna na čerň kostní. — Od Podbořan dále k západu jest město *Buškovice* (Puschwitz) — Od Žatce k jiho-západu leží město *Maštov* (Moschau), jehož obyvatelé zabývají se štěpařstvím a včelařstvím. — Od Maštova k severu leží město *Radonice*. Od Radonic téměř k východu rozkládá se starožitné město *Vilemice* (Wilomic). — Od Mašova k západu leží okr. město *Doupov* (Duppau), podle něhož táhnou se v nedaleké vzdálenosti čedičové hory. — Od Žatce severo-západně leží královské okresní město *Kadaň* (Kaaden) nad řekou Ohří. V okolí dobývá se kamenné uhlí. — Od Kadaně dále též k severo-západní straně leží horní město *Kupferberg* (Měděnec), kde před časy na měď se dolovalo. — Od Kupferberku téměř severně jest král. horní a okresní město *Přísečnice* (Pressnitz), kde jest závod na shotovování hudebních nástrojů. Obyvatelé živí se mimo obyčejná řemesla obchodem s ovocem. — Od Přísečnice v stranu severo-západní leží až téměř na samých hranicích královské horní město *Vejprty* (Weiprt), kdež jest papírna, továrna na stroje a ocelové zboží, kde i punčochářství a stávkářství silně se provozuje. — Od Kadaně k severu blíže Saských hranic leží král. hor. a okr. město *Bastiansperk*. Zdejší doly, kteréž někdy hojnost stříbra, mědi i cínu poskytovaly, zanikly docela. — Od Žatce severo-západně leží město *Březno* (Priesen), kam Buštěhradská dráha vede. Blíže města jsou doly kamenouhelné. — Z Března vede dráha k severu do *Chomútova* (Komotau), královského okresního města, jež leží na úpatí Krušných hor. Zde jsou přádelny, jest tu i továrna na kartoun, na sukna, na olověný cukr a octárna; v okolí města dobývá se též kamenné uhlí. — Od Chomútova téměř k severu leží okr. město *Jirkov* (Borek, Görkau), kam též železná dráha běží. Nalézá se tu přádelna, olejna a papírna. — Od Žatce k severo-východu leží okr. město *Postoloprty* (Postelberg); na blízku jsou mohutné doly na hnědé uhlí. — Od Postoloprt k východu leží král. okr. město *Louny* s pamětihodným chrámem, jejž slavný mistr, Beneš Lounský, vystavěl, kdež také pochován leží. — Od Loun, téměř na severní straně nachází se ve vzdálenosti asi dvou mil ves *Zaječice* (Saidschitz), na jejíž severozápadní straně viděti jest močál, obstoupený čedičovými pahorky, jenž slove Serpina, z něhož příkopy na všecky strany dělanými voda minerální vybíhá, z níž se hořká sůl vyvařuje. — Od Loun, dále ještě v tu stranu, leží nad říčkou Bělinou král. okr. město *Most* (Brüx), jehož ozdobou jest děkanský chrám v slohu gotickém, vystavěný od Beneše Lounského. — Od Mostu k východu leží, rovněž nad Bělinou, okresní

město *Bílina* (Bilin), proslulé svou kyselkou, jíž se každoročně v mnoha tisících láhvích na vše strany rozesýlá. Voda tato jest chuti kyselé a užívá se jí v mnohých nemocech. — Na severní straně od Mostu leží v krásné rovině okr. město *Duchcov* (Dux) s velkolepým zámkem, v němž mnohé vzácné umělecké a starožitné sbírky uloženy jsou. Z Duchcova vede železná dráha směrem jiho-východním ku Praze; jmenuje se *Duchcovská dráha Pražská* i běží okolo těchto míst: *Bíliny*, *Obrnic* (Obernitz), *Zaječic*, *Lenešic*, *Chlumčan*, *Peru*, *Klobouk*, *Zlonic*, *Slaného*, *Noutonic*, *Kněževsi*, *Letovic*, Dušník a Hlubočep. — Od Mostu k severozápadu leží téměř u samého Saského pomezí okresní město *Hora sv. Kateřiny* (Katharinaberg), kdež jsou dvě přádelny a kdež se rukavičky a dřevěné hračky shotovují. Zdejší doly, jindy bohaté na stříbrnou rudu, poskytují nyní jen rudu měděnou. — *Středohoří*, jež počíná v kraji *Boleslavském*, prostupuje kraj *Litoměřický*, *Žatecký* a *Chebský* téměř rovnoběžně s pohraničnými horami. —

Opakování. Čím se kraj Žatecký vyznamenává? — Kde daří se chmel? — Kde až posud se doluje na rudy kovové? — Kde se dobývá hnědé uhlí? — kde kamenné uhlí? — Kudy po železné dráze lze se dostati z Duchcova do Děčína? — Z Duchcova do Chebu? — Z Duchcova do Žatce? — Ze Žatce do Písku? — Z Písku do Králové Hradce? — Z Králové Hradce do Domažlic? — Z Budějovic do Karlových Varů? — Z Děčína do České Třebové? — Ze Stříbra do České Skalice? — Z Chebu do Trutnova? — Které řeky proudí v kraji tomto, jaký mají směr a kde končí? — Ku kterému pohoří přilehá kraj Žatecký? —

6. Pražská nádraží.

V Praze a jejím okolí jest mnohých nádraží.

1. V Praze nalézá se *nádraží severní státní dráhy Rakouské* ve východní části *Nového Města* mezi *ulicí Florentinskou*, *ulicí Jízdeckou*, *ulicí Hybernáckou* a *obcí Karlínem*. Z nádraží tohoto jede se jednak do východních, jednak do severních Čech. Odtud také vyjíždí se po *dráze Buštěhradské* do západních Čech.

2. *Nádraží dráhy císaře Františka Josefa* nalézá se jižně od nádraží severní státní dráhy Rakouské. Dráha ta vede do jižních končin. — V tomto nádraží zasedají do vlaku i ti, kdož chtějí *dráhou Neratovicko-Turnovskou* jeti.

3. *Nádraží severo-západní dráhy rakouské* nalézá se v levo od východního konce Poříčské třídy, kterou se vchází do Karlína.

4. *Nádraží dráhy Buštěhradské* nalézá se na severní straně Hradčan, za Marianskými hradbami.

5. *Druhé nádraží téže Buštěhradské dráhy* spojovací nalézá se na Smíchově.

6. *Nádraží západní dráhy* nachází se rovněž na Smíchově; totéž nádraží posud slouží i pro *dráhu Duchcovskou*.

7. Přehled železných drah v Čechách.*)

České dráhy přicházejí ve spisu samém za vhodné příležitosti na řadu; ale nicméně nebude nevhod, jestli že je tuto ještě zvláště uvedeme.

1. *Severní státní dráha Rakouská* přichází od České Třebové, kde jižněji odtud dvě železné dráhy přicházejíce z Moravy se sbíhají. Dráha tato běží k západu, probíhá hlavní město Prahu a dále k severu spěje minouc *Roudnici*, *Ústí nad Labem*, do *Podmokel*.

2. *Česká západní dráha*, kteráž od Prahy se berouc k jihozápadu přes *Plzeň* a *Domažlice* k pomezí Bavorskému běží.

3. *Dráha Františka Josefa* přichází z arcivévodství Rakouského pod Enží, u *Gmundu* nedaleko Českých hranic se rozvětvuje ve dva proudy: jedním spěje k severu přes *Třeboň*, *Tábor* a *Benešov* do *Prahy*, druhým — totiž její trati — přes *Budějovice*, *Vodňany*, *Strakonice* a *Plzeň* do *Chebu*.

4. *Západní dráha císařovny Alžběty* běží z *Budějovic* do arcivévodství Rakouského nad Enží.

5. *Severo-západní dráha Rakouská* běží z *Prahy* přes *Lisou* do *Nymburka*, i obsahuje trať mezi *Mladou Boleslaví* a *Jihlavou*, městem, ležícím na pomezí Česko-moravském, *trať* mezi *Velkými Vosekami* a *Trutnovem* a *trať* mezi *Německým Brodem* a *Pardubicemi*.

6. *Jižní severo-německá spojovací dráha* směřuje z *Pardubic* k severu přes *Králové Hradec* a *Jaroměř* k *Bernaticům*; její *trať* vybíhá z *Jaroměře* k severo-západní straně přes *Králové Dvůr* a *Turnov* do *Liberce*.

7. *Česká severní dráha* spojuje *Rumburk* s *Bakovem*. Z *Tannenberka* zabíhá větev dráhy této k západu přes *Českou Kamenici* a *Benešov* do *Podmokel*; z druhé strany opět k severo-východu z *Niedergrundu* (Grund dolní) do *Warnsdorfu*.

8. *Buštěhradská dráha* táhne se z *Prahy* přes *Nové Strašecí*, *Žatec*, *Kadaň*, *Karlovy Vary* do *Chebu*. — Část této dráhy Buštěhradské a sice z *Chebu* až do *Kodaně* a dráha odtud dále k severo-východu běžící přes *Chomutov* a *Duchcov* do *Ústí* dobře slouti může:

9. *Dráha podél severo-západních hranic*. Z některých měst při této dráze vybíhají mnohá její ramena. Tak jedno rameno vybíhá z *Lázní Františkových* k severo-západu do města okres.

---

*) K tomu bylo použito mimo jiné, malé sice, ale důmyslně provedené brožurky s mapkou železnic v Čechách od Jana Lepaře, ředitele cís. král. Českého učitelského ústavu v Praze.

Aše; z *Chomútova* přes Bastiansberk a Vejprty do Sas druhé; z *Duchcova* přes Teplice a Chlum (Kolmen) do Podmoklí třetí.

10. *Dráha Neratovicko-Turnovská* vede z *Prahy* přes *Vysočany*, *Čakovice*, *Neratovice* do *Turnova*.

11. *Dráha Duchcovská* vede z *Prahy* přes *Hlubočepy*, *Dušníky*, *Slané*, *Most* do *Duchcova*.

12. *Dráha z Plzně do Března* (Plzeň-Březenská dráha) vede z *Plzně* přes *Plasy*, *Žihle*, *Podbořany* do *Března*.

13. *Dráha Polabská* běží od *Lysé* k *Litoměřicům* směrem od jiho-východu k severo-západu.

14. *Dráha Rakovnicko-Protivínská* vede z *Rakovníka* přes *Beroun*, *Příbram*, *Písek* do *Protivína*.

Poznali jsme na své pouti zajisté mnoho měst a míst, ale dalece to nejsou všechna; neboť v Čechách počítá se 286 měst, 279 městys a městeček a 12053 vesnic. — Lidnatosť jedné každé země měří se však podle toho, mnoho-li tam lidí na jedné čtvereční míli žije. V Čechách, kteréž obnáší 943.93 □ mil, žije průměrně na 1 □ míli 4600 lidí. Ale některé krajiny v Čechách, a to na severní straně, kde je mnoho měst, a obyvatelé se více řemesly a prací v rozličných dílnách a fabrikách živí, jsou tak lidnaté, že tam na 1 □ míli i 11.000, 14.000 ano i 17.000 lidí připadá. —

Čechy jsou částí mocnářství Rakouského a patří mezi království, jichž v Rakousku sedmero se počítá, kromě jednoho arcivévodství, Hor. a Dol. Rakousy, šestero vévodství, jednoho velkoknížectví, dvou markrabství atd.

Česká země byla počátečně na více knížectví rozdělena; později ale byla tato knížectví v jeden celek zahrnuta pod vládou knížete Pražského. —

S Čechy bylo markhrabství *Moravské* od pradávna spojeno. — V Moravě obyčejně vládl někdo aneb někteří z příbuzenstva knížete Českého. Udatenstvím i mnohými příbuzenskými závazky rozšířila se moc panovníků Českých kromě Čech a Moravy na jiné strany. — Později byli knížata čeští, za pomoc, jakou císařům německým přinášeli, za krále povýšeni. — Země vesměs, kteréž k Českému království přináležely, jmenovaly se *korunní země*. — K zemím koruny České počítaly se až do nedávna mimo *království České*, *markrabství Moravské* a *vévodství Slezské*.

Rozsáhlosť zemí ke koruně České přináležejících byla v rozličných časích rozličná. — První rozšíření zemí Českých stalo se pod *Sámem*, jejž západní Slované za soudce a knížete sobě byli zvolili, tvoříce tak velkou a mocnou říši k obraně proti nepřá-

telům. — Druhá mocná říše Česká byla za Boleslava II., která až daleko na východ sahajíc, s Ruskou říší hraničila. — Třetí říše byla za Otakara II., jehož království rozšiřovalo se daleko k severu a jihu. — Čtvrtá říše Česká byla za Karla IV., která více na sever a východ se rozšiřovala. —

O tom všem šířeji jedná dějepis vlasti naší, kterýž mnoho, co posud temného a nesrovnalého, vysvětlí a vyrovná. —

Tímto však není známost zeměpisná ukončena. Po seznámení se s vlastí naší přichází opět řada na země až do nedávna s královstvím Českým spojené, Moravu a Slezsko, kteréž za země příbuzné pokládati dlužno. Pak následuje řada zemí okolních a všech k Rakouské říši přináležejících. — S říší Rakouskou opět stýkají se země a mocnářství, kteréž velikou část povrchu zemského zaujímajíce, veliký celek tvoří a dílem světa, ale vlastně země, sluje (Evropa), ku kterémuž, když se ještě čtvero podobných dílů (Asie, Afrika, Amerika, Australie), jakož i všelické ostrovy a moře přičtou, povrch zemské koule tvoří. Zemská koule opět jest jedno z těl nebeských, jakých za jasného večera na obloze nesčíslné množství spatřujeme; čímž opět počíná nový oddíl zeměpisu: totiž *„O soustavě těl nebeských.“*

8. Přehled abecední

významů přírodopisných

v Praktickém učení zeměpisu Čech.

angreštový keř, der Stachelbeerstrauch
antimon (surmik.)
aurikule, Primula auricula
babiletàk, die Fadenspinne
babočka, der große Fuchs
— žahovecní, der Admiral
basalt, čedič
bedruňka zlatá, der Goldkäfer
bělice, der Weißfisch
bělořitka, Baumkehlchen
bělouš, der Weißling
bělozvonec, Hornkraut
beruška obecná, Porcellio scaber
bez černý, der Hollunder
blatucha bahní, blatucha, Caltha palustris
bledénka jarní, leucojum vernum
blecha zemní, Erdfloh
blejno stříbrné, Rothgiltigerz
blín, das Bilsenkraut
bolehlav blamatý, der Schierling
bolen, Pfütze
bourec morušový, der Seidenspinner
— toulavý, Gastropacha processionea
bourovec toulavý, Gastropacha processionea
brčál, das Immergrün
brhel (žluva), Goldamsel
brouk liliový, Lilienkäfer
— hrachový, Erbsenkäfer
brslen, das Pfaffenhütlein
břečtan, der Epheu
břehule, Hirundo riparia
břidlice, Thonschiefer
bříza bílá, d. Birkenbaum
buk, Rothbuche
bukáč, Rohrdrommel
buližník, Kieselschiefer
candát, der Schiel
cvrček domácí, die Hausgrille
cvrček polní, Feldgrille
cejn malý, der Blei
— velký, Abramis brama, der Brachsen
čapí nůsek, erodium cicutarium
čedič, Basalt
čechoně (č. koza), Chella cultrata
čejka, Kiebitz
čekanka, Cichorium Intybus
černohlávek, Schwarzplättchen
červenka, Rothkehlchen
červotoč umrlčí, Anobium pertinax
česnek sítkovitý, Allinum reticulatum
čimišník Akazienbaum
čmelák, der Hummel
dedek (č. dudek), Wiedehopf
devětsil, Huflattig
divizna, die Königskerze
dlešec viz cejn velký
drabčík, der Raubkäfer
dřepčík zelený, Haltica oleracea
drozd skalní (č. samotář), Steinamsel
dřen obecný, Kornelkirschbaum
dřevohlod modravý, Callidium violaceum
dřištál obecný, berberis vulgaris
dštovka, der Regenwurm
dub křemelák, quercus pedunculata
duběnkovka, die Gallwespe
durman, der Stechapfel
dýmnivka dutá, Hohlwurz
dýně, Kürbis
felsit, Felsit
fiala žlutá, cheiranthus
habr, die Weißbuche
heřmánek, die Kamille

hladověnka jarní, Hungerkraut, draba verna
hlavonožci, Cephalopoda
hlemejžď zahradní, Weinbergschnecke
hloh, Weißdorn
hořavka (č. tepka), Bitterling
hrobník mrtvonoš č. hrobařík obecný, Todtenkäfer
hřib jedlý, Herrenpilz
— tupý, Feuerschwamm
hříz (č. řízek), der Kreßling
hvězdice plevovitá (č. prostřední), Stellaria holosteum
chřest obecná č. špargl, Spargel
chrobák lejnový, Mistkäfer
chroust májový, der Maikäfer
chrpa, die Kornblume
jablečník, der gemeine Anborn
jasan ztepilý, die gemeine Esche
javor mlečnatý, Spitzahorn
jelec obecný, der Alse
jepice podeňka, Ephemeria vulgata
jericho, Gaisblatt
jeřábek, Haselhuhn
jesetr, der Stör
jestřáb, Habicht
jezevec, Dachs
ježdík, der Schroll
ježek, der Igel
jilm polní, Ulmbaum
jiřinka, Georgina
jíva, die Palmweide
kalina žláznatá, Schneeballen
kamejka rolní, die Steinhirse
kamenec, der Alaun
kapr obecný, der Karpfen
— kralík, der Spiegelkarpfen
kapucínek, Nashornkäfer
karas (č. karásek), Karausche
— větší, Giebel
kaštan planý, der wilde Kastanienbaum
kerblík obecný, Scandex cerefolium
keř malinový Himbeerstaude
kleně viz jelec
klenka obecná, weißer Ahorn
klíšť, die Zecke
klikoroh lískový, Haselnußkäfer
kobylka zelená, Locusta viridissima
— stěhovavá (saranče), Acridium migratorium
— chřestivá, Acrid. caerulescens
kokořík obecný, Convallaria polygonatum
kokoška zahradní, Capsela bursa pastoris
kolčava, das Wiesel
kolník, Steckrübe
komolec Stutzkäfer
koniklec, Küchenschelle
konvalinka, Maiglöckchen
kopr, Dill
kopytník, Haselwurz
kormatula, Cionus
kosatec obecný, die Schwertlilie
kosatec vodní, Iris Pseud-Acorus
koukol, Lychnis githago
kovářiček, Elater murinus
kozí list, Gaisblatt
kožejed, der Speckkäfer
krahujec, Sperber
králíček, Goldhähnchen
krysa, Ratte
křeček, Hamster
křemen, Quarz
křemenec, Quarzit
křidlice, Schieferstein
křís jasanový, Cicada fraxini
křivatec luční, Ornithogallum luteum
křivonoska, Kreuzschnabel
křižák, die Kreuzspinne
krtek, der Maulwurf
kulich, Todtenkäuzlein
kuna, Marder
kvíčala, Krametsvogel
kyz, Eisenkies
lamprida, Petromizon marinus
lanýž, Trüffel
lasice, Wiesel
ledek, Salpeter
lednáček (č. rybařík), Eisvogel
lecha jarní, Walderbse
leštěnka (č. blýskavice), Meligethes aeneus
leštěnec stříbrný křehký, Sprödglanzerz
leštěnec olovitý, Bleiglanz
lilek černý, der Nachtschatten
— červený (č. sladkohořký), Bittersüß
lilie, lilium
lín, die Schleihe
lípa, die Linde
lišaj borový, Sphinx pinastri
lišaj pryšcový, Wolfsmilchschwärmer
— smrtihlav, Todtenkopf
líska obecná, Haselnußstaude
lomykamen, Steinbrech
lopuch vlnatý (č. hořký lupen), die Klette
losos, Lachs
lumčík larvohubný, Pteromalus puparum
lumek, die Schlupfwespe
lupek, Schieferthon
lupice (č. candat) der Schiel
lysek, Fliegenfänger
lyska černá, Blaßhuhn

macoška, Stiefmütterchen
maďal, der wilde Kastanienbaum
majka lékařská, Maiwurm
maliník, Himbeerstaude
mandelík, Mandelkrähe
mandelinka chrysomelina
— topolova, Chrysomela populi
mandlovec, der Mandelstein
mařínka vonná, Waldmeister
mastnek, Talkstein
máta kadeřavá, Krausemünze
masařka, die Fleischfliege
mateří douška, Quendl
meduňka lékařská, Melissa officinalis
merotec, Schwerspat
měkkýši ploutvonozí, Pteropoda
meruňka, die Aprikose
měsíček, Ringelblume
mihule říční, das kleine Neunauge
— mořská (lamprida č. okatice mořská), d. große Lamprete
— říční (č. okatice říční), das Neunauge
minoha, Quarder
mlok zemní, Erdsalamander
— vodní (č. čolek), Wassersalamander
mlže moř., Acephala
mník, die Aalraupe
modrásek, Argusauge, Polyom
modřín, Lerchenbaum
mochna jarní č. husí, potentilla anserina Argus
moruše bílá, Maulbeerbaum
motýl citronový, Zitronenvogel
— feniklový (otokárek), Schwalbenschwanz
motýl hlohový, Pieris brassicae, der Kohlweißling
motýl hlohový (ovocný), Heckenweißling
— chmelový (č. pávičko denní) Pfauenspiegel
motýl jilmový, d. große Fuchs
— kopřivový, d. kleine Fuchs
— perletový, Perlmutterfalter
— řepkový, Rübenfalter
— řepní č. bělopásek, pontia brassicae
— řeřichový, Aurorafalter
— zelní (bělásek), Kohlenweißling
— žahavkový, Admiral
motýlice, d. Wassertocke
moucha domácí, die Stubenfliege
— kovoleská, d. Schmeißfliege
— španělská, spanische Fliege
mravenci červení, rothe Ameisen
— obecní (černí), Formica nigra
mravkodav (č. mravkojed), Ameisenlöwe
mršník, Aaskäfer
mřeň, die Grundel
můra osenní, Agratis segetum
náprstník červený, Fingerhut
narcisek, narcissus
nosatec vinní, Rhynchites betuleti
ocáskovec kolenatý, Alopecurus geniculatus
ocáskovec luční, Alop. pratensis
ocún podzimní (č. naháč), die Zeitlose
okatice mořská viz lamprida
okoun, der Flußbarsch
okoun potoční, der Kaulbarsch
olše, Erle
opuka, Pläner-kalk
orel zlatý, der schwarze Adler
ořešák královský, Wallnußbaum
osinek Asbest
ostnokožci, Echynodermata
ostříž, Baumfalke.
osyka, Espe
otrušec, Arsenikkies
ouhoř obecný, der Aal
ouklej, Alburnus lucidus, der Lauben
— pruhovaná, Alburnus bipunctatus
ovad obecný, Breinse
pampeliška, Löwenzahn
parma, die Barbe
paví oko, Pfauenauge
pavouk domácí, d. Hausspinne
— nohatý, der Weberknecht
pečárka, Champion
peleska, der Marienkäfer
pemza, Bimsstein
pěnenka luční, Wiesenschaumkraut
pěnišek černomořský, Rhododendron ponticum.
petrklíč (č. prvosenka), primula veris
pidalka zimní větší, Hybernia defoliaria
pijavka lékařská, der Blutegel
— koňská, Hirudo vorax
pilous černý, Kornkäfer
piskoř bahenní, der Schlammbeißer
pískovec, der Quadersandstein
placka č. lososnice, Alosa
plevel okoličnatý, Vogelkraut
pličník lékařský, Lungenkraut
plotice, Rothauge
podběl, Straußblattig
podoustev (č. poroustev), die Zärthe, die Blaunase
pohanka (rdeseň č. tatarka), Haidekorn
pokrovka zahradní, Gartengrasmücke
pomněnka, Vergißmeinnicht
popenec obecný, Gundermann
porfyr, Porfyr
posměváček žlutý, Spottvogel
postolka, Thurmfalke
potápka, Wasserhühnchen
potápník viz: vodomil
potkan, Wanderratte

prachoš, Staubkäfer
pražma (cejn velký čili dlesec), der Brachsen
proso, Hirse
prskavec, der Bombardierkäfer
pryskýrka lékařská č. puchýřník lékařský, Litta vesicatoria
prvosenka viz petrklíč
pryšec chvojkový (hadí mlíčí), euphorbia cyparissias (Wolfsmilch)
pryskyřník litý, Ranunculus sceleratus
pstruh, Forelle
ptačí zob obecný, Hartriegel
pukavec, Klatschrose
pulec, Groppe
pupalka (Weiberich)
rácek chechtavý (č. chechtoň), Lachmöwe
ráčeček, der Büchersforpion
rak, der Krebs
řasník včelí, Stylops Melittae
řebříček, Schafgarbe
řeřicha hořká, viz pěněnka luční
řízek viz hříz
roháč, Hirschkäfer
ropucha, Kröte
rosa, b. Bluthirse
rosňák (č. žába luční), Thaufrosch
rozpuk jízlivý, Waſſerſchierling
rozrazil, der Ehrenpreis
— modrokvětý — Veronica beecabunga
rožec polní, Hornkraut
rula, Gneis
rulík zlomocný, Tollkirsche
rumělka, Zinnober
rumnice obecná, Draba cardaria
rusák, Blatta germanica
rušník, Bohrkäfer
růže planá, Hagerose
— stolistá, rosa centifolia
ryzec (č. rezek), Täumling
sádra, Gyps
sasanka bílá, Anemone nemorosa
— žlutá, Anem. ranunculoides
saranče (č. kobylka chrastivá), Klapperheuſchrecke
sedmikrása, Maasliebchen
sejček, Käuzlein
sekáč viz pavouk nohatý
skalník, Steinſchmätzer
slepýš, die Blindſchleiche
slída, Glimmer
slimák, die Nacktſchnecke
slípka vodní, Rohrhuhn
sluka, Schnepfe
slunéčko viz peleska
slunečnice, die Sonnenblume
slzička, Dyanthus carthusianorum
smetanka viz pampeliška
smrž, Morchel
smurka, Bolus
smutník (č. smrtník), Todtenkäfer
sněženka lepá, galanthus nivalis
sojka, Tannenhäher
sokol kršák, rauchfüſſiger Buſſard
sova pálená, Schleiereule
— ušatá, Waldohreule
spleštule blatní, der Waſſerſkorpion
srpice štírová, Panorpa communis
srstkový keř, Stachelbeerſtrauch
stárček, Senecio vulgaris, Kreuzkraut
stínka červená lípová, die Lindenwanze
— obecná, die Bettwanze
stonožka, Tauſendfuß
stráčka, der Ritterſporn
strakapoun, Buntſpecht
střeček hovězí, Hypoderma bovis
strom meruňkový, Aprikoſenbaum
— broskvový, Pfirſichbaum
střechatka bahenní, Sialis lutaria
střemcha obecná, Ahlkirſche
střevle, die Pfrille
střevlec č. střevlík, der Laufkäfer
— vykládaný, der getäfelte Laufkäfer
střevlík měděný č. zlatoleský, Goldkäfer
stříhavka č. pilořitka veliká, die Holzweſpe
sumec, der Wels
surma, Antimonglanz
svida bílá, Cornus alba
sviňka viz beruška obecná
svinule, der Kugelfuß
svižník polní, der Sandkäfer
sykavec, Steingrundel
sykora, Meiſe
syrovka, die Käſefliege
sysel, Ziſel
šalomounek (č. voměj), der helmartige Eiſenhut
šalvěj, Salbei
šeřík, der Flieder
šídlo, Waſſerjungfer
šil viz candát
škeble, die Teichmuſchel
škvor uchavec, der Ohrwurm
šoupálek (č. drvolezka), Baumläufer
špaček, Star
španělská muška, die ſpaniſche Fliege
špenát, spinacea oleracea
štěnice obecná viz stínka
— polní č. rostlinní, Pentatoma
štika, der Hecht
štovík obecný, Sauerampfer
štír krtonohý, krtonožka obecná, die Maulwurfsgrille
šváb, die Schabe

tchoř Iltis
tesař viz: tesařík
tesařík vrbový, Saperda carcharias
— pížmový, Cerambyx moschatus
tetřev hluchý, Auerhahn
tetřívek, Birkhahn
tloušt (č. kleně), der Alti
topol italský č. jehlancovitý, die Pappel
— osyka, Espe
trejsel skerdolistý, Ackerfenf
trnka, Schlehenstrauch
třešňový strom (č. třešně), Kirschbaum
tuha, Grafit
tuhyk, Würger
tulipán, die Tulpe, tulipa Gesneriana
úběl, Alabaster
uhlí hnědé, die Braunkohle
— kamenné, die Steinkohle
uženec, Sthenus
užovka, Ringnatter
vápencové skály, Kalkfelsen
vápenec, Kalkstein
vážka polská viz: motýlice
včela, die Biene
velevrub, Flußmuschel
věnečenka, Kronenwicke
vikev, die Wicke
vinní réva, Weinstock
violka vonná, viola odorata
vírník křepčivý, Taumelkäfer
višňový strom (č. višně), Weichselbaum
vlaštovičník větší, Schöllkraut
vodoměrka, Wasserläufer
vodomil velký, Schwemmer
— brázděný, der braune Wasserkäfer
vojtěška, Medicago sativa
volavka, Fischreiher
voměj viz Salomounek
vosa, die Wespe
vrba bílá, Salix alba
— ohebná (Salix viminalis)
— smutnice, Trauerweide
vřes, Heidekraut
vstávač obecný, Kukuksblume
vydra, Fischotter
výr, Uhu
zavinač řepkový, Scopola margaritalis
zelenokámen, Grünstein (diorit)
zeměryp, Nashornkäfer
zimolez, Geisblatt
zinek, Zink
zmije obecná, gemeine Otter
znakoplavka, Ruderwanze
zobonoska vinní, Rhynchites betuleti
zvonečky, Glockenblumen
žába křehotavec, Rana esculenta
— zelená, Hyla arborea
žežhulka viz vstávač obecný
živec, Feldspat
žlabatka, Cynipida
žluna, Grünspecht
žlutečka česká, Gagea bohemica
žlutenník střídmolistý, Chrysosplenium alternifolium
žluva, Bienenfresser
žula, Granit.

MUSEJNÍ SPOLEK V JIČÍNĚ.

FR. A. URBÁNEK,

kněhkupectví pro paedagogickou literaturu a učebné pomůcky pro školy,

komisionář „Matice Moravské“ v Brně a „Matice Komenského“ v Praze
hlavní administrací a expedicí vychov. týdenníka „Komenského“
v Praze (ve Ferdinandské třídě č. 25. n.) a **v Kolíně n. L.**
(v domě hospodářské záložny),

vydal mimo jiná i následující díla:

☞ Každá zakázka tuto uvedených i jiných a jinde vydaných kněh, hudebnin a uměleckých předmětů vyřizuje se u mne, pokud poněkud lze, vždy hned!

Okresní učitelská konferencí Pražská r. 1875
schválila pro okresní učitelskou knihovnu v Praze
následující sbírku spisův
pro učitele, pěstouny, rodiče a pro vzdělavatele lidu pod názvem:

Bibliotéka paedagogická.

= Lze dostati i jednotlivé svazky za ceny při nich udané. =

Sv. I. Komenský, Didaktika analytická. S podobiznou. Cena 50 kr.
„ II. Mošner, Pěstounka. S podob. 2. vyd. Cena 80 kr.
„ III. Hakl, Nauka o těle lidském. S 25 obr. Cena 60 kr.
„ IV. Škoda, Katechetika. 3. vyd. Cena 1 zl. 80 kr.
„ V. Vlk, Vyučování počtům. Díl I. S 2 tab. Cena 70 kr.
„ VI. Bartoš, O instrumentále. Cena 60 kr.
„ VII. Vlk, Vyučování počtům. Díl II. Cena 80 kr.
„ VIII. Tille, O mapách. S 26 obr. Cena 60 kr.
„ IX. Týn, Časoslovo české. Cena 1 zl.
„ X. Svoboda, Školka. S podob. a litogr. tab. Cena 1 zl. 50 kr.
„ XI. Račinka. S podob. Salzmanna. 2. vyd. Cena 60 kr.
„ XII. Melichar, O řekách. S vodop. mapou. Cena 36 kr.
„ XIII. Wellner, Národní hospodářství. Cena 80 kr.
„ XIV. Procházka, Domácí hospodářství. Cena 1 zl.
„ XV. Matějka, Hudební tabule. Cena 3 zl.
„ XVI. Šimek, Paedagogika. Cena 1 zl.
„ XVII. Šimek, Didaktika. Cena 1 zl. 20 kr.
„ XVIII. Šimek, Dějiny vychovatelství. Cena 2 zl.
„ XIX. Svoboda, Zlatodol. S podob. 2. vyd. Cena 60 kr.
„ XX. Kreslení pro školy národní. (Výklad.) 30 kr.

☞ *Kreslicí* **vzorky** k tomu: pro I. třídu 3 sešity (20 listův), II. a III. 3 (30), IV. 3 (30) a 2 doplnky (20 listův). Sešit za 30 kr. Dále *kreslicí* **listy** pro žáky: 100 listův za 80 kr., 100 obálek na kreslicí listy 1 zl. 60 kr.

„ XXI. Šauer, Počátky dušesloví. Cena 1 zl.
„ XXII. Jedlička, Realie na školách obecných. Cena 40 kr.
„ XXIII. Petrů, Proprava k české stilistice. 1 zl. 50 kr.
„ XXIV. Gregora, Nauka o harmonii hudební. 3 zl. 50 kr.
„ XXV. Steinich, Čtení a psaní na I. a II. stup. učení. S obr. 1 zl.
„ XXVI. Lobkovic, Zpráva a naučení jeho synu Jaroslavovi. 30 kr.
„ XXVII. Zdeněk, Glóbus zemský čili zeměkoule strojená. S 2 obr. 30 kr.
„ XXVIII. Hrys, O výjevech v ovzduší. S obr. Cena 1 zl.
„ XXIX. Mírohorský, Úvod do kresby a malby. S obr. 1 zl.
„ XXX. Knaus, Náčrty zemí rak.-uherských. Se 14 lit. tab. 60 kr.
„ XXXI. Kryšpín, M. J. Sychry život a spisy vybrané. S podob. 1 zl. 30 kr.
„ XXXII. Knaus, Náčrty zemí evropských a mimoevropských. Se 17 litogr. tab. 80 kr.
„ XXXIII. Hanušová, Dívčí tělocvik. Výklad, methodika a postup. *S hojnou sbírkou písní s nápěvy.* 2 zl. 40 kr.
„ XXXIV. Hrdý, Historie abecedy a slabikáře. S obraz. litogr. tab. azbuk. 50 kr

Sv. XXXV. Václavek, Rukopis Kralodvorský a Zelenohorský. (Výklad.) 40 kr.
„ XXXVI. Pape-Carpentierová, Rady řídícím pěstounkám na školách mateřských. Přel. B. Ledvinková. 60 kr.
„ XXXVII. Prášek, Dějiny rak.-uher. mocnářství. Díl. I. Vývoj zemí rak. až po smrt Maxmiliana I. 70 kr.
„ XXXVIII. Tesař, Moudrá kázeň ve škole a doma. 30 kr.
„ XXXIX. Lindner, Jan Amos Komenský. S podob. 30 kr.

Nová knihovna pro mládež.

Prvá řada.

Sbírka tato vesměs jest schválena pro knihovny školní od učit. konferencí v Praze. Pevná a úhledná vazba (hřbet a rohy v jemně červené kůži) jednoho svazku 16 kr.

Sv. 1. Hraše, Pohádky národní. 24. kr.
„ 2. a 3. Sokol, Bodlák a růže. 48 kr.
„ 4. Beran, Pes a jeho hlavní odrůdy. S obrázky. 30 kr.
„ 5. Urlich a Weinfurt, Deklamovánky. I. 24 kr.
„ 6. Nikolau, Klásky. 24 kr.
„ 7. Sokol, Zrnéčka do srdéčka (50 povídek.) S obrázky. 44 kr.
„ 8. Škoda, Povídky. 24 kr.
„ 9. Duda, Čtení o včelách. S obr. 30 kr.
„ 10. Nikolau, Obrázky z dějin vlasti. S obrázky. 30. kr.
„ 11. Zeman, Pravda v obrazích. (Bajky.) I. 30 kr.
„ 12. Soukup, Obrázkový přírodopis. I. (Ssavci.) 30 kr.
„ 13. Černohouz, Smutný a radostný štědrý večer. 30 kr.
„ 14. Zeman, Pravda v obrazích. (Bajky.) II. 30 kr.
„ 15. Sobek, Život dítek na venkově. 30 kr.
„ 16. Jehlička, Obrazy z krajin vzdálených. I. S obr. 30 kr.
„ 17. Lužická, Pavlinka a Karolinka. 30 kr.
„ 18. Petrů, Ze starověkých povídek. I. S obr. 30 kr.
„ 19. Štěpánek, Kvítí z luhů domácích. 30 kr.
„ 20. Hakl, Chudé dítě. 48. kr.
„ 21. Soukup, obrázkový přírodopis. II. (Ptáci.) 30 kr.
„ 22. Krásnohorská, Jiřinky. 24 kr.
„ 23. Erben, Obrázky z dějin vlasti. S obr. 20 kr.
„ 24. Vlk a Vašák, Zpěvníček pro opatrovny a mat. školy. *S nápěvy.* 16 kr.
„ 25. Přibík, Ctnosť šlechtí, 24 kr.
Sv. 26. Kopecký, Pravidla moudrosti a opatrnosti. 30 kr.
„ 27. Květnický, Fr. Doucha. S podob. I. 40 kr.
„ 28. Kosina, Ze zpěvů vlasten. 30 kr.
„ 29. Šulc, Karel IV., otec vlasti. 30 kr.
„ 30. Novotný, Cestování o prázdninách. I. S mapkou. 30 kr.
„ 31. Soukup, Obrázkový přírodopis. III. (Obojživ., plazi a ryby.) 20 kr.
„ 32. Zeman, Kytice z růží a pomněnek. (Gratulant.) 60 kr.
„ 33. Gintlová, Dvě povídky. 24 kr.
„ 34. Kryšpín, Matěje Jos. Sychry Vínek. S podobiznou. 48 kr.
„ 35 Tippmann, Moudrý strýc Mikoláš. 48 kr.
„ 36. Dr. Reuss, Chudoba a bohatství. S obr. 30 kr.
„ 37. Novotný, Cestování o prázdninách. Část II. 30 kr.
„ 38. Just, Utěšené večery. 24 kr.
„ 39. Klika, Obrázky z říše nerostův. S obr. 30 kr.
„ 40. Urlich a Weinfurt, Deklamovánky. II. 40 kr.
„ 41. Hraše, Naše mládež. 12 mravoučných povídek. 24 kr.
„ 42. Tippmann, Následky dobrého a špatného vychování. Povídka. 30 kr.
„ 43. Kmoníček, Zdravo- a tělověda. S obr. 30 kr.
„ 44. Horn, Dobrým za zlé. 2. vyd. S obr. 30 kr.
„ 45. Lindemannová, Divá Růžena. — Pichlerová, O nespokojeném Martinovi. 30 kr.
„ 46. Soukal, Hádanky. S obr. 40 kr.
„ 47. Kosina, Pomněnky. 30 kr.

Nová (II.) řada.

Sv. 1. Kytice. Almanah pro mládež československou. Spořádali M. Weinfurt a Fr. A. Zeman. Ročn. I. 60 kr., vel. vyd. 80 kr., skvostně váz. 1 zl. 60 kr.
„ 2. Překvapení. Povídky pro pilné dítky. Z polského přel. a milé mládeži české věnuje L. Hauser. 30 kr.
„ 3. Povídky z Krkonoš. Napsal Ign. Prokeš. Sv. 1. 30 kr.

MUSEJNÍ SPOLEK V JIČÍNĚ.

Obr. 2.

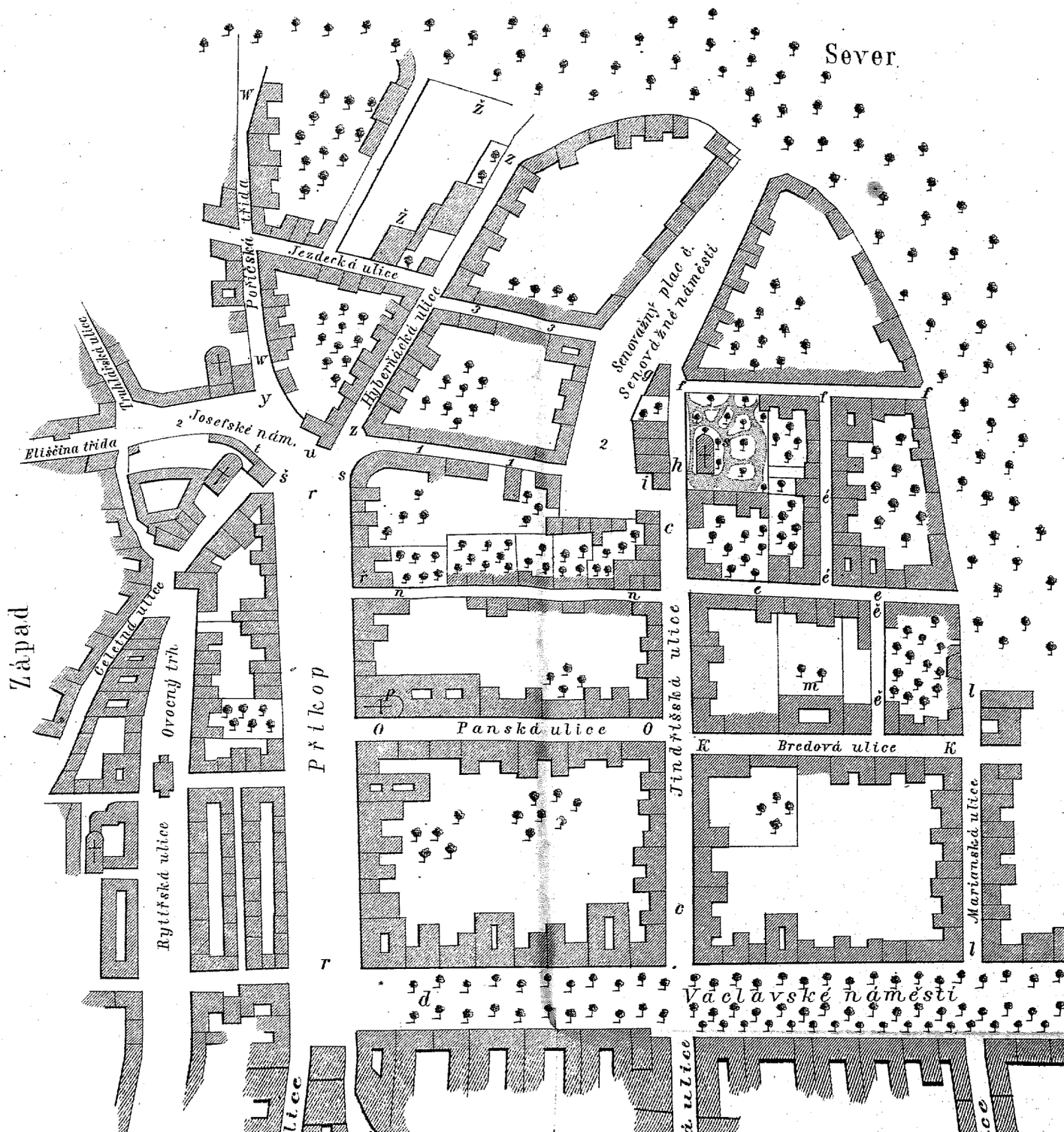

Obr. 1.

a. škola. b. dům p.p. kaplanů. c. fara. B. dvůr sv.-jindřišský i kostel sv.-jindřiš.

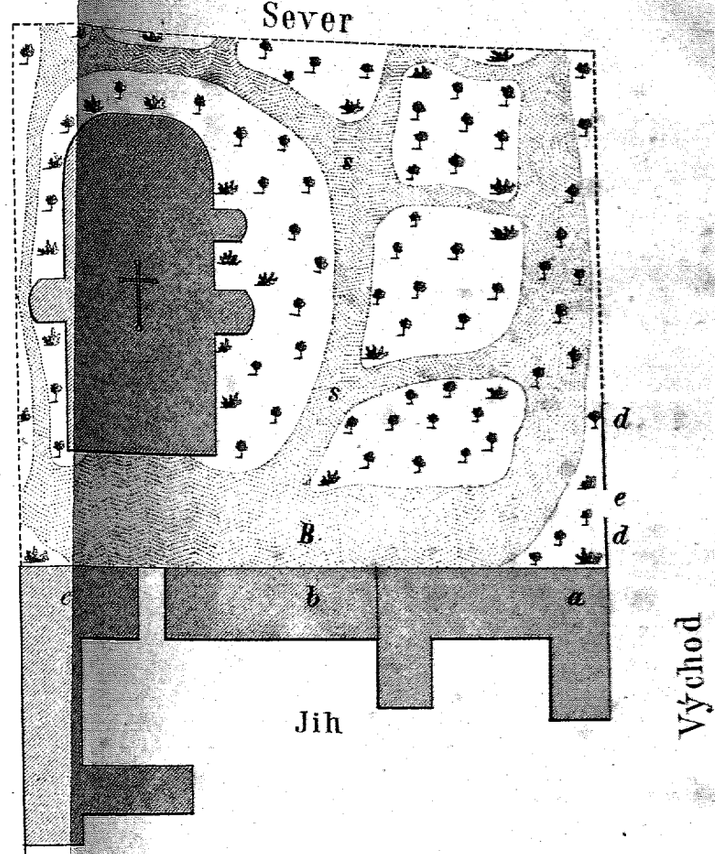

UČITELSKÁ KNIHOVNA OKRESNÍ V JIČÍNĚ

Půdorys II.

Obr. 3.

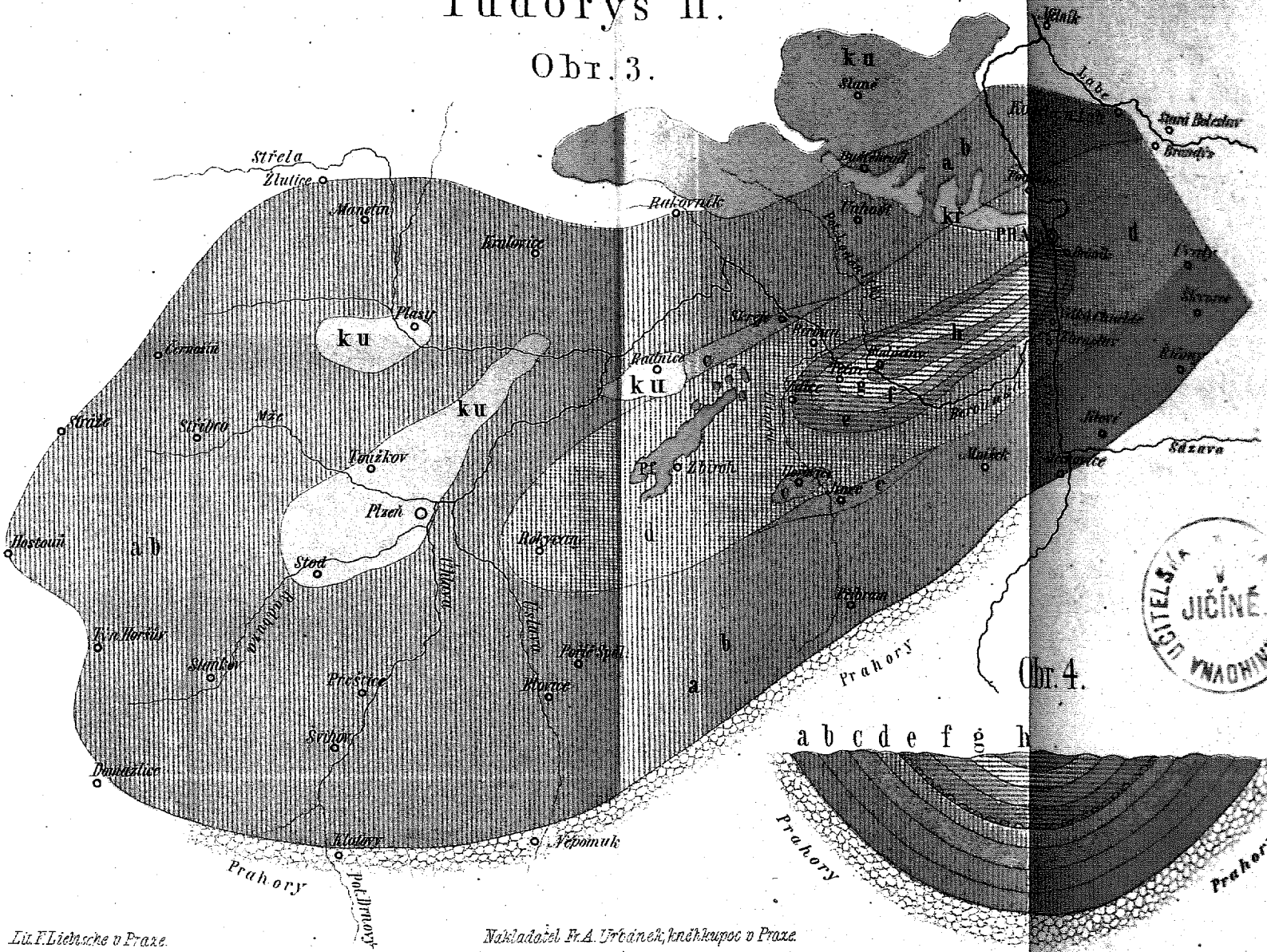

Obr. 4.

a b c d e f g h

MUSEJNÍ SPOLEK V JIČÍNĚ
UČITELSKÁ KNIHOVNA JIČÍNĚ

Lit. F. Liebsche v Praze.

Nakladatel Fr. A. Urbánek, knihkupec v Praze.

30° vých. od Ferra | 31° | 32° | 33°

51°

50°

49°

Vysvětlení znamení:

- Město větší
- Město menší
- Městečko
- Železnice
- Silnice hlavní
- Řeky a potoky

Al	Alluvium
Kř	Útvar křídový (opuka a pískovec)
Ju	Jura horější
Ut. tř	Útvar třetihorní
Di	Diluvium
Ut	Útvar červený permský
U	Útvar kamenouhelný
Si	Útvar silurský
Vp	Vápenec
Bř ph	Břidlice prahorní
Amf br	Amfibolová břidlice
Sv	Svor
Rl	Rula
Grn	Granulit
Čd	Čedič
Z	Zelenokámen
Pf	Porfyr
Žl	Žula
Sy	Syenit

Měřítko 1:1000000.

1 2 3 4 5 6 mil rakous.

10 20 30 40 50 kilom.

10° vých. od Paříže | 11° | 12° | 13°

Kreslil a ryl J. E. Wagner.

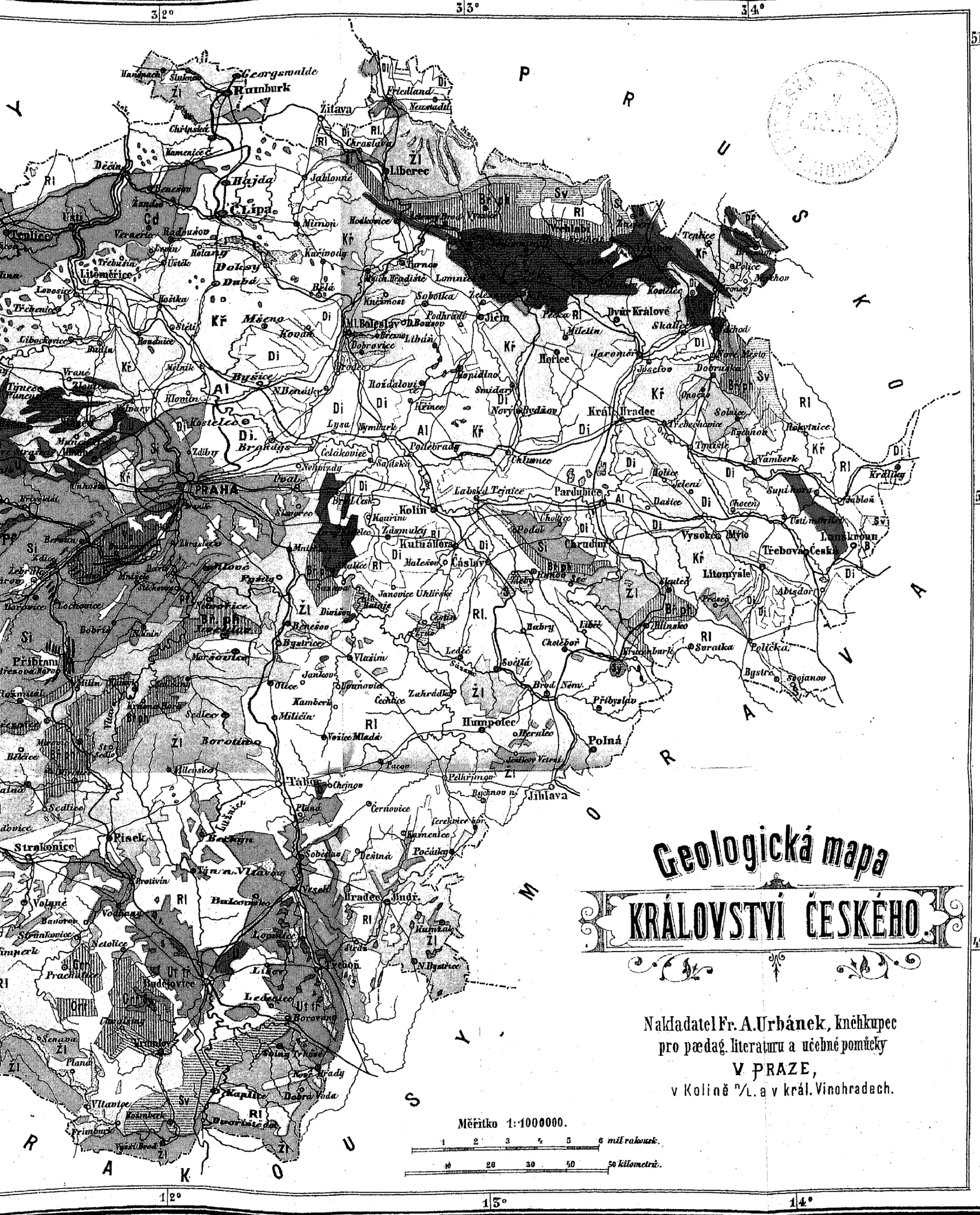
Geologická mapa
KRÁLOVSTVÍ ČESKÉHO.
Nakladatel Fr. A. Urbánek, knihkupec
pro pædag. literaturu a učebné pomůcky
V PRAZE,
v Kolině n/L. a v král. Vinohradech.
Měřítko 1:1000000.
1 2 3 4 5 6 mil rakousk.
10 20 30 50 50 kilometrů.
Lit. Ant. Vitek 736-II. v Praze.
12°
13°
14°
15°
16°
51°
50°
49°
PRUSKO
RAKOUSY
MORAVA
PRAHA
Georgswalde
Rumburk
Žitava
Friedland
Liberec
Děčín
Hejda
Česká Lípa
Teplice
Litoměřice
Mělník
Mšeno
Mladá Boleslav
Jičín
Dvůr Králové
Trutnov
Náchod
Kolín
Kutná Hora
Čáslav
Pardubice
Chrudim
Vysoké Mýto
Litomyšle
Česká Třebová
Lanškroun
Ústí n. Orlicí
Polička
Svitavy
Humpolec
Polná
Jihlava
Tábor
Písek
Strakonice
Volyně
Prachatice
Budějovice
Třeboň
Jindř. Hradec
Veselí
Soběslav
Tyn n. Vltavou
Vltavice
Kaplice
Dobrá Voda
Dvorec
Trhové Sviny
Nové Hrady
Nová Bystřice
Kamenice
Počátky
Pelhřimov
Humpolec
Havlíčkův Brod
Světlá
Žďár
Bystřice
Nové Město
Hradec Králové
Jaroměř
Miletín
Smiřice
Nový Bydžov
Chlumec
Lysá
Poděbrady
Nymburk
Kostelec
Brandýs
Zdiby
Nehvizdy
Úvaly
Labské Týnice
Kouřim
Zásmuky
Malešov
Janovice Uhlířské
Benešov
Vlašim
Sedlec
Milín
Příbram
Březnice
Strakonice
Netolice
Vodňany
Blatná
Protivín
Milevsko
Sedlice
Bechyně
Soběslav
Veselí
Jindř. Hradec
Třeboň
Lomnice
Ledenice
Borovany
Trhové Sviny
Nové Hrady
Dobrá Voda
Kaplice
Vltavice
Rožmberk
Dvorec
Trhové Sviny
Nová Bystřice
Kamenice
Počátky
Pelhřimov
Humpolec
Havlíčkův Brod
Světlá
Žďár
Bystřice
Nové Město
Hradec Králové
Jaroměř
Miletín
Smiřice
Nový Bydžov
Chlumec
Lysá
Poděbrady
Nymburk
Kostelec
Brandýs
Zdiby
Nehvizdy
Úvaly
Labské Týnice
Kouřim
Zásmuky
Malešov
Janovice Uhlířské
Benešov
Vlašim
Sedlec
Milín
Příbram
Březnice
Strakonice
Netolice
Vodňany
Blatná
Protivín
Milevsko
Sedlice
Bechyně
Soběslav
Veselí
Jindř. Hradec
Třeboň
Lomnice
Ledenice
Borovany
Trhové Sviny
Nové Hrady
Dobrá Voda
Kaplice
Vltavice
Rožmberk
Dvorec